

บทที่ 2

เอกสารและงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง

การวิจัยเรื่อง การพัฒนารูปแบบการดำเนินงานการดูแลช่วยเหลือนักเรียนกลุ่มเสี่ยงสำหรับโรงเรียนประถมศึกษาขนาดกลาง ได้มีการศึกษาแนวคิดทฤษฎี และงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง นำเสนอตามลำดับ ดังนี้

1. นักเรียนกลุ่มเสี่ยงในสถานศึกษา
 - 1.1 ความหมายของนักเรียนกลุ่มเสี่ยง
 - 1.2 การศึกษาข้อมูลพื้นฐาน
 - 1.3 เกณฑ์การคัดกรองนักเรียน
 - 1.4 ปัญหาและสาเหตุของการเกิดภาวะกลุ่มเสี่ยง
2. การดูแลช่วยเหลือนักเรียน
 - 2.1 ความหมายของการดูแลช่วยเหลือนักเรียน
 - 2.2 ประโยชน์ของการดำเนินงานการดูแลช่วยเหลือ
 - 2.3 องค์ประกอบของการดูแลช่วยเหลือนักเรียน
 - 2.4 การบริหารจัดการการดูแลช่วยเหลือนักเรียน
 - 2.5 บทบาทหน้าที่ของหน่วยงานและบุคลากรที่เกี่ยวข้อง
 - 2.6 การดำเนินงานการดูแลช่วยเหลือนักเรียนของสถานศึกษา
 - 2.7 ปัจจัยที่เกี่ยวข้องกับความสำเร็จของการดูแลช่วยเหลือนักเรียน
3. แนวคิดทฤษฎีการพัฒนารูปแบบ
 - 3.1 ความหมายของรูปแบบ
 - 3.2 องค์ประกอบของรูปแบบ
 - 3.3 ประเภทของรูปแบบ
 - 3.4 ลักษณะของรูปแบบที่ดี
 - 3.5 การพัฒนารูปแบบ
 - 3.6 การตรวจสอบรูปแบบ
4. การบริหารจัดการสถานศึกษา
 - 4.1 การกำหนดนโยบาย
 - 4.2 การวางแผน

- 4.3 การจัดองค์การ
- 4.4 การควบคุม
- 4.5 การบริหารแบบมีส่วนร่วม
- 4.6 การบริหารตามวงจรคุณภาพ PDCA
- 5. ประสิทธิภาพ (Effectiveness)
- 6. ประสิทธิภาพ (Efficiency)

นักเรียนกลุ่มเสี่ยงในสถานศึกษา

ความหมายของนักเรียนกลุ่มเสี่ยง

องค์การวิชาการได้ให้ความหมายของคำว่ากลุ่มเสี่ยง หมายถึง นักเรียนที่มีพฤติกรรม เบี่ยงเบนไปจากปกติ เช่น เกือบตัว แสดงออกเกินขอบเขต การปรับตัวทางเพศไม่เหมาะสม ทดลอง สิ่งเสพติด ผลการเรียนเปลี่ยนแปลงไปในทางลบ (สำนักงานคณะกรรมการการศึกษาขั้นพื้นฐาน 2547: 43) แต่ความหมายทางจิตวิทยา กลุ่มเสี่ยง หมายถึง ลักษณะกลุ่มคนที่มีหลักฐานพอจะเชื่อถือได้ว่า มีความเสี่ยงต่อการเกิดปัญหามากกว่าบุคคลทั่วไป โดยที่คนกลุ่มนี้ยังไม่มีอาการหรือความผิดปกติ แต่ถ้าไม่ได้รับการสร้างภูมิคุ้มกันจะทำให้เกิดปัญหาภายหลังได้ (กรมสุขภาพจิต. 2544ก: 4) และกรม สำนึกศึกษา (2544: 15-18) กล่าวว่า กลุ่มเสี่ยง คือ นักเรียนที่จัดอยู่ในเกณฑ์ของกลุ่มเสี่ยงตามเกณฑ์ การคัดกรอง ได้แก่ 1) ด้านการเรียน เกณฑ์นักเรียนกลุ่มเสี่ยง พิจารณาจากผลการเรียนเฉลี่ย 1.00-1.50 หรือต่ำกว่า 1, มาเรียนสายมากกว่า 5-10 ครั้ง ใน 1 ภาคเรียน, ไม่เข้าเรียนในวิชาต่างๆ 3-5 ครั้ง ต่อ 1 รายวิชา, มี 0, ร, มส. จำนวน 1-5 วิชาใน 1 ภาคเรียน อ่านหนังสือไม่คล่องหรืออ่านหนังสือไม่ออก เขียนหนังสือไม่ถูกต้อง สะกดคำผิดแม้แต่คำง่าย ๆ ไม่เข้าใจในบทเรียนทุกวิชา 2) ด้านสุขภาพจิตและ พฤติกรรม ด้านอารมณ์ ด้านความประพฤติ ด้านพฤติกรรมไม่อยู่นิ่ง ด้านบุคลิกภาพและความสัมพันธ์ กับเพื่อน ด้านสัมพันธภาพทางสังคม

กล่าวโดยสรุป ความหมายของนักเรียนกลุ่มเสี่ยง หมายถึง นักเรียนที่มีแนวโน้มเสี่ยงต่อ การเกิดปัญหามากกว่าบุคคลทั่วไป ถ้าไม่ได้รับการสร้างภูมิคุ้มกันจะทำให้เกิดปัญหาได้จัดอยู่ในเกณฑ์ ของกลุ่มเสี่ยงตามเกณฑ์การคัดกรอง ได้แก่ 1) ด้านการเรียน เกณฑ์นักเรียนกลุ่มเสี่ยง พิจารณาจาก ผลการเรียนเฉลี่ย 1.00-1.50 หรือต่ำกว่า 1, มาเรียนสายมากกว่า 5-10 ครั้ง ใน 1 ภาคเรียน, ไม่เข้า เรียนในวิชาต่างๆ 3-5 ครั้งต่อ 1 รายวิชา, มี 0, ร, มส. จำนวน 1-5 วิชาใน 1 ภาคเรียน อ่านหนังสือ ไม่คล่อง หรืออ่านหนังสือไม่ออก เขียนหนังสือไม่ถูกต้อง สะกดคำผิดแม้แต่คำง่าย ๆ ไม่เข้าใจใน บทเรียนทุกวิชา 2) ด้านสุขภาพจิตและพฤติกรรม ด้านอารมณ์ ด้านความประพฤติ ด้านพฤติกรรม ไม่อยู่นิ่ง ด้านบุคลิกภาพและความสัมพันธ์กับเพื่อน ด้านสัมพันธภาพทางสังคม

การศึกษาข้อมูลพื้นฐาน

ในการวิเคราะห์ข้อมูลเพื่อการคัดกรองนักเรียนนั้น ทางโรงเรียนควรศึกษาและรวบรวมข้อมูลนักเรียนในด้านต่างๆ ดังต่อไปนี้ (สำนักงานคณะกรรมการการศึกษาขั้นพื้นฐาน, 2547: 39-42)

1. ด้านความสามารถ ประกอบด้วย ด้านการเรียนรู้และความสามารถพิเศษ ซึ่งด้านการเรียนรู้ พิจารณาจากผลสัมฤทธิ์ทางการเรียน ผลการเรียนรู้ในแต่ละภาคเรียน/ปีการศึกษาที่ผ่านมา ผลการสอบวัดความรู้มาตรฐานระดับชาติ พฤติกรรมการเรียน และความสามารถพิเศษ พิจารณาจากพฤติกรรมที่บ่งชี้ถึงความสามารถพิเศษ ผลงาน ชิ้นงาน โครงการ เอกสารร่องรอยแสดงถึงพฤติกรรมที่โดดเด่น

2. ด้านสุขภาพ ประกอบด้วยด้านร่างกายและจิตใจพฤติกรรม ซึ่งด้านร่างกาย พิจารณาจากความปกติ ความพิการ หรือความบกพร่องทางร่างกาย เช่น การมองเห็น การได้ยิน บกพร่องด้านการพูดและภาษา ออทิสติกหรือพิการซ้อน โรคประจำตัว ความสัมพันธ์ระหว่างส่วนสูงกับน้ำหนัก ความสะอาดของร่างกาย และด้านจิตใจพฤติกรรม พิจารณาจากสภาพอารมณ์ที่มีผลต่อการดำเนินชีวิตประจำวัน เช่น ความวิตกกังวลหรือซึมเศร้า ความประพฤติ เช่น การลักขโมย การทำร้ายตนเอง ฯลฯ พฤติกรรมต่างๆ ที่มีผลต่อการเรียน ความสามารถพิเศษ และการปรับตัว เช่น พฤติกรรมการอยู่ไม่นิ่ง สมาธิสั้น ความสัมพันธ์กับเพื่อน/ครู/ผู้ปกครอง

3. ด้านครอบครัว ประกอบด้วยด้านเศรษฐกิจ และการคุ้มครองสวัสดิภาพ ด้านเศรษฐกิจ พิจารณาจาก รายได้ผู้ปกครอง ภาระหนี้สิน ความเพียงพอของรายรับกับรายจ่ายในแต่ละวัน และการคุ้มครองสวัสดิภาพ พิจารณาจากความสามารถในการคุ้มครองดูแลนักเรียนได้อย่างปลอดภัย เหมาะสมของผู้ปกครอง ความเหมาะสมของสภาพที่อยู่อาศัย ความสัมพันธ์ของคนในครอบครัว การถูกคุกคามล่วงละเมิดทางเพศ

4. ด้านสารเสพติด พิจารณาจากพฤติกรรมที่แสดงออก พฤติกรรมการเรียนในชั้นเรียน การใช้จ่ายเงิน การคบเพื่อน สุขภาพและบุคลิกภาพ สถานภาพทางครอบครัวและสิ่งแวดล้อม ผลการตรวจปัสสาวะ

5. ด้านความปลอดภัย พิจารณาจากสถานภาพครอบครัวและสิ่งแวดล้อม ข้อมูลการเดินทาง/การใช้นานพาหนะ การจัดสภาพแวดล้อมในโรงเรียน การแต่งกายที่ปลอดภัย ฯลฯ

6. ด้านพฤติกรรมทางเพศ ประกอบด้วยพฤติกรรมชู้สาว และพฤติกรรมเบี่ยงเบนทางเพศ พิจารณาจากบุคลิกภาพอยู่ในกลุ่มที่มีพฤติกรรมเหมือนเพศตรงข้าม หรือสังเกตพฤติกรรมที่แสดงออก

เกณฑ์การคัดกรองนักเรียน

สำนักงานคณะกรรมการการศึกษาขั้นพื้นฐาน (2547: 68-71) ได้จัดทำเกณฑ์การคัดกรองนักเรียนรายบุคคล กลุ่มปกติ กลุ่มเสี่ยงและกลุ่มมีปัญหา เพื่อเป็นแนวทางให้โรงเรียนได้นำไปใช้ในการคัดกรองนักเรียน หรือเป็นแนวทางให้โรงเรียนไปพิจารณาการจัดทำเกณฑ์การคัดกรองนักเรียนของโรงเรียนเอง ซึ่งมีเกณฑ์การคัดกรองโดยพิจารณาจากข้อมูลนักเรียนในด้านต่างๆ ดังนี้

1. ด้านการเรียน เกณฑ์นักเรียนกลุ่มเสี่ยง พิจารณาจากผลการเรียนเฉลี่ย 1.00-1.50 หรือต่ำกว่า 1, มาเรียนสายมากกว่า 5-10 ครั้ง ใน 1 ภาคเรียน, ไม่เข้าเรียนในวิชาต่างๆ 3-5 ครั้ง ต่อ 1 รายวิชา, มี 0, ร, มส. จำนวน 1-5 วิชาใน 1 ภาคเรียน อ่านหนังสือไม่คล่องหรืออ่านหนังสือไม่ออก เขียนหนังสือไม่ถูกต้อง สะกดคำผิดแม้แต่คำง่าย ๆ ไม่เข้าใจในบทเรียนทุกวิชา

2. ด้านสุขภาพ น้ำหนักผิดปกติและไม่สัมพันธ์กับส่วนสูงหรืออายุ เจ็บป่วยบ่อยๆ ร่างกายไม่แข็งแรง ด้านสายตา สั้น/เอียง ป่วยเป็นโรคร้ายแรง/เรื้อรังหรือมีความพิการทางกาย มีความบกพร่องทางการมองเห็น ความเจ็บป่วยที่มีผลกระทบต่อการเรียน บกพร่องด้านการพูด/ด้านภาษา ออทิสติก พิกัดซ้ำซ้อน

3. ด้านสุขภาพจิตและพฤติกรรม ด้านอารมณ์ ด้านความประพฤติ ด้านพฤติกรรม ไม่อยู่นิ่ง ด้านบุคลิกภาพและความสัมพันธ์กับเพื่อน ด้านสัมพันธภาพทางสังคม

4. ด้านเศรษฐกิจ บิดาหรือมารดาตกงาน รายได้น้อย (5,000-10,000 บาท) ใช้จ่ายแบบฟุ่มเฟือย ได้เงินมาโรงเรียนวันละ 50 บาท รายได้ครอบครัวต่ำกว่า 5,000 บาท/เดือน ไม่มีอาหารกลางวันรับประทาน บิดาและมารดาตกงาน ไม่มีเงินซื้ออุปกรณ์การเรียน ถูกบังคับให้ขายแรงงานหรือใช้แรงงานเด็ก

5. ด้านการคุ้มครองนักเรียน อยู่หอพัก บิดามารดาแยกทางกันหรือแต่งงานใหม่ มีความรู้สึกที่ไม่ดีต่อบิดาหรือมารดา อาชีพผู้ปกครองเสี่ยงต่อกฎหมาย มีการใช้แอลกอฮอล์บางครั้ง มีการใช้สารเสพติดหรือเล่นการพนันในครอบครัว ที่พักอยู่ในชุมชนแออัดหรือใกล้แหล่งมั่วสุม ไม่มีผู้ดูแล มีบุคคลในครอบครัวใช้สารเสพติด/เล่นการพนัน มีบุคคลในครอบครัวเจ็บป่วยด้วยโรครุนแรง/เรื้อรัง มีความขัดแย้งและมีการใช้ความรุนแรงในครอบครัว มีการล่วงละเมิดทางเพศ มีการมั่วสุมทางเพศ เร่ร่อน ถูกทำร้ายทารุณ เด็กชนกลุ่มน้อย ได้รับผลกระทบจากเอชไอวี

6. ด้านสารเสพติด ทะเลาะวิวาท พฤติกรรมเกเร ซึ่ม กระสับกระส่าย หงุดหงิด แยกตัวไม่เข้าร่วมกิจกรรม ขาดเรียน ไม่สนใจสุขภาพ ความสะอาด ต้องการใช้จ่ายเพิ่มขึ้น คบเพื่อนในกลุ่มค้ายา/เสพยา เป็นผู้ติดยาหรือสุรา มีอาการทางกายวงซึ่ม มีอาการดื้อยาใช้ยามากขึ้น ต้องการใช้จ่าย ควบคุมตนเองไม่ได้ หมกมุ่นการใช้ยา ไม่สนใจการเรียน ไม่ดูแลตนเอง

7. ด้านความปลอดภัย เดินทางมาโรงเรียนด้วยตนเองโดยใช้รถจักรยานยนต์ ซ้อน 3 คน ไม่มีใบขับขี่ ไม่สวมหมวกกันน็อค ความเร็วเกินกำหนด ไม่มีไฟหน้า ไฟท้าย ไม่มีกระจกหลัง ใช้ไม้บรรทัดเหล็ก มีดคัตเตอร์ มีพฤติกรรมเข้าไปอยู่ในบริเวณหรือสถานที่ที่จัดว่าไม่ปลอดภัยในโรงเรียน พกพาอาวุธมาโรงเรียน มีประวัติทะเลาะวิวาท มีพฤติกรรมรวมกลุ่ม ก่อวุ่น สร้างปัญหา

8. ด้านเพศ อยู่ในกลุ่มประพัตินเหมือนเพศตรงข้าม ทำงานพิเศษที่ล่อแหลมต่อการถูกล่วงละเมิดทางเพศ จับคู่ชัดเจนและแยกกลุ่มอยู่ด้วยกันสองต่อสองบ่อยครั้ง อยู่ในกลุ่มขายบริการ มีพฤติกรรมอยู่ด้วยกันสองคนนอกเวลาเรียนบ่อยครั้ง ประพัตินเหมือนเพศตรงข้าม ขาดเรียนไปกับคู่ของตนเสมอๆ อยู่ด้วยกัน ตั้งครรภ์ ขายบริการทางเพศ มีการมั่วสุมทางเพศ

ปัญหาและสาเหตุของการเกิดภาวะกลุ่มเสี่ยง

ปัญหาของการมีนักเรียนกลุ่มเสี่ยง

กรมสุขภาพจิต (2544: 13-15) ได้กล่าวถึงสภาพปัญหาของการมีนักเรียนกลุ่มเสี่ยง โดยภาพรวม ดังนี้

1. ด้านการเรียน ผลสัมฤทธิ์ทางการเรียนต่ำ ไม่สนใจการเรียน หนีเรียน มาโรงเรียนสายประจำ เรียนไม่ทันเพื่อน

2. ด้านพฤติกรรม การแต่งกายผิดระเบียบ ท่าทางกระด้าง ก้าวร้าว ไม่มีมีสัมมาคารวะ เปื้อนหนาย ปรับตัวเข้ากับครูและเพื่อนไม่ได้ ความสัมพันธ์กับคนในครอบครัวหรือเพื่อนไม่ดี มีเพื่อนน้อย มีพฤติกรรมที่ไม่เหมาะสม เช่น ดิตสารเสพติด มั่วสุมแหล่งอบายมุข

อมรวิรัช นาคทรพรพ (2554) ได้กล่าวบรรยายในการประชุมคณะกรรมการ สสค. ณ สำนักงานส่งเสริมสังคมแห่งการเรียนรู้และคุณภาพเยาวชน เมื่อวันที่ 20 เมษายน 2554 ในเรื่องต้นทุนความเสียหายหากปัญหาเด็กด้อยโอกาสและเด็กกลุ่มเสี่ยงไม่ได้รับการแก้ไขในแง่ทางเศรษฐกิจ ดังนี้

1. ค่าเสียโอกาสของเด็กที่เรียนไม่จบภาคบังคับ ทำงานเป็นแรงงานเพื่อรายได้ขั้นต่ำเพียงรายได้ตลอดชีวิตกับผู้จบปริญญาตรี คิดเป็นความสูญเสียราว 9 แสนล้านบาท หรือประมาณ 12,000 พันล้านบาทต่อปีต่อจังหวัด หรือประมาณ 120 ล้านบาทต่อปีต่อตำบล

2. ค่าเสียโอกาสโดยตรงจากเด็กที่เสียชีวิตจากพฤติกรรมเสี่ยง ได้แก่ การเกิดอุบัติเหตุ และการทำร้ายร่างกายประมาณ 100 คนต่อจังหวัด หรือเทียบเท่าการสูญเสียรายได้ตลอดชีพประมาณพันล้านต่อจังหวัด หรือราว 10 ล้านบาทต่อตำบล

3. ค่าความเสียหายโดยตรงจากการก่อคดีอาชญากรรมจากคดีลักทรัพย์และทำลายทรัพย์สินเฉลี่ย 200 คนต่อจังหวัด ค่าเสียหายเฉลี่ย 100,000 บาทต่อคน คิดเป็นความเสียหายราว 20 ล้านบาทต่อปีต่อจังหวัด หรือราว 2 แสนบาทต่อปีต่อตำบล

4. ต้นทุนของระบบจับกุมดำเนินคดี ระบบยุติธรรม ระบบพินิจและระบบคุ้มครองระบบฝึกอาชีพรวมประมาณ 50,000 บาทต่อคนต่อปี คิดเป็นต้นทุนเฉลี่ย 10 ล้านบาทต่อปีต่อจังหวัด หรือราว 100,000 บาทต่อปีต่อตำบล

5. ค่าใช้จ่ายที่ไม่สามารถคิดเป็นต้นทุนซึ่งยากต่อการคำนวณ เช่น ความเครียดของประชาชน การลงทุนของประชาชนและครัวเรือนในการดูแลป้องกันทรัพย์สิน

ดังนั้น การป้องกันและแก้ไขปัญหาเด็กด้อยโอกาสและเด็กกลุ่มเสี่ยงในระดับท้องถิ่น โดยสรุป พบว่า ทุกๆ 5 ปี จังหวัดต้องสูญเสียทางเศรษฐกิจเทียบได้กับการโดนคลื่นสึนามิโจมตี 1 ครั้ง

สรุปปัญหาของการมีเด็กกลุ่มเสี่ยงส่งผลต่อตัวนักเรียนโดยตรงทางด้านการเรียนและด้านพฤติกรรม และส่งผลเสียหายต่อระบบเศรษฐกิจของประเทศค่อนข้างสูง หากเด็กกลุ่มเสี่ยงถูกปล่อยปละละเลย ขาดการดูแลเอาใจใส่ ก็จะเป็นผู้ก่อปัญหาให้สังคม และการดูแลช่วยเหลือนักเรียน เป็นการส่งเสริม พัฒนา ป้องกันและแก้ไขปัญหาให้นักเรียนดำรงชีวิต อยู่ในสังคมอย่างมีความสุข เป็นกำลังสำคัญของชาติในอนาคต ค

สาเหตุของการเกิดภาวะกลุ่มเสี่ยง

ภาวะวิกฤตที่เกิดขึ้นในปัจจุบัน ซึ่งเกี่ยวข้องกับนักเรียนซึ่งเป็นเด็กและเยาวชนมีมากมาย ล้วนเป็นปัจจัยเสี่ยงที่เกี่ยวข้องสัมพันธ์เชื่อมโยงกันทั้งสิ้นได้มีผู้กล่าวถึงปัจจัยเสี่ยงที่เกิดกับนักเรียน ดังนี้

สำนักงานคณะกรรมการการศึกษาขั้นพื้นฐาน (2552: 4-7) กล่าวว่าเด็กและเยาวชนยังมีพฤติกรรมเสี่ยงต่อการเกิดปัญหาสังคม อาทิ เช่น ภัยยาเสพติด ปัญหาการหนีเรียน การมีเพศสัมพันธ์ก่อนวัยอันควร การละเมิดสิทธิเด็ก การพนัน การใช้ยาเสพติด ท้าร้ายรังแกกันเอง หมกมุ่นกับสื่อที่ไม่สร้างสรรค์ นิยมบริโภคอาหารกรูบกรอบ อาหารที่ไม่เป็นผลดีต่อสุขภาพ เครียด เศร้า มองโลกในแง่ร้าย ไม่สนใจต่อปัญหาของสังคม อย่างไรก็ตามสาเหตุที่ทำให้เด็กและเยาวชนมีพฤติกรรมที่ไม่เหมาะสม เป็นผลมาจากปัจจัยเสี่ยงต่างๆ ดังนี้

1. ปัจจัยเสี่ยงจากสภาพครอบครัว ครอบครัวเป็นสภาพแวดล้อมที่มีอิทธิพลต่อบุคลิกภาพและพฤติกรรมของเด็กและเยาวชน พฤติกรรมที่เป็นปัญหาของเด็กและเยาวชนเป็นผลมาจากการเลี้ยงดูด้วยวิธีการที่ไม่เหมาะสม ส่งเสริมให้แสดงออกในทางที่ไม่ถูกต้อง ปล่อยปละละเลย เรียนรู้การใช้ความรุนแรงจากสมาชิกในครอบครัว ครอบครัวแตกแยก ผู้ปกครองบีบบังคับ กดดัน และคาดหวังในตัวเด็กเกินกว่าความเป็นจริง ไม่มีบรรยากาศที่สร้างความรัก ความอบอุ่น ความสมัครสมานสามัคคี เติบโตท่ามกลางความสับสนไม่มีความหวัง ขาดการอบรมบ่มนิสัยและไม่มีจุดหมายปลายทาง

2. ปัจจัยเสี่ยงจากโรงเรียน โรงเรียนเป็นบ้านหลังที่สองของเด็ก เป็นบ่อเกิดของคุณงามความดี โดยเฉพาะการพัฒนาศักยภาพ ความรู้ความสามารถของเด็กและเยาวชน ให้เป็น

ทรัพยากรมนุษย์มีคุณค่าของสังคม แต่โรงเรียนจำนวนไม่น้อยยังขาดความพร้อมที่จะทำให้เด็กและเยาวชนเป็นคนที่สมบูรณ์ตามความมุ่งหวังของสังคม จากการติดตามพบว่า โรงเรียนขาดการดูแลเอาใจใส่นักเรียนอย่างจริงจัง ขาดการจัดการที่เหมาะสมต่อการพิทักษ์ ปกป้องคุ้มครอง และให้การดูแลช่วยเหลือนักเรียนได้อย่างเท่าทัน ทั้งถึง ถูกต้องและเป็นธรรม จัดกิจกรรมการเรียนรู้โดยไม่คำนึงถึงความแตกต่างระหว่างบุคคล ให้ความสำคัญกฎระเบียบมากกว่าชีวิตจิตใจของนักเรียน พัฒนาผู้เรียนโดยไม่คำนึงถึงองค์รวม ตลอดจนการจัดการกับปัญหาของนักเรียนโดยขาดการมีส่วนร่วม และยังเลือกใช้ความรุนแรงในการแก้ปัญหาพฤติกรรมนักเรียน

3. ปัจจัยเสี่ยงจากชุมชนและสังคม ความล้มเหลวในชีวิตของเด็กและเยาวชนเป็นความสูญเสียทางเศรษฐกิจ และต้นทุนทางความรู้สึของผู้ปกครองอย่างประเมินค่าไม่ได้ สังคมไทยยังละเลยต่อการจัดระเบียบแบบแผนในชุมชน ชุมชนอ่อนแอขาดสัมพันธภาพที่ดีระหว่างสมาชิกในสังคมต่างคนต่างอยู่ เอาหูไปนาเอาตาไปไร่ ปล่อยให้มีการแสวงหาผลประโยชน์จากเด็กและเยาวชน ยอมรับการเติบโตและขยายตัวทางเศรษฐกิจที่ไม่สร้างสรรค์ ละเลยต่อปัญหาของเด็กและเยาวชนไม่ให้ความสำคัญต่อเท่าที่ของเด็กและเยาวชน มองเด็กและเยาวชนที่ประสบปัญหาด้วยทัศนคติและท่าทีที่ตอกย้ำซ้ำเติม

4. ปัจจัยเสี่ยงจากเพื่อน เพื่อนเป็นปัจจัยที่สำคัญในชีวิตของเด็กและเยาวชน เป็นธรรมชาติที่เด็กและเยาวชนทุกคนต้องมี แต่เพื่อนก็เป็นดาบสองคมที่อาจทำให้เด็กและเยาวชนจำนวนไม่น้อยก้าวพลาด เช่น เพื่อนที่มีนิสัยเกเร เป็นอันธพาลเสเพล สำนะเลเทเมา การพบเพื่อนที่มีพฤติกรรมโน้มเอียงไปในทางก้าวร้าว เสี่ยงภัย มั่วสุม เบี่ยงเบน หรือการได้รับแรงบีบคั้น กดดัน ข่มขู่ หรือการไม่ได้รับการยอมรับจากกลุ่มเพื่อน ซึ่งสภาพการณ์ดังกล่าวล้วนส่งผลต่อพฤติกรรมของเด็กและเยาวชนทั้งสิ้น

5. ปัจจัยเสี่ยงจากบุคลิกภาพหรือตัวนักเรียน เด็กและเยาวชนแต่ละคนมีภาวะด้านพัฒนาการแตกต่างกัน มีบุคลิกภาพภายในและภายนอกตามสภาพความเป็นตัวตนที่มีลักษณะเฉพาะ เช่น มีข้อจำกัดเกี่ยวกับพัฒนาการทางสมองและการรับรู้ ไม่มีความตระหนักในคุณค่าความสำคัญของตนเอง ขาดทักษะในการคิด บกพร่องทางการเรียนรู้ ปฏิเสธค่านิยมหรือหลักศาสนาที่คนส่วนใหญ่นับถือ ไม่มีทักษะในการสื่อสาร ปฏิเสธไม่เป็น ควบคุมอารมณ์และความเครียดไม่ได้ รวมทั้งการมีปัญหาด้านสุขภาพกายและสุขภาพจิต

โดยสรุป สาเหตุของการเกิดภาวะเสี่ยงกับเด็กและเยาวชน ทำให้เด็กและเยาวชนมีพฤติกรรมที่ไม่เหมาะสม เป็นผลมาจากปัจจัยเสี่ยงจากสภาพครอบครัว ปัจจัยเสี่ยงจากโรงเรียน ปัจจัยเสี่ยงจากชุมชนและสังคม ปัจจัยเสี่ยงจากเพื่อน และปัจจัยเสี่ยงจากบุคลิกภาพหรือตัวนักเรียน ซึ่งหากเด็กและเยาวชนกลุ่มเสี่ยงขาดการดูแลช่วยเหลือ อาจจะส่งผลต่อการเกิดปัญหาต่างๆ ได้

การดูแลช่วยเหลือนักเรียน

ความหมายของการดูแลช่วยเหลือนักเรียน

กรมสุขภาพจิต (2546: 4) และสำนักงานคณะกรรมการการศึกษาขั้นพื้นฐาน (2547: 3) ได้กล่าวถึงการดูแลช่วยเหลือ หมายถึง การส่งเสริม การป้องกัน และการช่วยเหลือแก้ไขปัญหา โดยมีวิธีการและเครื่องมือสำหรับครูที่ปรึกษาและบุคลากรที่เกี่ยวข้อง เพื่อใช้ในการดำเนินงานพัฒนา นักเรียนให้เป็นคนเก่ง ปลอดภัยจากสารเสพติด และมีความสุขในการดำรงชีวิตอยู่ในสังคม

วีระ โอบอ้อม (2547: 23) กล่าวว่า การดูแลช่วยเหลือนักเรียน หมายถึง กระบวนการดูแลช่วยเหลือนักเรียนทั้งในด้านสวัสดิภาพและสวัสดิการ โดยอาศัยความร่วมมือจากทุกฝ่ายที่เกี่ยวข้อง ทั้งภายในและนอกสถานศึกษา อันได้แก่ คณะกรรมการสถานศึกษา ผู้ปกครอง ชุมชน ผู้บริหารและครูทุกคน มีวิธีการดำเนินงานและเครื่องมือที่ชัดเจน เพื่อให้นักเรียนได้รับความปลอดภัยทั้งด้านร่างกาย และจิตใจ

อร่าม เสือเดช (2549: 10) และสำนักงานคณะกรรมการการศึกษาขั้นพื้นฐาน (2552: 7-13) ได้กล่าวถึงการดูแลช่วยเหลือนักเรียน หมายถึง การส่งเสริมพัฒนา การป้องกันและการแก้ไขปัญหาให้แก่ นักเรียนเพื่อให้ นักเรียนมีคุณลักษณะที่พึงประสงค์ มีภูมิคุ้มกันทางจิตใจ มีคุณภาพชีวิตที่ดี มีทักษะในการดำรงชีวิตและรอดพ้นจากสภาวะวิกฤตต่างๆ ได้อย่างปลอดภัย

สรุปความหมายการดูแลช่วยเหลือนักเรียน หมายถึง การส่งเสริม การป้องกันและการช่วยเหลือแก้ไขปัญหา โดยอาศัยความร่วมมือจากทุกฝ่ายที่เกี่ยวข้อง ภายในและนอกสถานศึกษา อันได้แก่ คณะกรรมการสถานศึกษา ผู้ปกครอง ชุมชน ผู้บริหารและครูทุกคน มีวิธีการดำเนินงานและเครื่องมือที่ชัดเจน เพื่อให้ นักเรียนได้รับความปลอดภัยทั้งด้านร่างกายและจิตใจ

ประโยชน์ของการดำเนินการดูแลช่วยเหลือนักเรียน

สำนักงานคณะกรรมการการศึกษาขั้นพื้นฐาน (2546ก: 5) กล่าวถึงประโยชน์ของระบบดูแลช่วยเหลือนักเรียนไว้ ดังนี้

1. นักเรียนได้รับการดูแลช่วยเหลืออย่างทั่วถึงและตรงตามสภาพปัญหา
2. สัมพันธภาพระหว่างครูกับนักเรียนเป็นไปด้วยดีและอบอุ่น
3. นักเรียนรู้จักตนเอง ควบคุมตนเองได้ มีการพัฒนาความฉลาดทางอารมณ์ ซึ่งเป็นรากฐานในการพัฒนาความเก่ง คุณธรรมจริยธรรม และความมุ่งมั่นที่จะเอาชนะอุปสรรค
4. นักเรียนเรียนรู้อย่างมีความสุขและได้รับการส่งเสริมพัฒนาเต็มศักยภาพรอบด้าน
5. ผู้เกี่ยวข้องมีส่วนร่วมในการพัฒนาคุณภาพนักเรียนอย่างเข้มแข็งจริงจังด้วยความเอื้ออาทร

สำนักงานคณะกรรมการการศึกษาขั้นพื้นฐาน (2547: 8) กล่าวว่า การดำเนินงานตามระบบดูแลช่วยเหลือนักเรียน มีประโยชน์ต่อหลายฝ่าย

1. ประโยชน์ต่อนักเรียน

1.1 นักเรียนได้รับการดูแลช่วยเหลือ และพัฒนาด้านสุขภาพกาย สุขภาพจิต และสภาพแวดล้อมทางสังคมอย่างทั่วถึง

1.2 นักเรียนได้รับการส่งเสริม พัฒนา ป้องกัน แก้ไขปัญหาทั้งด้านการเรียนรู้ และความสามารถพิเศษ

1.3 นักเรียนได้รู้จักตนเอง สามารถปรับตัว มีทักษะทางสังคมและอยู่ในสังคมอย่างมีความสุข

1.4 นักเรียนมีทักษะชีวิต และมีสัมพันธภาพที่ดีกับเพื่อน ครู และผู้ปกครอง

2. ประโยชน์ต่อครู

2.1 ครูได้ตระหนักและเห็นความสำคัญในการดูแลช่วยเหลือนักเรียน

2.2 ครูมีเจตคติที่ดีต่อนักเรียน

2.3 ครูมีผลงานสอดคล้องกับมาตรฐานการประเมิน

2.4 ครูมีความรักและศรัทธาในวิชาชีพครู

3. ประโยชน์ต่อผู้บริหาร

3.1 ผู้บริหารได้รู้ศักยภาพของครูในการขับเคลื่อนให้เกิดการปฏิรูปการเรียนรู้ ปฏิรูปการเรียนการสอน

3.2 ผู้บริหารได้รู้ข้อมูลพื้นฐานของนักเรียนและใช้ในการกำหนดแนวทางในการพัฒนานักเรียน พัฒนาหลักสูตร และพัฒนาคุณภาพการจัดการศึกษา

3.3 ผู้บริหารมีรูปแบบกระบวนการพัฒนาเชิงระบบ ภายใต้การมีส่วนร่วมของทุกฝ่าย

4. ประโยชน์ต่อโรงเรียน

4.1 โรงเรียนมีผลการดำเนินงานตามมาตรฐานการศึกษา

4.2 โรงเรียนได้รับการยอมรับ การสนับสนุนและความร่วมมือจากชุมชนบุคลากรองค์กรที่เกี่ยวข้อง

4.3 โรงเรียนมีการพัฒนาสังคมแห่งการเรียนรู้และเอื้ออาทร

5. ประโยชน์ต่อผู้ปกครอง/ชุมชน

5.1 ผู้ปกครอง/ชุมชน ตระหนักในการมีส่วนร่วมกับโรงเรียน

5.2 ผู้ปกครอง/ชุมชน เข้าใจถึงวิธีการอบรมสั่งสอนบุตรหลาน

5.3 ผู้ปกครอง/ชุมชน มีสัมพันธภาพที่ดีกับบุตรหลาน เป็นครอบครัว/ชุมชน
ที่เข้มแข็ง

5.4 ผู้ปกครอง/ชุมชนเป็นตัวอย่างแก่บุตรหลานและบุคคลในชุมชน

6. ประโยชน์ต่อเขตพื้นที่การศึกษา

6.1 พัฒนานวัตกรรมในการพัฒนานักเรียน

6.2 พัฒนาคำสั่งความรู้เกี่ยวกับการทำงานการนิเทศติดตามผล ประเมินผล และ
การศึกษาวิจัยเกี่ยวกับระบบดูแลช่วยเหลือนักเรียน

6.3 มีระบบข้อมูลสารสนเทศทั้งระบบข้อมูลระดับบุคคล และระดับโรงเรียนเพื่อ
พัฒนางานต่อไป

7. ประโยชน์ต่อชาติ

7.1 นักเรียนมีคุณภาพดี มีปัญญา และมีความสุข

7.2 มีการเชื่อมโยงข้อมูลเยาวชนทุกระดับ

7.3 ลดปัญหาที่ส่งผลกระทบต่อเด็ก และเยาวชน ลดค่าใช้จ่ายของหน่วยงานในระดับ
ต่างๆ

7.4 ประชาชนมีคุณภาพ ซึ่งถือเป็นกำลังอันสำคัญในการพัฒนาประเทศ

จากที่กล่าวมาสรุปได้ว่า การดูแลช่วยเหลือนักเรียนมีประโยชน์ต่อทุกฝ่าย ตั้งแต่ระดับ
นักเรียน ครู ผู้บริหารโรงเรียน ผู้ปกครอง/ชุมชน เขตพื้นที่การศึกษา และไปจนถึงมีประโยชน์ต่อ
ประเทศชาติ โดยเฉพาะประโยชน์ต่อนักเรียนถือว่าได้รับประโยชน์โดยตรง คือ นักเรียนได้รับการดูแล
ช่วยเหลืออย่างทั่วถึงและตรงตามสภาพปัญหา สัมพันธภาพระหว่างครูกับนักเรียนเป็นไปด้วยดีและ
อบอุ่น นักเรียนรู้จักตนเอง ควบคุมตนเองได้ มีการพัฒนาความฉลาดทางอารมณ์ ซึ่งเป็นรากฐาน
ในการพัฒนาความเก่ง คุณธรรมจริยธรรม และความมุ่งมั่นที่จะเอาชนะอุปสรรค นักเรียนเรียนรู้อย่าง
มีความสุขและได้รับการส่งเสริมพัฒนาเต็มศักยภาพรอบด้าน

องค์ประกอบของการดูแลช่วยเหลือนักเรียน

สำนักงานคณะกรรมการการศึกษาขั้นพื้นฐาน (2546ข: 35) กล่าวว่า กระบวนการ
ดำเนินงานการดูแลช่วยเหลือนักเรียน มีองค์ประกอบที่เป็นหัวใจของการดำเนินงาน 5 กิจกรรม ดังนี้

1. การรู้จักนักเรียนเป็นรายบุคคล คือการรู้ข้อมูลที่เป็นจริงเกี่ยวกับตัวนักเรียนซึ่งเป็น
ข้อมูลเชิงประจักษ์ มิใช่การใช้ความรู้สึกหรือคาดเดาโดยเฉพาะในการแก้ไขปัญหา นักเรียน ซึ่งจะทำให้
ไม่เกิดข้อผิดพลาดต่อการช่วยเหลือนักเรียนหรือเกิดได้น้อยที่สุด

2. การคัดกรองนักเรียน เป็นการวิเคราะห์ข้อมูลทั้งหมดที่ได้จากการรู้จักนักเรียนเป็น
รายบุคคลแล้วนำผลที่ได้มาจำแนกตามเกณฑ์การคัดกรองที่สถานศึกษาได้จัดทำขึ้น

3. การส่งเสริมพัฒนานักเรียน เป็นการสนับสนุนให้นักเรียนทุกคนที่อยู่ในความควบคุมดูแลของครูประจำชั้น/ครูที่ปรึกษา ให้เป็นบุคคลที่มีคุณภาพ มีความภาคภูมิใจในตนเอง ซึ่งจะช่วยป้องกัน มิให้นักเรียนที่อยู่ในกลุ่มปกติกลายเป็นนักเรียนกลุ่มเสี่ยงหรือกลุ่มมีปัญหาและเป็นการช่วยให้นักเรียนกลุ่มเสี่ยง/มีปัญหากลับมามีพฤติกรรมดีขึ้นตามที่สถานศึกษาหรือชุมชนคาดหวัง

4. การป้องกันและแก้ไขปัญหาคือ ความเอาใจใส่ดูแลนักเรียนทุกคนอย่างเท่าเทียมกัน โดยเฉพาะอย่างยิ่งนักเรียนกลุ่มเสี่ยง/มีปัญหา จำเป็นอย่างยิ่งที่ต้องให้ความดูแลเอาใจใส่เป็นพิเศษ เพื่อป้องกันและแก้ไขปัญหโดยไม่ให้ปล่อยปละละเลยจนกลายเป็นปัญหาของสังคม

5. การส่งต่อ เป็นการดำเนินการในกรณีที่มีปัญหาต่อการช่วยเหลือ หรือหากว่าช่วยเหลือแล้วนักเรียนมีพฤติกรรมไม่ดีขึ้นก็ควรส่งต่อผู้เชี่ยวชาญเฉพาะด้าน เพื่อให้นักเรียนได้รับการส่งเสริมพัฒนาและช่วยเหลืออย่างถูกทางและรวดเร็วขึ้น แต่ละกิจกรรมมีความสำคัญแตกต่างกันไป

องค์ประกอบของการดูแลช่วยเหลือนักเรียนดังกล่าว มีความสำคัญ มีวิธีการและเครื่องมือที่แตกต่างกันไป แต่มีความสัมพันธ์เกี่ยวเนื่องกันซึ่งเอื้อให้การดูแลช่วยเหลือนักเรียนของสถานศึกษาเป็นระบบที่มีประสิทธิภาพ ดังมีรายละเอียดดังต่อไปนี้

การรู้จักนักเรียนเป็นรายบุคคล

เนื่องจากนักเรียนแต่ละคนมีพื้นฐานความเป็นมาของชีวิตที่ไม่เหมือนกัน จึงก่อให้เกิดพฤติกรรมหลากหลายรูปแบบทั้งด้านบวกและด้านลบ ดังนั้น การได้รู้ข้อมูลที่จำเป็นเกี่ยวกับตัวนักเรียนจึงเป็นสิ่งจำเป็นที่จะช่วยให้ครูที่ปรึกษามีความเข้าใจนักเรียนมากขึ้น สามารถนำข้อมูลมาวิเคราะห์เพื่อการคัดกรองนักเรียน เป็นประโยชน์ในการส่งเสริม การป้องกันและแก้ไขปัญหานักเรียนได้อย่างถูกทาง ซึ่งเป็นข้อมูลเชิงประจักษ์มิใช่การใช้ความรู้สึกหรือคาดคะเน โดยเฉพาะการแก้ปัญหา นักเรียนซึ่งจะทำให้ไม่เกิดข้อผิดพลาดต่อการช่วยเหลือนักเรียนหรือเกิดได้น้อยที่สุด

วนิดา ชนินทุททวงศ์ (2544: 20-22) กล่าวว่าในการรู้จักนักเรียนเป็นรายบุคคลนั้น ครูที่ปรึกษาต้องใช้วิธีการและเครื่องมือที่หลากหลาย เพื่อให้ได้ข้อมูลนักเรียนที่ครอบคลุมทั้งด้านความสามารถ ด้านสุขภาพ และด้านครอบครัว เครื่องมือที่สำคัญ ได้แก่

1. ระเบียบสะสม
2. แบบประเมินพฤติกรรมเด็ก
3. วิธีการและเครื่องมืออื่นๆ เช่น การสัมภาษณ์ การศึกษาจากแฟ้มสะสมผลงาน การเยี่ยมบ้าน การศึกษาข้อมูลจากแบบบันทึกการตรวจสุขภาพด้วยตนเองซึ่งจัดทำโดยกรมอนามัย กระทรวงสาธารณสุข

นอกจากนี้ สำนักงานคณะกรรมการการศึกษาขั้นพื้นฐาน (2547: 37) ยังได้กล่าวถึง ข้อมูลพื้นฐานของนักเรียนที่ครูประจำชั้น/ครูที่ปรึกษาควรมีสำหรับใช้ในการดำเนินงานตามระบบการดูแลเหลือนักเรียน ดังนี้

1. ข้อมูลด้านความสามารถ
 - 1.1 การเรียน
 - 1.2 ความสามารถพิเศษ/อัจฉริยะ
2. ด้านสุขภาพ
 - 2.1 ร่างกาย/ความพิการ
 - 2.2 จิตใจ-พฤติกรรม
3. ด้านครอบครัว
 - 3.1 เศรษฐกิจ
 - 3.2 การคุ้มครองสวัสดิภาพ
4. ด้านสารเสพติด
5. ด้านความปลอดภัย
6. พฤติกรรมทางเพศ
7. ด้านอื่นๆ ที่ครูคิดว่าควรเพิ่มเติม ซึ่งมีความสำคัญหรือเกี่ยวข้องกับการดูแล

ช่วยเหลือนักเรียน

การรู้จักนักเรียนเป็นรายบุคคลนั้น กรมสามัญศึกษา (2544: 37) กล่าวว่า ควรมี ข้อมูลดังต่อไปนี้

1. ระเบียบสะสม เป็นเครื่องมือในรูปเอกสารเพื่อการเก็บรวบรวมข้อมูลเกี่ยวกับนักเรียน โดยนักเรียนเป็นผู้กรอกข้อมูลและครูที่ปรึกษานำข้อมูลเหล่านี้มาศึกษาพิจารณาทำความเข้าใจนักเรียนเป็นเบื้องต้น หากข้อมูลไม่เพียงพอหรือมีข้อสังเกตบางประการก็ควรหาข้อมูลเพิ่มเติมด้วยวิธีการต่างๆ เช่น การสอบถามจากนักเรียนโดยตรง การสอบถามจากครูคนอื่นๆ หรือเพื่อนๆ ของนักเรียน ระเบียบสะสมเป็นข้อมูลส่วนตัวของนักเรียน จึงต้องเป็นความลับและเก็บไว้อย่างดีมิให้ผู้ใดเกี่ยวข้องหรือเด็กอื่นๆ มารื้อค้นได้ หากเป็นไปได้ควรเก็บไว้กับครูที่ปรึกษาและมีตู้เก็บระเบียบให้เรียบร้อย ระเบียบสะสมควรเก็บรวบรวมข้อมูลอย่างน้อย 3 ปีการศึกษาหรือ 6 ปีการศึกษา และส่งต่อระเบียบสะสมไปยังครูที่ปรึกษาคนใหม่ในปีการศึกษาต่อไป หรืออาจจัดครูที่ปรึกษาดูแลนักเรียนอย่างต่อเนื่อง จนจบการศึกษาในแต่ละตอนหรือจนจบ 6 ปีการศึกษาก็ได้

2. แบบประเมินพฤติกรรมเด็ก เป็นเครื่องมือสำหรับการคัดกรองนักเรียนด้านพฤติกรรม การปรับตัว ที่มีผลเกี่ยวกับสภาพจิตใจ ซึ่งจะช่วยทำให้ครูที่ปรึกษามีแนวการพิจารณานักเรียน

ด้านสุขภาพจิตมากขึ้น แบบประเมินพฤติกรรมเด็กเป็นเครื่องมือที่กรมสุขภาพจิตเป็นผู้จัดทำขึ้น ซึ่งใช้กันแพร่หลายในประเทศแถบยุโรปเพราะมีความเที่ยงและความตรงจำนวนข้อไม่มาก คณะผู้จัดทำของกรมสุขภาพจิต โดยแพทย์หญิงพรณพิมล หล่อตระกูล เป็นหัวหน้าคณะ ได้ทำการวิจัยเพื่อวิเคราะห์ความเที่ยงและความตรงแบบประเมินและหาเกณฑ์มาตรฐาน (Norm) ของเด็กไทย แบบประเมินพฤติกรรมเด็กมี 3 ชุด คือ ชุดที่ครูเป็นผู้ประเมินนักเรียน ชุดที่พ่อแม่ ผู้ปกครอง เป็นผู้ประเมินนักเรียน และชุดนักเรียนประเมินตนเอง ทั้ง 3 ชุด มีเนื้อหาและจำนวนข้อเท่ากัน คือ 25 ข้อ โรงเรียนอาจเลือกใช้ชุดที่นักเรียนประเมินตนเองชุดเดียวหรือใช้ควบคู่กับชุดที่ครูเป็นผู้ประเมินเพื่อความเที่ยงตรงยิ่งขึ้น โดยระยะเวลาที่ประเมินไม่ควรห่างจากนักเรียนประเมินตนเองเกิน 1 เดือน ซึ่งถ้าหากเป็นไปได้ควรใช้แบบประเมินทั้ง 3 ชุดพร้อมกัน เพื่อตรวจสอบความถูกต้องของผลที่ออกมา การใช้แบบประเมินพฤติกรรมเด็ก ครูที่ปรึกษาจำเป็นต้องได้รับการอบรมวิธีการใช้ก่อน เพื่อให้เกิดความเข้าใจและมีทักษะในการใช้

ในกรณีที่ข้อมูลของนักเรียนจากระเบียนสะสมแบบประเมินพฤติกรรมเด็กมีไม่เพียงพอ หรือเกิดกรณีจำเป็นต้องขอข้อมูลเพิ่มเติมอีก ครูที่ปรึกษาก็อาจใช้วิธีการและเครื่องมืออื่นๆ เพิ่มเติม เช่น การสังเกตพฤติกรรมในห้องเรียน การสัมภาษณ์ และการเยี่ยมบ้านนักเรียน เป็นต้น การรู้จักนักเรียนเป็นรายบุคคล เป็นกิจกรรมที่มุ่งให้ครูที่ปรึกษาสร้างสัมพันธภาพอันดีกับนักเรียน และผู้ปกครองนักเรียน เพื่อให้ครูที่ปรึกษาสามารถรวบรวมข้อมูลนักเรียนได้มากพอที่จะสามารถวิเคราะห์พฤติกรรม คัดกรองนักเรียน ให้คำแนะนำปรึกษา และวางแผนการจัดกิจกรรมส่งเสริมพัฒนานักเรียนได้อย่างเหมาะสม โดยเฉพาะนักเรียนในกลุ่มเสี่ยงหรือมีปัญหา มักมีพฤติกรรมที่ไม่เหมาะสม และก่อปัญหาขึ้นมากมาย ครูที่ปรึกษาที่มีข้อมูลนักเรียนมากพอจะสามารถจัดกิจกรรมป้องกันปัญหาที่จะเกิดขึ้นได้และหากมีปัญหาก็คงเกิดขึ้นก็จะสามารถแก้ปัญหาได้อย่างทันที

วิธีการรู้จักนักเรียนเป็นรายบุคคลนั้น สำนักงานคณะกรรมการการศึกษาขั้นพื้นฐาน (2547: 38) กล่าวว่าวิธีการ ดังนี้

1. การสังเกต
 - 1.1 สังเกตพฤติกรรมการแสดงออกของนักเรียน
 - 1.2 สังเกตพฤติกรรมการทำงานของนักเรียน
2. การสัมภาษณ์
 - 2.1 สัมภาษณ์ผู้เกี่ยวข้อง ได้แก่
 - 2.1.1 ผู้เกี่ยวข้องภายในสถานศึกษา ได้แก่ ครูประจำชั้น/ครูที่ปรึกษา ครูประจำวิชา/เพื่อนครู และเพื่อนนักเรียน
 - 2.1.2 ผู้เกี่ยวข้องภายนอกสถานศึกษา ได้แก่ ผู้ปกครองนักเรียน ญาติ ใกล้ชิดนักเรียน และเพื่อนบ้าน

2.2 สัมภาษณ์ตัวนักเรียนเอง

3. การเยี่ยมบ้าน

3.1 เยี่ยมบ้านนักเรียนเพื่อพบพ่อแม่/ผู้ปกครองนักเรียน ได้ทราบข้อมูลเกี่ยวกับสภาพเศรษฐกิจ/สังคม ความสัมพันธ์ในครอบครัว ทักษะ/ค่านิยมของคนในครอบครัว

3.2 เยี่ยมบ้านเพื่อพบบุคคลอื่นๆ ในครอบครัว

4. ศึกษาข้อมูล

4.1 ศึกษาข้อมูลจากผลงานของนักเรียน แบ่งออกเป็น

4.1.1 จากผลงานการเขียน ได้แก่ อุตชีวประวัติ บันทึกประจำวัน

4.1.2 จากชิ้นงาน ได้แก่ สมุดทำงาน/แบบฝึกหัด งานฝีมือ/สิ่งประดิษฐ์

โครงการ

4.2 ศึกษาข้อมูลจากเอกสารหลักฐานอื่นๆ ได้แก่

4.2.1 ระเบียบสะสม

4.2.2 การศึกษาเด็กเป็นรายกรณี

4.2.3 บันทึกสุขภาพจากแพทย์

4.2.4 บันทึกสรุปการประเมินจุดแข็ง จุดอ่อน

4.2.5 บันทึกสรุปการสำรวจเบื้องต้น เพื่อคัดแยกความพิการ

4.2.6 บันทึกสรุปการสำรวจความสามารถพิเศษ 10 แว

4.2.7 บันทึกสรุปการสำรวจนักเรียนด้อยโอกาส

5. การทดสอบ

5.1 แบบทดสอบที่สถานศึกษาร่างขึ้น

5.2 แบบทดสอบระดับชาติ

5.3 แบบทดสอบมาตรฐาน

จากที่กล่าวมาสรุปได้ว่า การรู้จักนักเรียนเป็นรายบุคคล เป็นการเก็บรวบรวมข้อมูลพื้นฐานเกี่ยวกับตัวนักเรียนให้ได้มากที่สุด เพื่อประโยชน์ในการให้ความช่วยเหลือ มีวิธีการหรือเครื่องมือหลายอย่าง อาทิ การสังเกต สัมภาษณ์ การเยี่ยมบ้าน ศึกษาข้อมูล ทดสอบ ฯลฯ การเลือกใช้เครื่องมือให้พิจารณาตามความเหมาะสมเพื่อที่จะสามารถรู้จักนักเรียนแต่ละคนได้ชัดเจนยิ่งขึ้น

การคัดกรองนักเรียน

กรมสามัญศึกษา (2544: 15-18) กล่าวว่า การคัดกรองนักเรียนเป็นการพิจารณาข้อมูลเกี่ยวกับตัวนักเรียนเพื่อการจัดกลุ่มนักเรียน แบ่งออกเป็น 2 กลุ่ม

1. กลุ่มปกติ คือ นักเรียนที่ได้รับการวิเคราะห์ข้อมูลต่างๆ ตามเกณฑ์การคัดกรองของโรงเรียนแล้ว อยู่ในเกณฑ์ปกติของกลุ่มปกติ

2. กลุ่มเสี่ยง/มีปัญหา คือ นักเรียนที่จัดอยู่ในเกณฑ์ของกลุ่มเสี่ยง/มีปัญหาตามเกณฑ์การคัดกรองของโรงเรียน ซึ่งโรงเรียนต้องให้ความช่วยเหลือ ป้องกันหรือแก้ไขปัญหาตามแต่กรณี การจัดกลุ่มนักเรียนนี้มีประโยชน์ต่อครูที่ปรึกษาในการหาวิธีการ เพื่อดูแลช่วยเหลือนักเรียนได้อย่างถูกต้องโดยเฉพาะการแก้ปัญหาให้ตรงกับปัญหาของนักเรียนยิ่งขึ้น และมีความรวดเร็วในการแก้ปัญหา ซึ่งหากครูที่ปรึกษาไม่ได้คัดกรองนักเรียนเพื่อจัดกลุ่มแล้ว ความชัดเจนในเป้าหมาย เพื่อการแก้ปัญหาของนักเรียนจะมีน้อยลง มีผลต่อความรวดเร็วในการช่วยเหลือ ซึ่งบางกรณีจำเป็นต้องแก้ไขโดยเร่งด่วน

สำนักงานคณะกรรมการการศึกษาขั้นพื้นฐาน (2547: 44) กล่าวว่า ผลการคัดกรองนักเรียน ครูที่ปรึกษาจำเป็นต้องระมัดระวังอย่างยิ่งที่จะไม่ทำให้นักเรียนรู้ได้ว่าตนถูกจัดอยู่ในกลุ่มเสี่ยง/มีปัญหา ซึ่งมีความแตกต่างจากกลุ่มปกติ โดยเฉพาะนักเรียนวัยรุ่นที่มีความไวต่อการรับรู้ แม้ว่านักเรียนจะรู้ตัวว่า ขณะนี้ตนเองมีพฤติกรรมอย่างไร หรือประสบปัญหาใดก็ตาม และเพื่อเป็นการป้องกันการล้อเลียนในหมู่เพื่อนนักเรียนอีกด้วย ดังนั้น ครูที่ปรึกษาต้องเก็บผลการคัดกรองนักเรียนเป็นความลับ นอกจากนี้ครูที่ปรึกษาจะต้องประสานงานกับผู้ปกครองเพื่อช่วยเหลือนักเรียน ซึ่งต้องระมัดระวังในการสื่อสารที่ทำให้ผู้ปกครองเกิดความรู้สึกว่า บุตรหลานของตนถูกจัดอยู่ในกลุ่มผิดปกติแตกต่างจากเพื่อนนักเรียนคนอื่นๆ ซึ่งอาจมีผลเสียต่อนักเรียนในภายหลังได้ การวิเคราะห์ข้อมูลเพื่อการคัดกรองนักเรียนนั้น ให้อยู่ในดุลพินิจของครูที่ปรึกษาและยึดถือเกณฑ์การคัดกรองนักเรียนเป็นหลักด้วย ดังนั้น โรงเรียนจึงมีการประชุมเพื่อพิจารณาเกณฑ์การจัดกลุ่มนักเรียนร่วมกัน เพื่อให้มาตรฐานหรือแนวทางการคัดกรองนักเรียนที่เหมือนกันเป็นที่ยอมรับของครูในโรงเรียน รวมทั้งให้มีการกำหนดเกณฑ์ว่าความรุนแรงหรือความถี่ของพฤติกรรมเท่าใดจึงจัดอยู่ในกลุ่มเสี่ยง/มีปัญหา

การคัดกรองนักเรียนมีจุดมุ่งหมายเพื่อจำแนกกลุ่มนักเรียน เป็นการจำแนกตามข้อมูลนักเรียน โดยยึดเกณฑ์การคัดกรองที่บุคลากรของโรงเรียนร่วมกันกำหนดขึ้น ผลการคัดกรองนักเรียนจะช่วยให้ครูที่ปรึกษาทราบพฤติกรรม และแนวโน้มของพฤติกรรมนักเรียนที่รับผิดชอบ ซึ่งจะช่วยให้ครูที่ปรึกษาสามารถวางแผนจัดกิจกรรมให้เหมาะสมกับนักเรียนในแต่ละกลุ่มได้อย่างมีประสิทธิภาพ ทั้งนี้ครูที่ปรึกษาควรแจ้งผลการคัดกรองนักเรียนให้ผู้ปกครองทราบทุกราย โดยเฉพาะนักเรียนในกลุ่มเสี่ยง/มีปัญหา และต้องแจ้งด้วยวิธีการที่เหมาะสม เพื่อไม่ให้ผู้ปกครองนักเรียนเกิดความรู้สึกว่าบุตรหลานของตนแปลกแยกจากนักเรียนอื่น แต่ควรชี้แจงเสนอแนะและขอความร่วมมือในการแก้ไขปัญหาที่เกิดขึ้น

จากที่กล่าวมาข้างต้นพอสรุปได้ว่า การคัดกรองนักเรียน เป็นการวิเคราะห์ข้อมูลทั้งหมด ที่ได้จากการรู้จักนักเรียนเป็นรายบุคคล แล้วนำมาจำแนกคัดกรองนักเรียน สถานศึกษาควรมีการประชุมครู กำหนดเกณฑ์การคัดกรองเพื่อจัดกลุ่มนักเรียนร่วมกันให้เป็นที่ยอมรับของครู และสอดคล้องกับสภาพความจริง สถานศึกษาจะต้องจัดกิจกรรมเพื่อส่งเสริมและพัฒนาเด็กตามศักยภาพของแต่ละบุคคล

การส่งเสริมพัฒนานักเรียน

สำนักงานคณะกรรมการการศึกษาขั้นพื้นฐาน (2547: 45) กล่าวถึงการส่งเสริมพัฒนานักเรียนว่า เป็นการจัดกิจกรรมสนับสนุนให้นักเรียนทุกคนที่อยู่ในความดูแลของครูปรึกษาไม่ว่าจะเป็นนักเรียนในกลุ่มปกติ หรือกลุ่มเสี่ยง/มีปัญหา ให้มีคุณภาพมากยิ่งขึ้น มีความภาคภูมิใจในตนเองในด้านต่างๆ ซึ่งจะช่วยป้องกันมิให้นักเรียนในกลุ่มปกติกลายเป็นนักเรียนกลุ่มเสี่ยงและเป็นการช่วยให้นักเรียนกลุ่มเสี่ยง/มีปัญหา กลับมาเป็นนักเรียนกลุ่มปกติและมีคุณภาพตามที่โรงเรียนและชุมชนคาดหวังต่อไป การส่งเสริมนักเรียนมีหลายวิธีที่โรงเรียนสามารถพิจารณาดำเนินการได้ แต่มีกิจกรรมหลักสำคัญที่โรงเรียนต้องดำเนินการ คือ

1. การจัดกิจกรรมโฮมรูม (Homeroom) เป็นกิจกรรมที่จัดขึ้นเพื่อส่งเสริมนักเรียนเป็นรายบุคคลหรือเป็นกลุ่มก็ได้ สถานที่ที่ใช้จัดกิจกรรมโฮมรูมอาจเป็นห้องเรียนหรือนอกห้องเรียน โดยจัดให้มีบรรยากาศเหมือนบ้าน ที่มีครูที่ปรึกษาและนักเรียนเป็นดั่งสมาชิกในครอบครัวเดียวกัน และมีการทำกิจกรรมที่เป็นประโยชน์ต่อนักเรียนในด้านต่างๆ เช่น การรู้จักตนเองของนักเรียน การรู้จักผู้อื่นและสิ่งแวดล้อม มีทักษะการตัดสินใจ ทักษะการปรับตัว และการวางแผนชีวิต เป็นต้น กิจกรรมเหล่านี้ครูและนักเรียนมีส่วนร่วมในการทำกิจกรรมด้วยกัน การจัดกิจกรรมโฮมรูมนี้อาจช่วยให้นักเรียนที่ปรึกษารู้จักนักเรียนมากขึ้น สามารถส่งเสริมความสามารถและป้องกันปัญหา ของนักเรียนได้อีกด้วย

2. การจัดกิจกรรมประชุมผู้ปกครองชั้นเรียน (Classroom meeting) เป็นการพบกันระหว่างครูที่ปรึกษากับผู้ปกครองนักเรียน เพื่อสร้างความสัมพันธ์อันดีต่อกัน และร่วมมือกันดูแลช่วยเหลือนักเรียนระหว่างบ้าน โรงเรียน และผู้ปกครอง การประชุมผู้ปกครองจะทำให้นักเรียนได้รับความเอาใจใส่ดูแลจากผู้ปกครองมากขึ้น ทั้งการส่งเสริมให้นักเรียนมีคุณภาพ มีความสามารถมากยิ่งขึ้น หรือร่วมมือกับทางโรงเรียนในการป้องกันหรือแก้ไขปัญหานักเรียน ซึ่งสอดคล้องกับสำนักงานคณะกรรมการการศึกษาขั้นพื้นฐาน (2546: 3) ที่กล่าวถึงการส่งเสริมพัฒนานักเรียนว่า เป็นการสนับสนุนให้นักเรียนทุกคนในกลุ่มคัดกรองไม่ว่าจะเป็นนักเรียนกลุ่มปกติหรือกลุ่มเสี่ยง/มีปัญหา กลุ่มความสามารถพิเศษ ให้มีคุณภาพมากขึ้น ได้พัฒนาเต็มศักยภาพความภาคภูมิใจในตนเองในด้านต่างๆ ซึ่งจะช่วยป้องกันมิให้นักเรียนที่อยู่ในกลุ่มปกติและกลุ่มพิเศษกลายเป็นนักเรียนกลุ่มเสี่ยง/มีปัญหา และการช่วยให้นักเรียนกลุ่มเสี่ยง/มีปัญหา กลับมาเป็นนักเรียนกลุ่มปกติและมีคุณภาพตาม

มาตรฐานที่โรงเรียนหรือชุมชนคาดหวังต่อไป การส่งเสริมพัฒนานักเรียนมีหลายวิธีที่โรงเรียนสามารถพิจารณาดำเนินการได้ แต่มีกิจกรรมหลักสำคัญที่โรงเรียนต้องดำเนินการ คือ การจัดกิจกรรมโฮมรูม การจัดประชุมผู้ปกครองชั้นเรียนและการจัดกิจกรรมสร้างทักษะการดำรงชีวิตหรือกิจกรรมพัฒนาผู้เรียน

จากที่กล่าวมาสรุปได้ว่า การส่งเสริมและพัฒนานักเรียน เป็นการสนับสนุนให้นักเรียนเกิดความภาคภูมิใจในตนเอง ซึ่งจะช่วยป้องกันไม่ให้นักเรียนในกลุ่มปกติกลายเป็นกลุ่มเสี่ยงหรือกลุ่มมีปัญหา และเป็นการช่วยให้นักเรียนกลุ่มเสี่ยง/มีปัญหา กลับมามีพฤติกรรมดีขึ้นตามต้องการของสถานศึกษาและชุมชน สิ่งสำคัญที่ครูที่ปรึกษาต้องตระหนักในการจัดกิจกรรมประชุม คือ ต้องมีการเตรียมข้อมูลนักเรียนแต่ละคนให้ชัดเจน และในการสื่อสารกับผู้ปกครองจะต้องระมัดระวังคำพูดที่ก่อให้เกิดความรู้สึกทางลบ การแจ้งข้อบกพร่องของนักเรียนควรเป็นการพูดที่แสดงถึงความเข้าใจในตัวนักเรียน แสดงถึงความห่วงใยใส่ใจของครูที่มีต่อนักเรียนทุกคน และอาศัยกิจกรรมที่จะนำไปสู่ผู้ปกครองตระหนักในความรับผิดชอบ และต้องการปรับปรุงหรือแก้ไขในส่วนที่บกพร่องของนักเรียน ในการจัดการประชุมทุกครั้งครูที่ปรึกษาคือต้องบันทึกหลักฐานการประชุมแต่ละครั้ง เพื่อเป็นหลักฐานเป็นข้อมูลสำหรับการดูแลช่วยเหลือนักเรียน และเป็นข้อมูลสำหรับการจัดการประชุม ให้สอดคล้องกับความต้องการของผู้ปกครองในครั้งต่อไป

การป้องกันและแก้ไขปัญหาย

ในการดูแลช่วยเหลือนักเรียน ครูที่ปรึกษาให้ความเอาใจใส่กับนักเรียนทุกคนเท่าเทียมกัน แต่สำหรับนักเรียนในกลุ่มเสี่ยง/มีปัญหา จำเป็นต้องได้รับการดูแลเอาใจใส่อย่างใกล้ชิดและหาวิธีการช่วยเหลือทั้งการป้องกันและแก้ไขปัญหาย โดยไม่ปล่อยปละละเลยนักเรียน จนกลายเป็นปัญหาสังคม การป้องกันและแก้ไขปัญหายของนักเรียนจึงเป็นภาระงานที่ยิ่งใหญ่และมีคุณค่ามาก และครูที่ปรึกษาคือต้องจัดทำบันทึกหลักฐานการช่วยเหลือนักเรียนไว้ทุกครั้ง

กรมสามัญศึกษา (2544: 24) กล่าวว่า มาตรการในการป้องกันและแก้ไขปัญหายให้กับนักเรียน ที่ครูประจำชั้น/ครูที่ปรึกษา จำเป็นต้องดำเนินการมี 2 ประการ คือ

1. การให้การปรึกษาเบื้องต้น เป็นการให้ความช่วยเหลือเพื่อผ่อนคลายปัญหายให้ลดน้อยลง ทั้งด้านความรู้สึก ความคิด และการปฏิบัติของตนของนักเรียนโดยมุ่งหวังให้นักเรียนมีการเปลี่ยนแปลงพฤติกรรมไปในทางที่ดีงามหรือพึงประสงค์ ทั้งนี้ครูที่ปรึกษาจะต้องสร้างสัมพันธภาพกับนักเรียน เพื่อให้นักเรียนเกิดความไว้วางใจกล้าที่จะให้ข้อมูลที่ถูกต้อง เพื่อครูที่ปรึกษาจะได้ให้คำแนะนำในการแก้ปัญหายได้อย่างถูกต้องและเหมาะสม

2. การจัดกิจกรรมเพื่อป้องกันและแก้ไขปัญหาย กรมสามัญศึกษามีแนวทางการจัดกิจกรรม 5 แนวทางที่จำเป็น คือ

- 2.1 การใช้กิจกรรมเสริมหลักสูตร
- 2.2 การใช้กิจกรรมซ่อมเสริม
- 2.3 การใช้กิจกรรมในห้องเรียน
- 2.4 การใช้กิจกรรมเพื่อนช่วยเพื่อน
- 2.5 การใช้กิจกรรมการสื่อสารกับผู้ปกครอง

สำนักงานคณะกรรมการการศึกษาขั้นพื้นฐาน (2547: 49-50) กล่าวว่า มาตรการในการป้องกันและแก้ไขปัญหให้กับนักเรียนมีหลายวิธี ได้แก่ การให้คำปรึกษาเบื้องต้น การจัดกิจกรรมเพื่อป้องกันและแก้ไขปัญห และการติดตามดูแลช่วยเหลือ ครูควรจัดกิจกรรมป้องกันและช่วยเหลือนักเรียนในกลุ่มเสี่ยงและกลุ่มมีปัญหา โดยใช้เครื่องมือ แบบบันทึกการให้คำปรึกษา แบบบันทึกผลการประสานและช่วยเหลือนักเรียน แบบบันทึกการติดตามดูแลช่วยเหลือนักเรียน เป็นต้น การแก้ไขพฤติกรรมที่ไม่เหมาะสมของนักเรียนเป็นสิ่งจำเป็นอย่างยิ่ง และจะต้องได้รับความร่วมมือจากทุกฝ่ายที่เกี่ยวข้องทั้งภายในและภายนอกโรงเรียน รวมทั้งผู้ปกครองอย่างใกล้ชิด แนวทางการแก้ไขพฤติกรรมนักเรียนทำได้หลายรูปแบบ ซึ่งอาจจะใช้วิธีการลงโทษเพื่อให้นักเรียนได้ตระหนักถึงความผิดที่ได้กระทำไป หรืออาจใช้วิธีการเห็นอกเห็นใจประนีประนอม ให้กำลังใจและเสริมแรง เพื่อให้เห็นว่าพฤติกรรมที่ไม่ดีเหล่านั้นนักเรียนต้องเลิกประพฤติปฏิบัติด้วยความเต็มใจ จึงจะสามารถแก้ไขพฤติกรรมนั้นได้อย่างยั่งยืน การพิจารณาเลือกใช้กิจกรรม ครูที่ปรึกษาจะต้องคำนึงถึงความเหมาะสม สอดคล้องกับลักษณะปัญหา บุคลิกลักษณะของนักเรียนแต่ละคน สภาพของชั้นเรียนโรงเรียนและชุมชนด้วยและข้อมูลที่ครูที่ปรึกษาพึงตระหนักอย่างยิ่ง คือ การรักษาความลับของนักเรียน เรื่องราวข้อมูลของนักเรียนที่ให้การช่วยเหลือต้องไม่นำไปเปิดเผย เว้นแต่เพื่อขอความร่วมมือในการช่วยเหลือนักเรียนจากบุคคลที่เกี่ยวข้อง โดยไม่ระบุชื่อ-สกุลจริงของนักเรียน และการเปิดเผยควรเป็นลักษณะที่ทำให้เกียรตินักเรียน กระบวนการป้องกันและแก้ไขวิกฤตความรุนแรงให้กับนักเรียนนักศึกษา ควรดำเนินการดังนี้

ขั้นตอนที่ 1 สร้างบรรยากาศที่อบอุ่น ปลอดภัยด้วยวิถีประชาธิปไตยโดยใช้วิธีการเสริมแรง ภูมิใจใฝ่สำเร็จ ให้รักและเห็นคุณค่าในตัวเอง สร้างนิสัยใฝ่อนาคต ลดอคติ ดูแลเอาใจใส่อย่างทั่วถึงและเท่าเทียม ปกป้องสิทธิในการแสดงความคิดเห็นปรับระบบและขยายเวลาจัดกิจกรรมและบริการในโรงเรียน ขจัดจุดอ่อนแหลมเสี่ยงภัย พัฒนาระบบการแนะแนวและให้คำปรึกษา โดยการมีส่วนร่วมของทุกส่วนของสังคมให้เข้มแข็งจริงจัง

ขั้นตอนที่ 2 เรียนรู้และเฝ้าระวังสัญญาณเตือนภัย โดยใช้วิธีการอบรมพัฒนา ส่งเสริมความรู้ความเข้าใจพฤติกรรมที่ส่งสัญญาณเตือนภัยและแนวทางการเฝ้าระวัง ยับยั้งป้องกัน กำหนดแผนงาน ขั้นตอน วิธีการปฏิบัติเพื่อจัดการกับสัญญาณเตือนภัย

ขั้นตอนที่ 3 ดำเนินการยับยั้ง ช่วยเหลือนักเรียนที่ส่งสัญญาณก่อเหตุรุนแรงโดยใช้วิธีประสานความร่วมมือกับผู้ปกครองและผู้เกี่ยวข้อง วิเคราะห์สถานการณ์แวดล้อมที่กระตุ้นให้เกิดการใช้ความรุนแรง จัดโปรแกรมฝึกทักษะลดความขัดแย้งให้นักเรียนกลุ่มเสี่ยง จัดทำแผนแก้ไขปัญหาคูกเงิน รณรงค์ให้ผู้ปกครองและบุคคลใกล้ชิดเก็บรักษาอาวุธและสื่อกระตุ้นการใช้ความรุนแรงให้อยู่ในที่มิดชิด

ขั้นตอนที่ 4 เตรียมการยับยั้งแทรกแซงระหว่างเกิดเหตุวิกฤตความรุนแรง การขู่วางระเบิด การใช้อาวุธ การวางเพลิง การต่อสู้ทะเลาะวิวาท การกลั่นแกล้งรังแก และการล่อลวงละเมิดทางเพศ โดยใช้วิธีการกำหนดมาตรการ ขั้นตอนการอพยพเคลื่อนย้ายนักเรียน อบรมบุคลากรที่เกี่ยวข้องในการประสาน การปฏิบัติรับมือเหตุวิกฤต วางระบบการติดต่อสื่อสารที่มีประสิทธิภาพทั้งภายในและภายนอกโรงเรียน จัดระบบรักษาความปลอดภัยกรณีฉุกเฉิน ฝึกซ้อมปฏิบัติการรับมือกับเหตุฉุกเฉิน

ขั้นตอนที่ 5 การจัดการกับสถานการณ์หลังเหตุวิกฤต โดยใช้วิธีร่วมศึกษาทำความเข้าใจปฏิกิริยาของบุคคลเมื่อเผชิญความเครียด ความกลัว และการสูญเสีย ช่วยเหลือผู้ปกครองให้เข้าใจปฏิกิริยาของบุตรหลานต่อเหตุการณ์รุนแรงและการพลบขวัญ ช่วยเหลือให้การบำบัดฟื้นฟูสภาพจิตใจนักเรียน ช่วยเหลือผู้เคราะห์ร้ายจากเหตุการณ์รุนแรงและครอบครัว

จากที่กล่าวมาสรุปได้ว่า การช่วยเหลือแก้ไขปัญหานักเรียน ครูที่ปรึกษาต้องพิจารณาสาเหตุของปัญหาให้ครบถ้วนและหาวิธีการช่วยเหลือให้เหมาะสมกับสาเหตุนั้น ปัญหาที่เหมือนกันของนักเรียนไม่จำเป็นต้องเกิดจากสาเหตุที่เหมือนกัน วิธีการช่วยเหลือที่ประสบความสำเร็จกับนักเรียนคนหนึ่งอาจไม่เหมาะสมกับนักเรียนอีกคนหนึ่ง เนื่องจากความแตกต่างของบุคคล ดังนั้นการช่วยเหลือ หรือแก้ปัญหานักเรียนโดยเฉพาะการให้คำแนะนำปรึกษา จึงไม่มีสูตรการช่วยเหลือที่ตายตัวเพียงแต่ มีแนวทาง กระบวนการ หรือทักษะการช่วยเหลือที่ครูที่ปรึกษาแต่ละคนสามารถเรียนรู้ ฝึกฝนเพื่อนำไปใช้ ให้เหมาะสมกับแต่ละปัญหาในนักเรียนแต่ละคนได้

การส่งต่อนักเรียน

การป้องกันและแก้ไขปัญหานักเรียนตามกระบวนการดังกล่าวข้างต้นอาจมีบางกรณีที่ปัญหา มีความยากต่อการช่วยเหลือ หรือช่วยเหลือแล้วนักเรียนมีพฤติกรรมไม่ดีขึ้นก็ควรดำเนินการส่งต่อไปยังผู้เชี่ยวชาญเฉพาะด้านต่อไป เพื่อให้ปัญหานักเรียนได้รับการช่วยเหลืออย่างถูกทางและรวดเร็วขึ้น หากปล่อยให้ปัญหานักเรียนเป็นบพบาทหน้าที่ของครูที่ปรึกษาต่อไป ความยุ่งยากของปัญหาอาจมีมากขึ้น หรือลุกลามกลายเป็นเรื่องใหญ่ที่ยากแก่การแก้ไข

กรมสามัญศึกษา (2544: 29) กล่าวว่า การส่งต่อนักเรียนไปพบครูอื่นๆ เพื่อให้การช่วยเหลือต่อไปนั้น มีแนวทางในการส่งต่อสำหรับครูที่ปรึกษา ดังนี้

1. นักเรียนมีพฤติกรรมคงเดิม ไม่ได้ขึ้นหรือแยลง แม้ว่าครูที่ปรึกษาจะดำเนินการช่วยเหลือด้วยวิธีการใดๆ

2. นักเรียนไม่ให้ความร่วมมือในการช่วยเหลือของครูที่ปรึกษา เช่น นัดให้มาพบแล้วไม่มาตามนัดอยู่เสมอ ให้ทำกิจกรรมก็ไม่ให้ความร่วมมือใดๆ

3. ปัญหาของนักเรียนเป็นเรื่องเฉพาะด้าน เช่น เกี่ยวกับความรู้สึก ความซับซ้อนของสภาพจิตใจ จำเป็นต้องได้รับการช่วยเหลืออย่างใกล้ชิด และได้รับการบำบัดทางจิตวิทยา ควรพิจารณาส่งต่อให้ผู้มีความรู้ความชำนาญเฉพาะทางดำเนินการให้ความช่วยเหลือต่อไป

กรมสุขภาพจิต (2544ข: 38-39) กล่าวว่า ในการส่งต่อนักเรียนนั้นมีแนวทางในการส่งต่อ ดังนี้

1. ครูที่ปรึกษาประสานงานกับครูที่ช่วยเหลือนักเรียนต่อเพื่อให้ทราบล่วงหน้า

2. สรุปข้อมูลส่วนตัวของนักเรียนที่เกี่ยวกับการช่วยเหลือ และวิธีการช่วยเหลือที่ผ่านมา รวมทั้งผลที่เกิดขึ้นจากการช่วยเหลือให้ผู้ที่ได้รับช่วงการช่วยเหลือนักเรียนทราบโดยมีแบบบันทึกการส่งต่อ หรือแบบประสานงานขอความร่วมมือจากผู้เกี่ยวข้อง

3. ครูที่ปรึกษาต้องชี้แจงให้นักเรียนเข้าใจถึงความจำเป็นในการส่งต่อ โดยใช้คำพูดที่สร้างสรรค์ ระมัดระวังไม่ให้นักเรียนเกิดความรู้สึกผิด กังวล หรือโกรธ แต่ให้นักเรียนเกิดความรู้สึกที่ดีจากการส่งต่อ และยินดีไปพบกับครูที่ช่วยเหลือ

4. ครูที่ปรึกษานัดแนะวัน เวลา สถานที่นัดพบกับครูที่ช่วยเหลือนักเรียนและส่งต่อให้เรียบร้อย

5. ติดตามผลการช่วยเหลือนักเรียนอย่างสม่ำเสมอ

สำนักงานคณะกรรมการการศึกษาขั้นพื้นฐาน (2547: 51-52) กล่าวว่า การส่งต่อนักเรียนในการป้องกันและแก้ไขปัญหานักเรียน โดยครูประจำชั้น/ครูที่ปรึกษา ตามกระบวนการป้องกันและช่วยเหลือนักเรียนนั้น ในกรณีที่ปัญหายากต่อการช่วยเหลือหรือช่วยเหลือแล้วนักเรียนมีพฤติกรรมไม่ดีขึ้นก็ควรส่งต่อผู้เชี่ยวชาญเฉพาะด้าน กรณีที่มีเด็กมีความสามารถพิเศษหรือเด็กอัจฉริยะ เด็กที่มีความต้องการพิเศษ เด็กด้อยโอกาส ก็ควรส่งต่อผู้เชี่ยวชาญเฉพาะด้านหรือหน่วยงานที่เกี่ยวข้อง เพื่อให้เด็กนักเรียนได้รับการส่งเสริมพัฒนาและช่วยเหลืออย่างถูกต้องและรวดเร็ว

จะเห็นได้ว่าในการส่งต่อนักเรียนดังกล่าวข้างต้นนั้น สรุปได้ว่าการส่งต่อนักเรียนเป็นการช่วยเหลือนักเรียน ในกรณีที่โรงเรียนไม่สามารถดำเนินการเองได้ จึงต้องมีกระบวนการในการส่งต่อไปยังผู้เชี่ยวชาญภายนอกเพื่อช่วยในการบำบัดรักษาต่อไป ความสำเร็จในการช่วยเหลือนักเรียนเกิดจากความร่วมมือร่วมใจของนักเรียน ครูทุกฝ่าย และการสนับสนุนอย่างดียิ่งจากผู้ปกครอง

จากการศึกษางานวิจัยที่เกี่ยวข้อง พบว่า ได้มีผู้จัดทำวิจัยเกี่ยวกับการดำเนินงาน การดูแลช่วยเหลือนักเรียน ดังนี้

สวัสดี เสาหงษ์ (2555: บทคัดย่อ) ได้ศึกษาวิจัยเรื่อง กลยุทธ์การช่วยเหลือนักเรียน กลุ่มเสี่ยง/มีปัญหาในโรงเรียนมัธยมศึกษา ผลการวิจัยพบว่า นักเรียนของโรงเรียนอ่าวน้อยวิทยาคม จัดอยู่ในกลุ่มเสี่ยง/มีปัญหา คิดเป็นร้อยละ 76.49 ปัญหาที่นักเรียนประสบที่ได้จากเกณฑ์การคัดกรอง นักเรียนเป็นรายบุคคล ได้แก่ ปัญหาด้านเศรษฐกิจ คิดเป็นร้อยละ 44.70 ปัญหาที่นักเรียนประสบที่ได้จากการประเมินพฤติกรรม (SDQ) ได้แก่ ปัญหาด้านสัมพันธภาพทางสังคม คิดเป็นร้อยละ 41.70 สำหรับกลยุทธ์ในการช่วยเหลือนักเรียน ผู้บริหารจะต้องให้ความสำคัญกับอาจารย์ที่ปรึกษาและผู้ปกครอง โดยอาจารย์ที่ปรึกษาต้องดำเนินการอย่างเต็มที่ เต็มใจ จริงจัง และผู้ปกครองต้องให้ความร่วมมือกับอาจารย์ที่ปรึกษาให้เวลา ให้ความเอาใจใส่อย่างจริงจัง

และมยุรี สาริบุตร (2555: 135-136) ศึกษาการพัฒนารูปแบบการดูแลช่วยเหลือ นักเรียนโรงเรียนประถมศึกษาในภาคตะวันออกเฉียงเหนือ ผลการวิจัยพบว่า

1. การดำเนินงานการดูแลช่วยเหลือนักเรียนโรงเรียนประถมศึกษาในภาคตะวันออกเฉียงเหนือ โดยรวมมีการปฏิบัติระดับมาก ด้านการป้องกันแก้ไขปัญหานักเรียน การรู้จักนักเรียนเป็นรายบุคคล การคัดกรองนักเรียน การส่งเสริมและพัฒนานักเรียน และการส่งต่ออยู่ในระดับปานกลาง ตามลำดับ ส่วนการดำเนินงานจำแนกตามตำแหน่ง พบว่า โดยรวมอยู่ในระดับมาก ผลการเปรียบเทียบระดับปฏิบัติการดูแลช่วยเหลือนักเรียนตามตำแหน่ง พบว่า มีความแตกต่างกันอย่างมีนัยสำคัญทางสถิติที่ระดับ .05 และเมื่อพิจารณารายด้าน พบว่า ด้านการคัดกรองนักเรียน มีความแตกต่างกันอย่างมีนัยสำคัญทางสถิติที่ระดับ .05 และด้านการส่งเสริมพัฒนานักเรียนมีความแตกต่างกันอย่างมีนัยสำคัญทางสถิติที่ระดับ .01 ส่วนด้านการรู้จักนักเรียนเป็นรายบุคคล ด้านการป้องกันและแก้ไข และด้านการส่งต่อไม่พบความแตกต่าง และผลการวิเคราะห์องค์ประกอบเชิงสำรวจ พบว่า องค์ประกอบการดูแลช่วยเหลือนักเรียนโรงเรียนประถมศึกษา ประกอบด้วย 1) การรู้จักนักเรียนเป็นรายบุคคล 2) การคัดกรองนักเรียน 3) การส่งเสริมและพัฒนานักเรียน 4) การให้คำปรึกษา 5) การป้องกันและแก้ไขปัญหา และ 6) การส่งต่อนักเรียน

2. ผลการพัฒนารูปแบบการดูแลช่วยเหลือนักเรียนโรงเรียนประถมศึกษาในภาคตะวันออกเฉียงเหนือ ประกอบด้วยกระบวนการ 6 ขั้นตอน ดังนี้ 1) การรู้จักนักเรียนเป็นรายบุคคล 2) การคัดกรองนักเรียน 3) การส่งเสริมและพัฒนานักเรียน 4) การให้คำปรึกษา 5) การป้องกันและแก้ไขปัญหา และ 6) การส่งต่อนักเรียน โดยมีปัจจัยที่ส่งผลต่อความสำเร็จ 8 ประเด็น ดังนี้ 1) มีการกำหนดเป้าหมายนโยบายและวางแผน 2) มีการพัฒนาทีมงาน 3) มีการติดตามกำกับ 4) มีการประเมินผลและสะท้อนผลการทำงาน 5) มีการเสริมสร้างขวัญกำลังใจ 6) มีการกำหนดบทบาทหน้าที่ 7) มีสื่อ เครื่องมือ

ในการทำงาน และ 8) มีการสร้างเครือข่ายในการดูแลช่วยเหลือ ผลการประเมินโดยผู้ทรงคุณวุฒิ มีความคิดเห็นสอดคล้องกัน คือ รูปแบบการดูแลช่วยเหลือนักเรียนโรงเรียนประถมศึกษา มีความเหมาะสม เป็นไปได้และสามารถนำไปใช้ประโยชน์ได้จริง

การบริหารจัดการการดูแลช่วยเหลือนักเรียน

กรมสามัญศึกษา (2544: 31) กล่าวถึง การบริหารจัดการระบบการดูแลช่วยเหลือนักเรียน ว่า การนำระบบการดูแลช่วยเหลือนักเรียนเข้าสู่โรงเรียนนั้น มีแผนการดำเนินงานที่ประกอบด้วย กิจกรรมต่างๆ และนำไปปฏิบัติอย่างต่อเนื่องเป็นเวลา 1 รอบปี ซึ่งมีความสำคัญต่อประสิทธิภาพของระบบดูแลช่วยเหลือนักเรียน

สำนักงานคณะกรรมการการศึกษาขั้นพื้นฐาน (2546ก: 10) กล่าวถึงการบริหารจัดการระบบการดูแลช่วยเหลือนักเรียนให้มีประสิทธิภาพสูงสุด จำเป็นต้องผนึกประสานบูรณาการการดำเนินงานของระบบย่อยทุกระบบในสถานศึกษาให้เชื่อมโยง สอดคล้อง มีเอกภาพ และมุ่งสู่เป้าหมายที่แท้จริง คือ พัฒนาการของผู้เรียนทุกคนเชิงปัจเจกบุคคล

สำนักงานคณะกรรมการการศึกษาขั้นพื้นฐาน (2546ก: 9-16) กล่าวถึงการบริหารจัดการระบบดูแลช่วยเหลือนักเรียนด้านการนิเทศ กำกับ ติดตาม จะต้องดำเนินการ ดังนี้

1. แต่งตั้งคณะกรรมการเพื่อนิเทศ กำกับ ติดตามการบริหารจัดการระบบดูแลช่วยเหลือนักเรียนโดยคัดสรรบุคลากรที่มีคุณสมบัติเหมาะสม
2. ประสานงานกับหน่วยงานที่เกี่ยวข้องทั้งภาครัฐและเอกชนเพื่อการนิเทศกำกับ ติดตามการบริหารจัดการระบบดูแลช่วยเหลือนักเรียน
3. เสริมสร้างขวัญ กำลังใจบุคลากรโดยการนิเทศให้กำลังใจในการดำเนินงาน
4. พัฒนาบุคลากร โดยการจัดการอบรมการช่วยเหลือนักเรียนเบื้องต้น จัดกิจกรรมเข้าค่ายพัฒนาคุณภาพชีวิต อบรมพัฒนาบุคลากรประจำสัปดาห์

สำนักงานคณะกรรมการการศึกษาขั้นพื้นฐาน (2547: 9) กล่าวว่า กลยุทธ์ความสำเร็จในการดูแลช่วยเหลือนักเรียน ประกอบด้วย การบริหารเชิงระบบ การทำงานเป็นทีม การแลกเปลี่ยนเรียนรู้ และการนิเทศ ติดตาม และการประเมินผล

1. การบริหารเชิงระบบ ตามวงจรคุณภาพของเดมมิง (PDCA) เป็นฐานความคิดได้แก่

1.1 การวางแผน (Plan) เป็นการวางแผน ซึ่งเป็นองค์ประกอบแรกที่สำคัญที่สุด จะต้องกำหนดขั้นตอนการทำงานเป็นกระบวนการ แต่ละขั้นตอนมีวิธีการปฏิบัติเป็นมาตรฐานและการบันทึกการทำงานเป็นปัจจุบัน ข้อมูลบันทึกนี้จะนำไปสู่การตรวจสอบประเมินตนเองและให้ผู้อื่นตรวจสอบได้

และเป็นสารสนเทศที่สะท้อนให้เห็นคุณภาพตามมาตรฐาน และตัวชี้วัดของระบบย่อยส่งผลถึงคุณภาพรวมของโรงเรียนทั้งระบบ

1.2 การดำเนินงาน (Do) เป็นการปฏิบัติร่วมกันของทุกคนโดยใช้กระบวนการวิธีการ และบันทึก บุคคลภายในองค์กรที่รับผิดชอบในระบบย่อยต่างๆ จะปฏิบัติและบันทึกต่อเนื่องเป็นปัจจุบัน

1.3 การตรวจสอบ/ประเมินผล (Check) เป็นการประเมินตนเอง ร่วมกันประเมิน หรือผลัดเปลี่ยนกันประเมินภายในระหว่างบุคคล ระหว่างทีมย่อยในโรงเรียน

1.4 การปรับปรุงพัฒนา (Act) เป็นการนำผลการประเมินมาแก้ไขพัฒนางาน ซึ่งอาจจะแก้ไขพัฒนาในส่วนที่เป็นกระบวนการ วิธีการ ปัจจัย หรือการบันทึกให้ดีขึ้นจนระบบคุณภาพหรือวงจรคุณภาพเป็นวัฒนธรรมการทำงานขององค์กรอย่างยั่งยืน

2. การทำงานเป็นทีม ได้แก่ ทีมนำ ทีมสนับสนุนและทีมทำ

2.1 ทีมนำ ได้แก่ คณะผู้บริหารสถานศึกษาและคณะกรรมการสถานศึกษา ซึ่งจะเป็นผู้วิเคราะห์จุดแข็ง จุดอ่อน จัดทำแผนกลยุทธ์ ควบคุม กำกับ ติดตาม และสนับสนุน เสริมสร้างพลังร่วม (Empowerment) เพื่อให้การดำเนินงานเป็นไปอย่างมีประสิทธิภาพ

2.2 ทีมสนับสนุน เป็นทีมหลักในการสนับสนุนประสานด้านวิชาการและอื่นๆ ให้เกิดการสร้างระบบคุณภาพขึ้น ทีมสนับสนุนจะเป็นใครขึ้นกับการพัฒนาระบบว่ามีจุดเน้นที่ระบบใด เช่น ทีมสนับสนุนของระบบการดูแลช่วยเหลือนักเรียน หัวหน้าทีม คือ รองผู้บริหารสถานศึกษาที่ได้รับมอบหมาย

2.3 ทีมทำ เป็นทีมที่สมาชิกรับผิดชอบการทำงานโดยตรง เช่น ระบบการดูแลช่วยเหลือนักเรียน คือ ทีมระดับชั้นครูประจำชั้น/ครูที่ปรึกษา มีบทบาทหน้าที่ในการพัฒนากิจกรรมต่างๆ มีคุณภาพ

3. การแลกเปลี่ยนเรียนรู้ การแลกเปลี่ยนเรียนรู้ จะทำให้ได้รับทราบจุดอ่อนจุดแข็งในการดำเนินงานของตน เพื่อให้เกิดแนวทางที่จะพัฒนาให้มีคุณภาพสูงขึ้น การไม่ใช้การสั่งการหรือบังคับบัญชา การแลกเปลี่ยนเรียนรู้ทำได้ทั้งภายในโรงเรียนและระหว่างโรงเรียน โดยมีบรรยากาศการทำงานที่เป็นกันเอง ทำให้ผู้ปฏิบัติงานในแต่ละส่วนเกิดความรู้สึที่ดี ไม่ต้องกังวลเรื่องการประเมินตรวจสอบจากผู้บังคับบัญชา

4. การนิเทศ ติดตาม และการประเมินผล

การนิเทศ ติดตาม และการประเมินผล เป็นกระบวนการสำคัญในการพัฒนางาน ช่วยส่งเสริม สนับสนุน และให้ข้อมูลย้อนกลับที่จะนำไปใช้ปรับปรุงงานต่อไป

วิสูตร ฉัตรเชิดชัย (2547: บทคัดย่อ) ศึกษาปัญหา สาเหตุ แนวทางแก้ไขและพัฒนา รูปแบบทีมงานระบบดูแลช่วยเหลือนักเรียนของโรงเรียนมัธยมศึกษาขนาดกลาง จังหวัดชลบุรี ผลการวิจัยพบว่า

1. ปัญหาและสาเหตุโดยรวมเกิดจากการที่ฝ่ายบริหารโรงเรียนให้ความสำคัญในการทำงานเป็นทีมตามระบบดูแลช่วยเหลือนักเรียนน้อย มีความจำกัดทั้งเรื่องบุคลากรและงบประมาณ เป้าหมายการปฏิบัติไม่ชัดเจน สมาชิกไม่มีส่วนร่วมในการกำหนดเป้าหมาย ภาวะผู้นำไม่เหมาะสม สมาชิกทีมงานไม่ได้รับการพัฒนา ทั้งด้านความรู้ ความสามารถและทักษะปฏิบัติการบวณการนิเทศ กำกับติดตามและประเมินผลไม่ชัดเจน และขาดการสรุปข้อมูลสารสนเทศ เพื่อการปรับปรุงแก้ไขและพัฒนา

2. แนวทางแก้ไขและพัฒนา ฝ่ายบริหารโรงเรียนต้องให้ความสำคัญและเน้นการมีส่วนร่วมของสมาชิกในทีมงานด้านการวางแผนและกำหนดนโยบาย การส่งเสริมสนับสนุนในการปฏิบัติ การนิเทศ กำกับติดตาม ตรวจสอบและประเมินผล การปรับปรุง แก้ไขและพัฒนา

อรรถ บุญรุ่ง (2548) ได้ศึกษาวิจัย เรื่องการศึกษาระบบการดูแลช่วยเหลือนักเรียนใน โรงเรียนที่ได้รับรางวัลยอดเยี่ยมตามโครงการสานสายใยครูและศิษย์ ปีการศึกษา 2546 กลุ่มตัวอย่างที่ใช้ในการวิจัยครั้งนี้เป็นโรงเรียนที่ได้รับรางวัลยอดเยี่ยมระดับประเทศในการดำเนินงานระบบการดูแลช่วยเหลือนักเรียน จำนวน 3 โรงเรียน ผลการวิจัยสรุปได้ ดังนี้

1. แผนการดำเนินงานระบบการดูแลช่วยเหลือนักเรียน

1.1 เตรียมการและวางแผนการดำเนินงาน (Plan)

1.2 ปฏิบัติตามแผน (Do)

1.3 กำกับ ติดตาม ประเมินและรายงาน (Check)

1.4 การปรับปรุงดำเนินการให้ได้มาตรฐาน (Act)

2. องค์ประกอบแห่งความสำเร็จในการดำเนินงานระบบการดูแลช่วยเหลือนักเรียน ได้ดังนี้ ผู้บริหาร ครู และบุคลากรทุกฝ่ายในโรงเรียน ตลอดจนทั้งนักเรียน ผู้ปกครองและชุมชนควรให้ความสำคัญ และมีส่วนร่วมในการดำเนินงานทุกๆ ด้าน เพื่อให้การดำเนินงานระบบการดูแลช่วยเหลือนักเรียนประสบความสำเร็จ

จะเห็นได้ว่าการบริหารจัดการการดูแลช่วยเหลือนักเรียนดังกล่าวข้างต้นนั้น สรุปได้ว่าการบริหารจัดการการดูแลช่วยเหลือนักเรียนให้มีประสิทธิภาพสูงสุด ประกอบด้วย การบริหารเชิงระบบ การทำงานเป็นทีม การแลกเปลี่ยนเรียนรู้ และการนิเทศ ติดตาม และการประเมินผล

บทบาทหน้าที่ของหน่วยงานและบุคลากรที่เกี่ยวข้อง

สำนักงานคณะกรรมการการศึกษาขั้นพื้นฐาน (2547: 13-25) กล่าวว่า บทบาทหน้าที่ของหน่วยงานและบุคลากรที่เกี่ยวข้องในกระบวนการบริหารจัดการระบบดูแลช่วยเหลือนักเรียนมีดังนี้

บทบาทหน้าที่ของสำนักงานคณะกรรมการการศึกษาขั้นพื้นฐาน

สำนักงานคณะกรรมการการศึกษาขั้นพื้นฐาน เป็นหน่วยงานส่วนกลางมีบทบาทหน้าที่ในการกำหนดนโยบายการดำเนินงานไปยังสำนักงานเขตพื้นที่การศึกษาใน การส่งเสริม สนับสนุนให้ผู้ปฏิบัติ คือ สถานศึกษาสามารถดำเนินงานระบบดูแลช่วยเหลือนักเรียนได้อย่างมีประสิทธิภาพ และประสานงานกับหน่วยงานที่เกี่ยวข้อง สำนักงานคณะกรรมการการศึกษาขั้นพื้นฐานจึงมีบทบาทหน้าที่และแนวทางดำเนินงานระบบดูแลช่วยเหลือนักเรียน ดังนี้

1. กำหนดนโยบายและหน่วยงานที่รับผิดชอบในสำนักงานคณะกรรมการการศึกษาขั้นพื้นฐานด้านการดูแลช่วยเหลือนักเรียน แนวทางดำเนินงาน คือ กำหนดยุทธศาสตร์เป้าหมาย และจุดเน้นด้านการดูแลช่วยเหลือนักเรียน โดยมอบหมายหน่วยงานที่รับผิดชอบในสำนักงานคณะกรรมการการศึกษาขั้นพื้นฐานอย่างชัดเจน

2. ประสานงานกับหน่วยงานที่เกี่ยวข้องเป็นเครือข่ายการดำเนินงานดูแลช่วยเหลือนักเรียน แนวทางการดำเนินงาน คือ เชิญประชุมหน่วยงานที่เกี่ยวข้อง เช่น กระทรวงสาธารณสุข สถาบันส่งเสริมการสอนวิทยาศาสตร์และเทคโนโลยี กระทรวงวิทยาศาสตร์และเทคโนโลยี กระทรวงมหาดไทย สำนักงานตำรวจแห่งชาติ กระทรวงกลาโหม ฯลฯ เพื่อวางแผนปฏิบัติร่วมกัน

3. ส่งเสริมสนับสนุนให้สำนักงานเขตพื้นที่การศึกษา เกิดการพัฒนาองค์ความรู้สู่การปฏิบัติด้านการดูแลช่วยเหลือนักเรียน แนวทางการดำเนินงาน คือ พัฒนาบุคลากรในสำนักงานเขตพื้นที่การศึกษา ให้มีความเข้มแข็งด้านองค์ความรู้ และการปฏิบัติด้านการดูแลช่วยเหลือนักเรียน ด้วยวิธีการที่หลากหลาย ส่งเสริมสำนักงานเขตพื้นที่การศึกษาให้มีการศึกษาวิจัยเพื่อการพัฒนาด้านการดูแลช่วยเหลือนักเรียน

4. สนับสนุนช่วยเหลือให้สำนักงานเขตพื้นที่การศึกษา สถานศึกษาสามารถดำเนินการดูแลช่วยเหลือนักเรียนได้อย่างมีประสิทธิภาพ แนวทางการดำเนินงาน คือ ช่วยเหลือแก้ไขปัญหาอุปสรรค ของสำนักงานเขตพื้นที่การศึกษาและสถานศึกษาอันเป็นเหตุให้การปฏิบัติงานไม่ประสบความสำเร็จ

5. ส่งเสริมให้สำนักงานเขตพื้นที่การศึกษา มีระบบติดตาม ประเมินผล และรายงานความก้าวหน้าอย่างต่อเนื่อง แนวทางการดำเนินงาน คือ กำกับ ติดตาม และตรวจสอบการดำเนินงานด้านการดูแลช่วยเหลือนักเรียนของสำนักงานเขตพื้นที่การศึกษา

บทบาทหน้าที่ของสถานศึกษา

ผู้บริหารสถานศึกษาในฐานะที่ผู้บริหารสถานศึกษาเป็นผู้นำสูงสุดในสถานศึกษาสามารถบริหารจัดการและให้ความสำคัญในการดำเนินงานระบบการดูแลช่วยเหลือนักเรียนให้ประสบผลสำเร็จ จึงควรมีบทบาทหน้าที่และแนวทางการดำเนินงาน ดังนี้

1. บริหารจัดการให้มีระบบการดูแลช่วยเหลือนักเรียนของสถานศึกษาให้ชัดเจนและมีประสิทธิภาพ แนวทางการดำเนินงานคือกำหนดนโยบาย วัตถุประสงค์การดำเนินงานตามระบบดูแลช่วยเหลือนักเรียน สร้างความตระหนักให้ครูทุกคนและบุคลากรที่เกี่ยวข้องเห็นคุณค่าและความจำเป็นของระบบดูแลช่วยเหลือนักเรียน กำหนดโครงสร้างการบริหารระบบดูแลช่วยเหลือนักเรียนให้เหมาะสม กับสถานศึกษา แต่งตั้งคณะกรรมการในการดำเนินงานตามความเหมาะสม ประชุมคณะกรรมการและกำหนดเกณฑ์จำแนกกลุ่มนักเรียนส่งเสริมให้ครูทุกคนและบุคคลที่เกี่ยวข้องได้รับความรู้เพิ่มเติมมีทักษะเกี่ยวกับระบบดูแลช่วยเหลือนักเรียนอย่างต่อเนื่อง
2. ประสานงานระหว่างสถานศึกษากับหน่วยงานและบุคลากรภายนอก เช่น ผู้ปกครอง เครือข่ายผู้ปกครอง องค์กรต่างๆ สาธารณสุข โรงพยาบาล สถานีตำรวจ แนวทางการดำเนินงาน คือ เชิญร่วมเป็นกรรมการและเครือข่ายในการช่วยเหลือนักเรียน ประชุม ปรึกษาหารือและขอความร่วมมือ
3. ดูแลกำกับ นิเทศ ติดตาม ประเมินผล สนับสนุนและให้ขวัญกำลังใจในการดำเนินงาน แนวทางการดำเนินงานคือ กำหนดปฏิทินการดำเนินงาน นิเทศ กำกับ ติดตาม ประเมินผล ยกย่องให้รางวัลเผยแพร่ผลงานการดำเนินงานในโอกาสต่างๆ

บทบาทหน้าที่ของหัวหน้าระดับ

บทบาทหน้าที่ของหัวหน้าระดับ (สำนักงานคณะกรรมการการศึกษาขั้นพื้นฐาน. 2547: 21) มีดังนี้

1. ติดตาม กำกับดูแลช่วยเหลือนักเรียนของครูที่ปรึกษา
2. ประสานงานผู้เกี่ยวข้องในการดูแลช่วยเหลือนักเรียน
3. จัดประชุมครูในระดับ เพื่อประสิทธิภาพในการดูแลช่วยเหลือนักเรียน
4. จัดประชุมกลุ่มเพื่อปรึกษาปัญหารายกรณี (Case Conference)
5. บันทึกหลักฐานการปฏิบัติงานและจัดทำรายงาน ประเมินผลระดับส่งผู้บริหาร โดยผ่านทีมประสานงาน
6. ปฏิบัติงานอื่นๆ ตามที่ได้รับมอบหมาย

บทบาทหน้าที่ของครูที่ปรึกษา/ครูประจำชั้น ครูที่ปรึกษา/ครูประจำชั้น (สำนักงานคณะกรรมการการศึกษาขั้นพื้นฐาน, 2547: 18) มีหน้าที่ดังนี้

1. ดำเนินการดูแลช่วยเหลือนักเรียนตามแนวทางที่กำหนด คือ การรู้จักนักเรียนเป็นรายบุคคล โดยการรวบรวมข้อมูลผู้เรียนเป็นรายบุคคล จัดทำข้อมูลให้เป็นระบบและเป็นปัจจุบัน การคัดกรองนักเรียน วิเคราะห์ข้อมูล จำแนกจัดกลุ่มผู้เรียน เช่น กลุ่มเด็กมีความสามารถพิเศษ กลุ่มปกติ กลุ่มเสี่ยง และกลุ่มมีปัญหาต้องการความช่วยเหลือโดยเร่งด่วน (จำนวนกลุ่มและเกณฑ์ในการคัดกรองอยู่ในดุลพินิจของโรงเรียน) ส่งเสริมและพัฒนาผู้เรียน โดยจัดกิจกรรม โครงการโครงการ ส่งเสริมพัฒนาผู้เรียนให้รู้จักตนเอง รักและเห็นคุณค่าในตนเอง มีทักษะในการดำรงชีวิต การป้องกันและแก้ไขปัญหา ดูแลช่วยเหลือ ให้คำปรึกษากรณีมีปัญหาที่ไม่ยุ่งยากซับซ้อน ทั้งเป็นรายบุคคลและเป็นกลุ่ม การส่งต่อกรณีปัญหาของนักเรียนซับซ้อน ให้ส่งต่อไปยังครูแนะแนว ฝ่ายปกครองหรือผู้มีทักษะความสามารถตรงกับลักษณะปัญหา

2. พัฒนาตนเองด้านองค์ความรู้ทางจิตวิทยาการแนะแนวและการให้การศึกษา
3. ร่วมประชุมกลุ่ม ปรึกษาปัญหารายกรณี
4. บันทึกหลักฐานการปฏิบัติงานและประเมินผลรายงานส่งหัวหน้าระดับ
5. ปฏิบัติงานอื่นๆ ตามที่ได้รับมอบหมาย

บทบาทหน้าที่ของครูแนะแนว ครูแนะแนวมีบทบาทหน้าที่ดังนี้

1. นิเทศ (Supervising) สนับสนุนและเป็นแกนหลักแก่ครูที่ปรึกษาและผู้เกี่ยวข้องทุกคนในการให้ความรู้ เทคนิค วิธีการและกระบวนการตามหลักจิตวิทยา และการแนะแนวเพื่อใช้ในการดูแลช่วยเหลือนักเรียนในประเด็นสำคัญต่อไปนี้ เทคนิค วิธีการ และเครื่องมือ เพื่อการรู้จักและเข้าใจผู้เรียนรวมทั้งการคัดกรองจัดกลุ่มผู้เรียน การให้คำปรึกษาเบื้องต้น เช่น การใช้ระเบียบสะสมแบบทดสอบ การสังเกต การสัมภาษณ์ เสนอแนะแนวทางการจัดความเข้าใจ เกี่ยวกับธรรมชาติและลักษณะของผู้เรียนกลุ่มคัดกรอง ให้ความรู้ความเข้าใจเกี่ยวกับธรรมชาติและลักษณะของผู้เรียนกลุ่มพิเศษประเภทต่างๆ และเสนอแนะแนวทางในการดูแลช่วยเหลือ ส่งเสริมพัฒนา

2. ให้คำปรึกษา (Counseling) แก่ผู้เรียน (ในกรณีที่ครูที่ปรึกษาไม่สามารถแก้ไขหรือยากต่อการช่วยเหลือ) ผู้ปกครองและผู้ขอรับบริการทั่วไป

3. ประสาน (Co-Ordinating) กับผู้เกี่ยวข้อง ทั้งในและนอกสถานศึกษาเป็นระบบเครือข่ายในการดำเนินงานแนะแนวและการดูแลช่วยเหลือนักเรียน

4. จัดกิจกรรมพัฒนาผู้เรียนในคาบแนะแนว

5. ให้บริการต่างๆ หรือจัดทำโครงการ กิจกรรมกลุ่มต่างๆ ให้กับนักเรียน ซึ่งเป็นการสนับสนุนระบบการดูแลช่วยเหลือนักเรียน

6. ร่วมประชุมกลุ่มปรึกษาปัญหารายกรณี
7. ในกรณีที่นักเรียนมีปัญหายากต่อการช่วยเหลือของครูแนะแนวให้ส่งต่อผู้เชี่ยวชาญภายนอกและติดตามผลการช่วยเหลือนั้น
8. บันทึกหลักฐานการปฏิบัติงานและประเมินผลรายงานส่งผู้บริหาร หรือหัวหน้าระดับ

9. ปฏิบัติงานอื่นๆ ตามที่ได้รับมอบหมาย

บทบาทหน้าที่ของครูผู้สอนประจำวิชาและครูที่เกี่ยวข้อง มีบทบาทหน้าที่ดังนี้

1. ศึกษาข้อมูลของผู้เรียนเป็นรายบุคคลเพื่อรู้จักและเข้าใจผู้เรียนอย่างแท้จริง
2. ให้ข้อมูลเกี่ยวกับการตัวนักเรียนแก่ครูที่ปรึกษา และให้ความร่วมมือกับครูที่ปรึกษาและผู้เกี่ยวข้องในการดูแลช่วยเหลือนักเรียน
3. ใช้ข้อมูลการรู้จักและเข้าใจผู้เรียนในการจัดกระบวนการเรียนรู้กิจกรรมการพัฒนาผู้เรียนและบริการต่างๆ ให้ผู้เรียนได้พัฒนาตามธรรมชาติและเต็มศักยภาพ
4. ให้คำปรึกษาเบื้องต้นในรายวิชาที่สอนในด้านการศึกษาต่อ การประกอบอาชีพ ทักษะการดำรงชีวิต และบุคลิกภาพที่พึงประสงค์
5. พัฒนาตนเองด้านองค์ความรู้ทางจิตวิทยา และการแนะแนวและนำมาบูรณาการในการจัดประสบการณ์การเรียนรู้ให้แก่ผู้เรียน

6. ร่วมประชุมกลุ่มปรึกษารายกรณี ในกรณีที่เกี่ยวข้องกับการดูแลช่วยเหลือนักเรียน

7. บันทึกหลักฐานการปฏิบัติงาน สรุปผล และรายงานส่งหัวหน้าระดับ

8. ปฏิบัติหน้าที่อื่นๆ ตามที่ได้รับ

บทบาทหน้าที่ของผู้แทนนักเรียน มีบทบาทดังนี้

1. เรียนรู้ ทำความเข้าใจกรอบแนวคิดของระบบการดูแลช่วยเหลือนักเรียน
2. ประสานงานในการรวบรวมข้อมูลเกี่ยวกับสภาพปัญหาและความต้องการจำเป็นของเพื่อนนักเรียน
3. มีส่วนร่วมในการกำหนดแผนงาน/โครงการ/กิจกรรม
4. เป็นแกนนำในการดูแลช่วยเหลือเพื่อนนักเรียนให้ได้รับประสบการณ์ การเรียนรู้ และการเสริมสร้างทักษะการดำรงชีวิตเต็มตามศักยภาพ

บทบาทหน้าที่ของผู้ปกครองและชุมชน มีบทบาทหน้าที่ดังนี้

1. อบรมดูแลและเป็นแบบอย่างที่ดีในการดำรงชีวิตครอบครัว มีความรัก ความเข้าใจและให้ความอบอุ่น แนวทางการดำเนินงาน คือ จัดสภาพแวดล้อม ประสบการณ์ให้นักเรียนได้

สัมผัสกับตัวอย่างที่ดี สนับสนุนส่งเสริมให้กำลังใจนักเรียนในการเข้าร่วมกิจกรรมต่างๆ ตามความสนใจ และศักยภาพของตนเอง ใช้หลักจิตวิทยาในการเลี้ยงดูบุตรหลาน

2. สนับสนุนให้ความร่วมมือ วางแผนร่วมกับสถานศึกษาในการแลกเปลี่ยนข้อมูล ที่เป็นประโยชน์ต่อการส่งเสริม พัฒนา ป้องกันและแก้ไขปัญหานักเรียน แนวทางการดำเนินงาน คือ เข้าร่วมประชุม วางแผนหาแนวทางการดำเนินงาน ให้ข้อมูลที่เป็นประโยชน์ต่อการส่งเสริมพัฒนา ป้องกันและแก้ไขปัญหานักเรียน

3. เป็นที่ปรึกษาหรือแนะแนวการดำเนินชีวิตที่ดีแก่นักเรียน แนวทางการดำเนินงาน คือให้คำปรึกษาแนะนำที่ดีแก่นักเรียน เสนอแนะแนวทางในการดำเนินชีวิตที่ดีให้นักเรียน

สวัสดี สุวรรณอักษร (2540: 44) ได้กล่าวว่าถึงบทบาทของผู้ปกครองนักเรียนต่อการ บริหารระบบการดูแลช่วยเหลือนักเรียน จะต้องให้ความร่วมมือกับครูที่ปรึกษาในการให้ข้อมูลที่เป็น จริงเกี่ยวกับตัวนักเรียน สนับสนุนให้นักเรียนใช้บริการแนะแนวช่วยเหลือเอาใจใส่นักเรียนในความ ปกครองของตนให้มีความรับผิดชอบ มีวินัยในตนเอง ร่วมมือกับครูที่ปรึกษาในการแก้ไขปัญหาและ การพัฒนานักเรียนในทุกๆ ด้าน ในขณะเดียวกันนักเรียนเองก็ควรให้ความร่วมมือกับครูที่ปรึกษาและ ผู้ปกครองโดย นักเรียนควรมีบทบาทหน้าที่ในการเข้ารับบริการรับคำแนะนำปรึกษาจากครูที่ปรึกษา ด้วยความสมัครใจรับผิดชอบ ในการตัดสินใจตัวเอง ร่วมมือในการให้ข้อมูลที่เป็นจริงของตนเองโดยไม่ ปิดบังแก่ครูที่ปรึกษา ครูแนะแนว และผู้ปกครอง และที่สำคัญต้องยอมรับที่จะปรับปรุงตนเองเสมอ โดยเฉพาะเมื่อเกิดปัญหา

จากการศึกษางานวิจัยของ อีธ (Eith. 1992: 93) ได้ทำการวิจัยผลของการร่วมมือ ของผู้ปกครองในด้านการศึกษานักเรียนเม็กซิกัน ระดับ 8 ซึ่งมีผลสัมฤทธิ์ทางการเรียนค่อนข้างต่ำ ผลการวิจัยพบว่า เด็กเม็กซิกัน อเมริกัน มักด้อยโอกาสในการเรียนเมื่อเทียบกับนักเรียนส่วนใหญ่ ในอเมริกา เสี่ยงต่อการเรียนไม่จบ ไม่ค่อยแสดงให้เห็นศักยภาพในด้านการเรียนเหมือนเด็กนักเรียนที่มี พื้นฐานทางเชื้อชาติอื่นๆ ไม่ว่าพ่อแม่ของเด็กเหล่านั้นได้เข้าไปอยู่อาศัยในสหรัฐหลายชั่วอายุคนแล้ว ก็ตาม ปัจจุบันนี้สังคมผู้ปกครองและสื่อมวลชนก็เชื่อว่า ถ้าใช้กลไกเสริมเติมเข้าไปเด็กๆ เม็กซิกัน อเมริกา น่าจะมีผลดีขึ้น ถ้าหากผู้ปกครองมีส่วนร่วมในการจัดการศึกษาของลูกเขาอย่างจริงจัง เชื่อว่า ผลการเรียนของเขาจะดีขึ้นทั้งนั้นในภาพรวมและรายด้าน

การมีส่วนร่วมในการจัดการศึกษาของผู้ปกครองนั้นเป็นผลดี เป็นแรงจูงใจสำหรับ เด็กๆ และมีผลต่อการเรียนโดยรวมของเด็ก ในเมื่อการศึกษามีประโยชน์สำหรับทุกคนในการใช้ชีวิต อย่างเป็นสุขในสังคมปัจจุบัน นักการศึกษาผู้กำหนดนโยบายการศึกษาของรัฐ ควรต้องพิจารณา สนับสนุนให้ผู้ปกครองได้เอาใจใส่เรื่องลูกๆ ควรหาทางสนับสนุนให้ลูกได้เรียนหนังสือ เพื่อให้เกิดผลดี ต่อเด็กอเมริกัน

และคีท (Keith. 2002: 93) ได้ศึกษาวิจัยผลของความร่วมมือของผู้ปกครองในด้านการแก้ปัญหานักเรียนเกรด 8 ผลการศึกษาพบว่า นักเรียนที่ประสบปัญหาส่วนใหญ่ขาดโอกาสในการเรียนตามความสามารถของตนเอง และพฤติกรรมเสี่ยงต่อการขาดเรียน การออกเรียนกลางคัน การสร้างปัญหาในสังคมโรงเรียน การมีส่วนร่วมของผู้ปกครองมีส่วนช่วยให้เกิดแรงจูงใจสำหรับนักเรียน สร้างวิถีชีวิตนักเรียนให้อยู่ในโรงเรียนอย่างมีความสุขมากยิ่งขึ้น และร่วมมือดูแลเอาใจใส่นักเรียนที่เกิดผลดีต่อนักเรียนในการเรียน

เมื่อพิจารณาบทบาทหน้าที่ของหน่วยงานและบุคลากรที่เกี่ยวข้องในการบริหารจัดการระบบดูแลช่วยเหลือนักเรียนนั้น สรุปได้ว่า จะต้องอาศัยการมีส่วนร่วมของทุกฝ่ายและเพื่อให้เกิดความชัดเจนในการปฏิบัติงานให้เป็นไปในทิศทางเดียวกันอย่างมีคุณภาพการประสานงานและการสร้างความร่วมมือร่วมใจในการดูแลช่วยเหลือนักเรียนจึงเป็นสิ่งสำคัญ

การดำเนินงานการดูแลช่วยเหลือนักเรียนของสถานศึกษา

สำนักงานคณะกรรมการการศึกษาขั้นพื้นฐาน (2552: 43-47) ได้กำหนดแนวทางการดำเนินงานระบบการดูแลช่วยเหลือนักเรียน ดังนี้

ศึกษาสภาพและทิศทางการดำเนินงาน

1. ศึกษาและทำความเข้าใจนโยบายของกระทรวงศึกษาธิการ สำนักงานคณะกรรมการการศึกษาขั้นพื้นฐาน ที่เกี่ยวข้องกับการดูแลช่วยเหลือนักเรียน
2. ศึกษาและวิเคราะห์สภาพปัญหา และศักยภาพของสถานศึกษาในการจัดทำระบบการดูแลช่วยเหลือนักเรียน
3. ศึกษาและวิเคราะห์บริบทของชุมชน

วางแผนการดำเนินงานจัดระบบการดูแลช่วยเหลือนักเรียน

1. สร้างทีมงานและสร้างความตระหนัก เจตคติที่ดีในการทำงาน
2. กำหนดกลยุทธ์การดำเนินงานจัดระบบการดูแลช่วยเหลือนักเรียน
3. กำหนดมาตรฐานการดำเนินงานระบบการดูแลช่วยเหลือนักเรียน
4. จัดทำแผนงาน/ปฏิทินปฏิบัติงานตลอดปีการศึกษา ให้ครอบคลุมทั้งดำเนินการบริหารจัดการระบบการดูแลช่วยเหลือนักเรียน และสร้างกระบวนการดูแลช่วยเหลือนักเรียนของครูประจำชั้น/ครูที่ปรึกษาทั้ง 5 กระบวนการ คือ การรู้จักนักเรียนเป็นรายบุคคล การคัดกรอง การส่งเสริม/พัฒนานักเรียน การป้องกัน/แก้ไขปัญหานักเรียน และการส่งต่อนักเรียน
5. จัดทำสื่อนวัตกรรมสนับสนุนการดำเนินงานตามระบบการดูแลช่วยเหลือนักเรียน

ดำเนินการตามแผนที่กำหนด ให้ครอบคลุมกิจกรรมต่อไปนี้

1. พัฒนาบุคลากรให้มีเจตคติ ความรู้ ความเข้าใจ และความสามารถในการดำเนินงานระบบการดูแลช่วยเหลือนักเรียน
2. สนับสนุนให้ครูที่ปรึกษาและบุคลากรที่เกี่ยวข้องดำเนินการดูแลช่วยเหลือนักเรียนครอบคลุมทั้ง 5 กระบวนการ
3. จัดทำสื่อ นวัตกรรม สนับสนุนการดำเนินงานของครูประจำชั้น/ครูที่ปรึกษาและบุคลากรที่เกี่ยวข้อง

นิเทศ กำกับ ติดตาม การดำเนินงานตามระยะเวลาที่เหมาะสมและครอบคลุมกิจกรรมต่อไปนี้

1. ประชุมแลกเปลี่ยนเรียนรู้ประสบการณ์และประสานความร่วมมือในการดูแลช่วยเหลือนักเรียนของครูประจำชั้น/ครูที่ปรึกษาและบุคลากรที่เกี่ยวข้อง
2. นำเสนอข้อมูล ความรู้ หรือเทคนิควิธีที่เป็นประโยชน์ต่อการดูแลช่วยเหลือนักเรียน
3. ติดตามผลการดำเนินการดูแลช่วยเหลือนักเรียนของครูประจำชั้น/ครูที่ปรึกษาและบุคลากรที่เกี่ยวข้อง

ประเมินเพื่อทบทวน (ประเมินภายใน)

1. จัดประเมินการดำเนินงานตามกระบวนการดูแลช่วยเหลือนักเรียนของครูประจำชั้น/ครูที่ปรึกษาและบุคลากรที่เกี่ยวข้องด้วยวิธีการที่หลากหลายอย่างน้อยปีละครั้ง
2. เน้นการประเมินเพื่อพัฒนาไม่ใช่การจับผิดตัวบุคคล
3. ประเมินด้วยบรรยากาศแบบกัลยาณมิตร
4. นำผลการประเมินไปใช้ในการปรับปรุงส่วนที่เป็นจุดอ่อนและพัฒนาในส่วนที่ดีเป็นที่ยอมรับให้ก้าวหน้ายิ่งขึ้นเพื่อให้มีความเข้มแข็งมั่นคงตลอดไป

สรุปรายงาน/ประชาสัมพันธ์

จัดทำฐานการสรุปรายงาน/ประชาสัมพันธ์ที่ครอบคลุมประเด็นต่อไปนี้ คือ จุดประสงค์ เป้าหมาย วิธีดำเนินงาน ผลการดำเนินงาน ปัญหา อุปสรรค ข้อเสนอแนะ/แนวทางการพัฒนา การรายงาน/เผยแพร่/ประชาสัมพันธ์ (ผลงานดีเด่น/ครูบุคลากรดีเด่น/นักเรียนมีส่วนร่วม ผู้ปกครอง/ชุมชนที่ให้ความร่วมมือช่วยเหลือสนับสนุนดีเด่น)

โรงเรียนที่ดำเนินงานระบบการดูแลช่วยเหลือนักเรียนที่ได้รับรางวัลยอดเยี่ยม

จากการศึกษางานวิจัยโรงเรียนที่ดำเนินงานระบบการดูแลช่วยเหลือนักเรียนที่ได้รับรางวัลยอดเยี่ยมของ อรรถ บุญรุ่ง (2548) พบว่า โรงเรียนที่ดำเนินงานระบบการดูแลช่วยเหลือนักเรียนที่ได้รับรางวัลยอดเยี่ยมตามโครงการสานสายใยครูและศิษย์ ปีการศึกษา 2546 โรงเรียนสังกัด

มัธยมศึกษา จำนวน 3 โรงเรียน คือ โรงเรียนยางชุมน้อยพิทยาคม จังหวัดศรีสะเกษ โรงเรียนผดุงปัญญา จังหวัดตาก และโรงเรียนวรนาธิเฉลิม จังหวัดสงขลา สรุปเป็นแนวทางการดำเนินงานระบบดูแลช่วยเหลือนักเรียนได้ ดังนี้

การเตรียมการและวางแผนการดำเนินงาน (Plan)

กิจกรรมที่ 1 แต่งตั้งคณะกรรมการระบบการดูแลช่วยเหลือนักเรียน ผู้บริหารและผู้เกี่ยวข้องรับผิดชอบการดูแลช่วยเหลือนักเรียนโดยดำเนินการแต่งตั้งคณะกรรมการ ดังนี้

1. ประชุมหารือเพื่อกำหนดโครงสร้างบุคลากรในระบบการดูแลช่วยเหลือนักเรียนของโรงเรียน
2. แต่งตั้งคณะกรรมการอำนวยการ (ทีมนำ) คณะกรรมการประสานงาน (ทีมประสาน) และคณะกรรมการดำเนินงาน (ทีมทำ)
3. กำหนดบทบาทหน้าที่ของคณะกรรมการอำนวยการ คณะกรรมการประสานงาน และคณะกรรมการดำเนินงานในการดูแลช่วยเหลือนักเรียน

คณะกรรมการระบบการดูแลช่วยเหลือนักเรียน มีความสำคัญอย่างมากต่อความสำเร็จของระบบ ดังนั้น โครงสร้างคณะกรรมการ การประสานการทำงานระหว่างคณะกรรมการและบทบาทหน้าที่ของบุคลากร ในแต่ละคณะจึงต้องมีประสิทธิภาพ เพื่อให้สามารถปฏิบัติตามแผนการดำเนินงานตามระบบการดูแลช่วยเหลือนักเรียนในทุกกิจกรรม ดังมีรายละเอียดดังนี้

1. คณะกรรมการอำนวยการ (ทีมนำ) ประกอบด้วยบุคลากร 7 ฝ่าย ได้แก่

ผู้อำนวยการโรงเรียน	เป็นประธาน
ผู้ช่วยผู้อำนวยการทุกฝ่ายโรงเรียน	เป็นกรรมการ
หัวหน้าระดับชั้น	เป็นกรรมการ
หัวหน้าแผนงานโรงเรียน	เป็นกรรมการ
ผู้แทนผู้ปกครอง/ชุมชน	เป็นกรรมการ
หัวหน้างานแนะแนว	เป็นกรรมการ
ผู้ช่วยฝ่ายปกครอง	เป็นกรรมการ

บทบาทหน้าที่ของคณะกรรมการอำนวยการ

1. กำหนดนโยบาย วัตถุประสงค์การดำเนินงานตามระบบการดูแลช่วยเหลือนักเรียน
2. สร้างความตระหนักให้ทุกคนและบุคลากรที่เกี่ยวข้องเห็นคุณค่าและความจำเป็นของระบบการดูแลช่วยเหลือนักเรียน

3. กำหนดโครงสร้างการบริหารการดูแลช่วยเหลือนักเรียนให้
เหมาะสมกับสถานศึกษา

2 ครั้ง

4. แต่งตั้งกรรมการ ประชุมคณะกรรมการ อย่างน้อยภาคเรียนละ

5. กำหนดเกณฑ์จำแนกนักเรียน

6. ส่งเสริมให้ครูทุกคนและบุคลากรที่เกี่ยวข้องได้รับความรู้เพิ่มเติม
มีทักษะเกี่ยวกับระบบการดูแลช่วยเหลือนักเรียนอย่างต่อเนื่อง

7. นิเทศ ติดตาม กำกับกับการดูแลช่วยเหลือนักเรียนของโรงเรียนแต่ละ
ระดับชั้น

2. คณะกรรมการประสาน (ทีมประสาน) ประกอบด้วยบุคลากร 6 ฝ่าย ดังนี้

ผู้ช่วยฝ่ายปกครอง เป็นประธาน

หัวหน้าระดับชั้น เป็นกรรมการ

หัวหน้างานอนามัย เป็นกรรมการ

ครูแผนงาน สารสนเทศ เป็นกรรมการ

อื่นๆ ตามความเหมาะสมของโรงเรียน

หัวหน้างานแนะแนว เป็นกรรมการและเลขานุการ

บทบาทหน้าที่ของคณะกรรมการประสานงาน

1. ปฏิบัติงานในฐานะเป็นบุคลากรหลักในการดำเนินงานระบบการ
ดูแลช่วยเหลือนักเรียน

2. ประสานงานระหว่างคณะกรรมการอำนวยการ (ทีมนำ) และ
คณะกรรมการดำเนินงาน (ทีมทำ) และหน่วยงานอื่นที่เกี่ยวข้อง

3. จัดทำเอกสาร เครื่องมือที่ใช้ในการดำเนินงาน และรับผิดชอบจัด
ประชุมชี้แจง และการฝึกอบรมให้ความรู้แก่บุคลากร

4. จัดประชุมหารือคณะกรรมการในการดูแลช่วยเหลือนักเรียน
ร่วมกันอย่างน้อยเดือนละ 2 ครั้ง

5. ติดตาม กำกับ ดูแลช่วยเหลือนักเรียนของอาจารย์ที่ปรึกษา

6. จัดประชุมกลุ่มเพื่อปรึกษาปัญหารายกรณี (Case Conference)

7. บันทึกหลักฐานการปฏิบัติงาน และจัดทำรายงานประเมินผล
ระดับชั้นส่งผู้บริหาร

8. รายงานสรุปผลการดำเนินงาน

9. อื่นๆ ตามที่ได้รับมอบหมาย เช่น พ่อแม่บุญธรรมนักเรียน

3. คณะกรรมการดำเนินงาน (ทีมทำ) ประกอบด้วยบุคลากร 5 ฝ่าย ดังนี้

หัวหน้าระดับชั้น	เป็นประธาน
รองหัวหน้าระดับชั้น	เป็นรองประธาน
ครูที่ปรึกษาในระดับชั้น	เป็นกรรมการ
ครูประจำวิชาในระดับ	เป็นกรรมการ
ครูแนะแนวของระดับชั้น	เป็นกรรมการ
ครูที่ได้รับการคัดเลือกจากแต่ละระดับชั้น กรรมการและเลขานุการ บทบาทหน้าที่ของคณะกรรมการดำเนินงาน	

1. ประสานผู้เกี่ยวข้อง ประชุมชี้แจง ทำความเข้าใจกับคณะกรรมการดำเนินงานในระดับชั้นของตน
2. บันทึกหลักฐานการปฏิบัติงาน ประเมินผลและจัดทำรายงานตามระดับชั้น
3. ศึกษาข้อมูลเกี่ยวกับความต้องการของอาจารย์ที่ปรึกษา เพื่อประโยชน์ต่อการดูแลช่วยเหลือนักเรียนและนำเสนอทีมประสาน
4. ประชุมร่วมกันอย่างน้อยสัปดาห์ละ 1 ครั้ง
5. ปฏิบัติตามบทบาทหน้าที่ในงานประจำของตน
6. อื่นๆ ที่ได้รับมอบหมาย เช่น ครูพ่อ ครูแม่นักเรียน

หมายเหตุ ปรับเปลี่ยนคณะกรรมการได้ตามความเหมาะสม

กิจกรรมที่ 2 วิเคราะห์สภาพความพร้อมพื้นฐานของโรงเรียน โดยดำเนินการดังนี้

1. ประชุมคณะกรรมการประสานงาน (ทีมประสาน)
2. วิเคราะห์สภาพพื้นฐานของโรงเรียนโดยใช้แบบประเมิน เพื่อศึกษาจุดอ่อนจุดแข็ง ของบุคลากรในโรงเรียน เช่น ด้านปริมาณและคุณภาพบุคลากร ด้านงบประมาณ ซึ่งพบว่ามีความพร้อม โดยมีเกณฑ์การพิจารณา ดังนี้

2.1 คณะครู อาจารย์ นักเรียนภายในโรงเรียน ขานรับระบบการดูแลช่วยเหลือ
นักเรียน

2.2 ผู้ปกครอง/ชุมชน เห็นด้วยกับทางโรงเรียนในการดำเนินงานระบบ
การดูแลช่วยเหลือนักเรียน และให้การสนับสนุนกิจกรรมในทุกเรื่องเป็นอย่างดี โดยฝ่ายปกครองเป็น
บุคลากรหลักในการดำเนินงาน

3. วิเคราะห์ข้อมูลจากแบบประเมิน เพื่อจัดทำโครงการ จัดทำปฏิทินการปฏิบัติงาน การทำเอกสารคู่มือต่างๆ

4. ระบุหน้าที่รับผิดชอบในการดำเนินงานของคณะกรรมการประสานงาน

5. วางรูปแบบการกำกับ ติดตาม ประเมินผล การสรุปผล และรายงานผลการดำเนินงาน

กิจกรรมที่ 3 จัดทำโครงการ/แผนการปฏิบัติงาน โดย

1. ประชุมคณะกรรมการประสาน (ทีมประสาน)

2. วิเคราะห์ข้อมูลจากแบบประเมิน เพื่อจัดทำโครงการ จัดทำปฏิทินการปฏิบัติงาน การทำเอกสารคู่มือต่างๆ

3. ระบุหน้าที่รับผิดชอบในการดำเนินงานของคณะกรรมการประสานงาน

4. วางรูปแบบการกำกับ ติดตาม ประเมินผล การสรุปผล และรายงานผลการดำเนินงาน

ปฏิบัติตามแผนโดยใช้ (D0)

กิจกรรมที่ 4 สร้างความตระหนักและความเข้าใจให้แก่บุคลากร โดยคณะกรรมการ ทีมประสานงานต้องดำเนินการสร้างความเข้าใจกับบุคลากร อาจจัดในลักษณะ ดังนี้

1. ประชาสัมพันธ์งานการดูแลช่วยเหลือนักเรียนให้บุคลากรและหน่วยงานที่เกี่ยวข้องรับทราบอย่างต่อเนื่อง

2. ประชุมชี้แจงสร้างความเข้าใจให้กับบุคลากรในโรงเรียนด้วยวิธีการต่างๆ เพื่อให้เกิดทัศนคติที่ดีต่อระบบการดูแลช่วยเหลือนักเรียน มีความยินดีร่วมมือร่วมใจในการทำงานเพื่อช่วยเหลือนักเรียน

3. ฝึกอบรมบุคลากร โดยเฉพาะอาจารย์ที่ปรึกษาให้มีความรู้ความสามารถ เทคนิคหรือทักษะต่างๆ ในการดูแลช่วยเหลือนักเรียน

4. ประเมินผลการสร้างความรู้ ความเข้าใจ ให้กับบุคลากรในการดูแลช่วยเหลือ นักเรียน และนำผลการประเมินมาเป็นข้อมูลในการพัฒนามาตรการต่อไป

กิจกรรมที่ 5 วางแผนการดำเนินงานการดูแลช่วยเหลือนักเรียน โดยคณะกรรมการ อำนวยการ (ทีมนำ) เป็นผู้กำหนดแผนกลยุทธ์ในการดำเนินงาน ซึ่งประกอบด้วย

1. กลยุทธ์หลัก 4 A ดังนี้

1.1 A1 (Awareness) คือ การสร้างความตระหนัก มีความจำเป็นอย่างยิ่ง เพราะเมื่อทุกฝ่ายตระหนักแล้วจะทำให้การดำเนินงานมีประสิทธิภาพเพราะเป็นการทำงานด้วยใจ มีความต้องการที่จะทำงาน

1.2 A2 เกิดขึ้นเมื่อทุกฝ่าย ทุกคนเกิดความตระหนักรู้กันก็จะเกิด นั่นคือ (Attempt)

1.3 A3 (Achievment) คือ ผลลัพธ์ที่เกิดขึ้นกับนักเรียนโดยกำหนดให้มีการรายงานผลทุกเดือน แต่ละงานสามารถตรวจสอบได้ แม้บางงานจะไม่ประสบความสำเร็จเท่าที่ควร ทั้งนี้ขึ้นอยู่กับสถานการณ์และเวลา โดยรายงานตามข้อมูลที่เกิดขึ้นจริงทำให้เป็นที่ยอมรับ

1.4 A4 (Accreditation) งานที่ได้รับการยอมรับซึ่งโครงการที่โรงเรียนดำเนินการอย่างหลากหลายโดยร่วมมือกันทุกฝ่าย

2. กลยุทธ์หลัก 5 ยืน ดังนี้

2.1 ยืนพื้น พื้นจิตวิญญาณครู ต้องมีพรหมวิหาร 4

2.2 ยืนยัน ผู้ด้วยระบบที่ศรัทธา ตระหนักในคุณค่า พัฒนาระบบ ปฏิบัติครบ
อิทธิบาท 4

2.3 ยืนหยัด ด้วยหลักกัลยาณมิตร (ผู้ปกครองเครือข่ายร่วมด้วย)

2.4 ยืนกราน ตามแนวคิดไม่หวั่นไหว มุ่งมั่นแน่วแน่ แก้ปัญหาด้วยปัญญา
ฟันฝ่าอุปสรรค ใช้หลักสังคหวัตถุ 4

2.5 ยืนต้น สานสายใยครูและศิษย์ ประกอบด้วย

2.5.1 พัฒนาระบบดูแลช่วยเหลือนักเรียน

2.5.2 พูเพื่องเป็นงานหลัก

2.5.3 ประจักษ์ด้วยผลงาน

2.5.4 ประกันความพึงพอใจ

3. กลยุทธ์ “สายใย.....สานใจ เพื่อลูก” ซึ่งประกอบด้วย สายใย.....การบริหารจัดการ สายใย.....ครูอาจารย์ สายใย.....นักเรียน และสายใย.....ผู้ปกครอง/ชุมชน สรุปได้ดังนี้

กลยุทธ์ “สายใย.....สานใจ เพื่อลูก” หมายถึง วิธีการ กระบวนการ และแนวทางอันแยบยลในการพัฒนาระบบการดูแลช่วยเหลือนักเรียน โดยฝ่ายบริหาร ครูอาจารย์ นักเรียน และผู้ปกครอง ประสานสัมพันธ์กันในการดำเนินการส่งเสริม ป้องกัน และแก้ไขพฤติกรรมที่ไม่พึงประสงค์ ของนักเรียนด้วยการประสานความรัก ความห่วงใย และความเอื้ออาทรต่อนักเรียน ให้มีคุณลักษณะที่พึงประสงค์และปลอดจากสิ่งเสพติด ตามแนวคิดคตพิพจน์ของโรงเรียน ดังรายละเอียดแนวดำเนินการ ดังนี้

3.1 สายใย.....การบริหารจัดการ การบริหารจัดการเป็นจุดเริ่มต้นของระบบที่มีความสำคัญยิ่ง เพราะเปรียบเสมือนเส้นทางในการดำเนินงาน การเตรียมและสนับสนุนการดำเนินงาน และความคาดหวังผลสำเร็จของการดำเนินงานภายใต้การมีส่วนร่วมของผู้เกี่ยวข้องทุกฝ่าย

องค์ประกอบดังกล่าวได้วางระบบอย่างชัดเจน ทั้งแนวการบริหารตามหลักธรรมาภิบาล ซึ่งประกอบด้วย 1) นิติธรรม 2) คุณธรรม 3) โปร่งใส 4) มีส่วนร่วม 5) รับผิดชอบ 6) คุ่มค่า และแนวการบริหารบุคคล ตามหลักการมีส่วนร่วม คือ ร่วมรับรู้ ร่วมคิด ร่วมทำ ร่วมรับผลประโยชน์ และแนวการทบทวนคุณภาพ ตามหลักวงจรคุณภาพภายใต้ทฤษฎีระบบ ส่งผลต่อการบริหารจัดการระบบการดูแลช่วยเหลือนักเรียน ในโรงเรียน ทำให้การวางระบบการดูแลช่วยเหลือนักเรียนมีความสมบูรณ์ และสอดคล้องกับระบบการบริหารจัดการศึกษาของโรงเรียน โดยได้วางระบบไว้ ดังนี้

3.1.1 การกำหนดวิสัยทัศน์ เพื่อเป็นภาพความคาดหวังในอนาคต

3.1.2 การกำหนดพันธกิจ เพื่อกำหนดแนวทางสู่ความสำเร็จ

3.1.3 การกำหนดเป้าหมาย เพื่อกำหนดภาพความสำเร็จ

3.1.4 การกำหนดจุดเน้น เพื่อย้ำการปฏิบัติไปสู่ความสำเร็จ

3.1.5 การเตรียมการและวางแนวทางการดำเนินงาน เพื่อเตรียมการ

เอกสารประกอบ และปฏิทินในการปฏิบัติงาน

3.1.6 การกำกับ ติดตาม ประเมินผล เพื่อการตรวจสอบและปรับปรุง

พัฒนาการปฏิบัติงาน

3.1.7 การสรุปรายงานผล และประชาสัมพันธ์ เพื่อการเก็บรวบรวมผล

และเผยแพร่ผลการปฏิบัติงาน

โดยสรุปผู้บริหารโรงเรียนรวมทั้งผู้ช่วยผู้บริหารจะ.....

1. ให้ความสำคัญของระบบการดูแลช่วยเหลือนักเรียน
2. ให้การสนับสนุนการดำเนินงาน
3. ร่วมกิจกรรมตามความเหมาะสม

และคณะกรรมการทุกชุดจะต้อง

1. มีการประสานงานกันอย่างใกล้ชิด
2. มีการประชุมในแต่ละคณะอย่างใกล้ชิด
3. มีการทำงานเป็นทีม ให้ความเคารพและให้เกียรติซึ่งกันและกัน

จากการวางระบบดังกล่าว เป็นการเริ่มต้นในการบริหารจัดการก่อนสู่ การปฏิบัติ และในระหว่างการปฏิบัติ ก็ได้มีการสนับสนุน ปรีกษา พัฒนาและเก็บรวบรวมผลเพื่อการ เผยแพร่และรายงาน ต่อทุกส่วนที่เกี่ยวข้อง ซึ่งเป็นการเริ่มต้น สายใย.....การบริหารจัดการ และจบลง ด้วยสายใย..... การบริหารจัดการ อีกครั้งหนึ่ง จึงนับว่าเป็นการวางระบบที่สมบูรณ์เป็นอย่างยิ่ง

3.2 สายใย.....ครูอาจารย์

3.2.1 อาจารย์ที่ปรึกษา 1 คน: นักเรียน 25 คน

3.2.2 อาจารย์ที่ปรึกษาทำหน้าที่ ครูพ่อ ครูแม่
 3.2.3 อาจารย์ที่ปรึกษาในแต่ละระดับชั้นรวมกลุ่มกันตามคติพจน์ของโรงเรียน “จรรยางาม ความรู้ดี มีวินัย ใฝ่คุณธรรม”

3.2.4 อาจารย์ที่ปรึกษาตามกลุ่มคติพจน์: ร่วมรับรู้ ร่วมคิด ร่วมทำ
 3.2.4.1 กิจกรรมคาบทักษะชีวิต สัปดาห์ละ 1 ครั้ง
 3.2.4.2 ปฏิบัติหน้าที่เวรประจำวัน
 3.2.4.3 ประชุมปรึกษาหารือเดือนละ 1 ครั้ง
 3.2.4.4 จัดกิจกรรมส่งเสริม พัฒนานักเรียนให้มีคุณลักษณะตามคติพจน์

3.2.5 ปฏิบัติงานตามระบบการดูแลช่วยเหลือนักเรียน
 3.2.5.1 การรู้จักนักเรียนเป็นรายบุคคล
 3.2.5.2 การคัดกรองนักเรียน
 3.2.5.3 การส่งเสริมนักเรียน
 3.2.5.4 การป้องกันและการแก้ไขปัญหา
 3.2.5.5 การส่งต่อ
 3.3 สายใย.....นักเรียน
 3.3.1 มีการดำเนินงานเครือข่ายนักเรียน
 ระดับห้อง: หัวหน้าห้อง 1 คน
 รองหัวหน้าห้อง ด้านจรรยางาม ด้านความรู้ดี ด้านมีวินัย

ด้านใฝ่คุณธรรม
 ระดับชั้น: หัวหน้าห้องของทุกห้องร่วมเป็นคณะกรรมการ
 มีประธาน รองประธาน และกรรมการ
 ระดับโรงเรียน: คณะกรรมการนักเรียน คณะกรรมการสี คณะ

สารวัตรนักเรียน
 3.3.2 ประสานความร่วมมือระหว่างพี่ เพื่อน และน้อง
 3.3.3 ประชุมร่วมแสดงความคิดเห็น เสนอแนะต่อโรงเรียน
 3.4 สายใย.....ผู้ปกครอง
 3.4.1 การประชุมผู้ปกครองในชั้นเรียน (Classroom Meeting)
 3.4.2 มีระเบียบของโรงเรียนว่าด้วยคณะกรรมการเครือข่ายผู้ปกครอง

3.4.3 มีการดำเนินงานคณะกรรมการเครือข่ายผู้ปกครอง ระดับห้องเรียน ระดับชั้นเรียน และระดับโรงเรียน

3.4.4 ประสานความร่วมมือกับองค์กรอื่นๆ ที่สนับสนุนโรงเรียน

3.4.5 ประชุมร่วมเสนอแนะข้อคิดเห็นต่อโรงเรียน

4. เส้นทางสู่คุณภาพ ทีมงานต้องมีดิน น้ำ ลม ไฟ (ที่มา นายแพทย์ยงยุทธ วงศ์ภิรมย์ศานติ์) ประกอบด้วย

4.1 ขอบรับรองการประเมิน

4.2 ทีมคุณภาพมั่นคงรู้ มีทีมและสิ่งสนับสนุนวางแผนปฏิบัติงาน

4.3 ผู้บริหารมุ่งมั่น ทำความเข้าใจ สร้างทีมงาน ทำแผนยุทธศาสตร์

4.4 ขยายผลสู่ทุกระบบในโรงเรียน ประกันคุณภาพและพัฒนาคุณภาพทุกฝ่าย

4.5 ระบบการประเมินภายในเป็นวัฒนธรรมขององค์กร มีระบบการประเมินผลและประเมินภายใน

4.6 ดำเนินการตามจุดเน้นในแผนพัฒนาโรงเรียน สร้างความตระหนักฝึกอบรม ติดตาม สนับสนุนและประเมิน

กิจกรรมที่ 6 ดำเนินการตามแผนของระบบการดูแลช่วยเหลือนักเรียน ประกอบด้วยคณะกรรมการการดำเนินงาน ดังนี้

1. หัวหน้าระดับ มีบทบาทหน้าที่ดังรายละเอียดต่อไปนี้

1.1 ติดตาม กำกับการดูแลช่วยเหลือนักเรียนของอาจารย์ที่ปรึกษา

1.2 ประสานงานผู้เกี่ยวข้องในการดูแลช่วยเหลือนักเรียน

1.3 จัดประชุมครูในระดับ เพื่อประสิทธิภาพในการดูแลช่วยเหลือนักเรียน

1.4 จัดประชุมกลุ่มเพื่อปรึกษารายกรณี

1.5 บันทึกหลักฐานการปฏิบัติงานและจัดทำรายงาน ประเมินผลระดับชั้นส่งผู้บริหาร

2. ครูที่ปรึกษา มีบทบาทหน้าที่ดังรายละเอียดต่อไปนี้

2.1 ครูที่ปรึกษาดำเนินการดูแลช่วยเหลือนักเรียนตามระบบการดูแลช่วยเหลือนักเรียน 5 ขั้นตอน ดังนี้

2.1.1 การรู้จักนักเรียนเป็นรายบุคคล พิจารณาจากด้านต่างๆ เช่น

2.1.1.1 ด้านความสามารถ (การเรียนรู้ ความสามารถอื่นๆ)

2.1.1.2 ด้านสุขภาพ (ร่างกาย จิตใจ พฤติกรรม)

2.1.1.3 ด้านครอบครัว (เศรษฐกิจ การคุ้มครองนักเรียน)

2.1.1.4 ด้านอื่นๆ

โดยใช้ข้อมูลจาก-ระเบียบสะสม

1. แบบประเมินพฤติกรรมเด็ก (SDQ)
2. แบบประเมินความฉลาดทางอารมณ์ (EQ)
3. วิธีการอื่นๆ (สนทนา สัมภาษณ์ การสังเกต การเยี่ยมบ้าน

ข้อมูลจากผู้เกี่ยวข้อง)

2.1.2 การคัดกรองนักเรียน แบ่งเป็น กลุ่มเก่ง กลุ่มกลาง กลุ่มอ่อน

โดยวิเคราะห์จาก-ระเบียบสะสม (ใช้เกณฑ์การคัดกรอง)

2.1.2.1 แบบประเมินพฤติกรรมเด็ก (SDQ) (ใช้คะแนนในการ

คัดกรอง)

2.1.2.2 แหล่งข้อมูลอื่นๆ (สนทนา สัมภาษณ์ การสังเกต

พฤติกรรม ข้อมูลจากผู้เกี่ยวข้อง) เป็นข้อมูลประกอบกับระเบียบสะสม

2.1.3 การส่งเสริมนักเรียน ได้แก่

การส่งเสริมพัฒนา (นักเรียนทุกกลุ่ม) โดยใช้

1. การจัดกิจกรรมโฮมรูม
2. การประชุมผู้ปกครองในชั้นเรียน (Classroom Meeting)
3. จัดกิจกรรมอื่นๆ ที่เหมาะสม เช่น โครงการเยาวชนพิทักษ์

เครื่องมือ-แนวทางการจัดกิจกรรมโฮมรูม

1. แนวทางการจัดกิจกรรมการประชุมผู้ปกครองในชั้นเรียน
2. แบบบันทึก/สรุปประเมินผลการดำเนินกิจกรรม

2.1.4 การป้องกันและแก้ไขปัญหา

การช่วยเหลือเบื้องต้น (กลุ่มเสี่ยง/มีปัญหา) โดย

1. การให้คำปรึกษาเบื้องต้น
2. ประสานกับครูหรือผู้เกี่ยวข้อง เพื่อการจัดกิจกรรมใน

ชั้นเรียน กิจกรรมเสริมหลักสูตร กิจกรรมซ่อมเสริม กิจกรรมจับคู่เพื่อน (Buddy) กิจกรรมสื่อสารกับผู้ปกครอง

เอกสารรายงาน-แบบบันทึกการให้คำปรึกษา

1. แบบบันทึกการจัดกิจกรรม
2. แบบบันทึกผลการช่วยเหลือ

2.1.5 การส่งต่อนักเรียน แบ่งออกเป็น

2.1.5.1 การส่งต่อภายใน (ฝ่ายปกครอง ครูแนะแนว วิชาการ

อื่นๆ)

2.1.5.2 การส่งต่อภายนอก (ผู้เชี่ยวชาญเฉพาะ)

หมายเหตุ การส่งต่อผู้เชี่ยวชาญภายนอก ครูแนะแนว หรือฝ่ายปกครองเป็นผู้ดำเนินการเอกสารรายงาน-แบบบันทึกการส่งต่อนักเรียนไปยังฝ่ายปกครองหรือ ครูแนะแนว

2.2 ร่วมประชุมกลุ่มปรึกษาปัญหารายกรณี

2.3 บันทึกหลักฐานการปฏิบัติงาน และประเมินผลส่งหัวหน้าระดับ

2.4 อื่นๆ ตามที่ได้รับมอบหมาย เช่น เลขานุการฝ่ายปกครอง

3. ครูประจำวิชา และครูอื่นๆ ที่เกี่ยวข้อง มีบทบาทหน้าที่รายละเอียด ดังนี้

3.1 ให้ข้อมูลเกี่ยวกับตัวนักเรียนแก่อาจารย์ที่ปรึกษา

3.2 ให้ความร่วมมือกับอาจารย์ที่ปรึกษาในการดูแลช่วยเหลือนักเรียน

3.3 ร่วมประชุมกลุ่มปรึกษาปัญหารายกรณี ในกรณีที่เกี่ยวข้องกับการดูแล

ช่วยเหลือนักเรียน

3.4 บันทึกหลักฐานการปฏิบัติงาน สรุปผลและรายงานส่งหัวหน้าระดับ

3.5 อื่นๆ ตามที่ได้รับมอบหมาย

4. ครูแนะแนว มีบทบาทหน้าที่รายละเอียด ดังนี้

4.1 จัดกิจกรรมพัฒนาผู้เรียนในคาบแนะแนว จัดทำโครงการ กิจกรรมต่างๆ

แก่นักเรียน (บทบาททั้ง 5 บริการ สอนทักษะชีวิตแก่นักเรียน)

4.2 ให้คำปรึกษา Counseling แก่นักเรียนที่มีปัญหา

4.3 ประสานงาน Co-ordinating กับผู้ที่เกี่ยวข้องทั้งภายนอกและภายใน

สถานศึกษา

4.4 นิเทศ Supervising สนับสนุนเป็นแกนหลักแก่ครูที่ปรึกษาและผู้เกี่ยวข้อง

4.5 ร่วมประชุมกลุ่มปรึกษาปัญหารายกรณี

4.6 ในกรณีที่นักเรียนมีปัญหาอยากต่อการช่วยเหลือของครูแนะแนวให้ส่งต่อ

ผู้เชี่ยวชาญภายนอก และติดตามผลการช่วยเหลือนั้น

4.7 บันทึกหลักฐานการปฏิบัติงาน สรุปผลและรายงานส่งหัวหน้าระดับ

4.8 อื่นๆ ตามที่ได้รับมอบหมาย เช่น อาจารย์ที่ปรึกษา

5. นักเรียน มีบทบาทหน้าที่รายละเอียด ดังนี้

5.1 มีส่วนร่วมในการกำหนดสาระการเรียนรู้ในแต่ละรายวิชา และกิจกรรม

เสริมหลักสูตร

5.2 รวมกลุ่มดำเนินการกิจกรรมในโรงเรียนและชุมชน ตามความสนใจ

5.3 เป็นแกนนำอาสาสมัครในการดูแลช่วยเหลือนักเรียน

5.4 ทำความเข้าใจในบทบาทหน้าที่และความรับผิดชอบต่อครอบครัว

โรงเรียน ชุมชน

5.5 และสัมพันธ์ภาพที่ดีกับผู้อื่น มีความมั่นคงทางอารมณ์

5.6 ไม่เสพติดสิ่งเสพติด รวมทั้งไม่แสวงหาผลประโยชน์จากสิ่งเสพติด

6. ผู้ปกครอง/ชุมชน มีบทบาทหน้าที่รายละเอียด ดังนี้

6.1 ตระหนักในการมีส่วนร่วมกับนักเรียน

6.2 เข้าใจถึงวิธีการอบรมสั่งสอนบุตรหลาน

6.3 เป็นตัวอย่างที่ดีแก่บุตรหลาน และบุคคลในชุมชน

6.4 มีสัมพันธ์ภาพที่ดีกับบุตรหลาน เป็นครอบครัวที่เข้มแข็ง

6.5 ผู้ปกครองต้องสนับสนุน เสนอแนะ และสร้างสัมพันธ์

กำกับ ติดตาม ประเมินและรายงาน (Check)

การตรวจสอบ ทบทวน ประเมินผลการทำงาน เป็นกิจกรรมที่สำคัญที่จะทำให้เกิดการพัฒนา เพราะทำให้ข้อมูลย้อนกลับ ในการปรับปรุงระบบการดูแลช่วยเหลือนักเรียนไม่มีการตัดสินใจ-ผิด ซึ่งการติดตาม ตรวจสอบประเมินผลการทำงาน สามารถดำเนินการ ดังนี้

1. ดำเนินการทุกระยะของการปฏิบัติงาน ด้วยการประชุม นิเทศ กำกับ ติดตาม ในบรรยากาศร่วมรับรู้ ร่วมคิด ร่วมทำ ร่วมแก้ปัญหาอุปสรรคที่เกิดขึ้นระหว่างการดำเนินงาน ทั้งร่วมกันหาวิธีช่วยเหลือนักเรียน โดยมีการประชุมร่วมกันในแต่ละระดับชั้น อย่างน้อยเดือนละ 1 ครั้ง มีการบันทึกและรายงานการปฏิบัติงานเพื่อการพัฒนา

2. ดำเนินการอย่างน้อยปีละ 1 ครั้ง หรือภาคเรียนละ 1 ครั้ง โดยการประเมินเพื่อทบทวนการปฏิบัติงานและเพื่อพัฒนา สรุปรายงานและประชาสัมพันธ์ โดยให้อาจารย์ที่ปรึกษาประเมินตนเอง และประเมินโดยผู้ประเมินจากระดับชั้นอื่นๆ แต่ละระดับจะสลับกันประเมินตามคำสั่งแต่งตั้งคณะกรรมการประเมินที่โรงเรียนกำหนด ซึ่งสามารถแบ่งการประเมินออกเป็น 2 โดยมีแนวการดำเนินการ ดังนี้

กิจกรรมที่ 7 ประเมินเพื่อทบทวน (ประเมินคุณภาพภายใน)

1. คณะกรรมการอำนวยการ แต่งตั้งผู้ทำหน้าที่ประเมินคุณภาพและกระดำเนินงานของอาจารย์ที่ปรึกษาในแต่ละระดับชั้น
2. คณะกรรมการประเมินได้รับการอบรมให้ความรู้เกี่ยวกับทักษะในการประเมิน และดำเนินการสลับระหว่างชั้น
3. นำผลดังกล่าวมาปรับปรุงประสิทธิภาพการดำเนินงานให้ดีขึ้น
4. ดำเนินการประเมินคุณภาพระบบการดูแลช่วยเหลือนักเรียนในแต่ละระดับภาคเรียนละ 1 ครั้ง
5. คณะกรรมการประเมิน จัดทำรายงานการประเมินคุณภาพของแต่ละระดับส่งเสนอต่อทีมประสาน (ฝ่ายปกครอง) เพื่อรายงานผู้บริหาร

กิจกรรมที่ 8 ประเมินเพื่อพัฒนา สรุปรายงาน และประชาสัมพันธ์โดย

1. ครูที่ปรึกษาแต่ละคนจัดทำรายงานการดำเนินงานเสนอหัวหน้าระดับชั้นทุกสิ้นภาคเรียน
2. คณะกรรมการดำเนินงานระดับชั้น (ทีมทำ) จัดทำรายงานสรุปเป็นของระดับชั้น เสนอคณะกรรมการประสานงาน (ฝ่ายปกครอง)
3. คณะกรรมการประสานงาน สรุปผลการวิเคราะห์ข้อมูลที่ได้จากหัวหน้าระดับจากการประเมินเพื่อทบทวนของแต่ละระดับชั้นมาจัดทำรายงานเป็นภาพรวมของโรงเรียนเสนอคณะกรรมการอำนวยการ (ทีมทำ)
4. คณะกรรมการอำนวยการ (ทีมนำ) ดำเนินการดังนี้

4.1 ประชุมพิจารณา รายงานคณะกรรมการประสานงานในข้อ 3 เพื่อการปรับปรุงและพัฒนากระบวนการดูแลช่วยเหลือนักเรียนของโรงเรียน และเผยแพร่ประชาสัมพันธ์ให้ผู้เกี่ยวข้องทราบ

4.2 นิเทศ กำกับ ติดตาม การดำเนินงานของคณะกรรมการประสานงาน และคณะกรรมการดำเนินงานระดับชั้นทุกระดับอย่างต่อเนื่อง รวมทั้งมีการประชุมติดตามผลอย่างสม่ำเสมออย่างน้อยภาคเรียนละ 2 ครั้ง

การปรับปรุงดำเนินการให้ได้มาตรฐาน (Act)

จัดทำรายงานผลการดำเนินงาน และนำผลการประเมินมาปรับปรุง พัฒนางานและดำเนินการตามแผนใหม่อย่างต่อเนื่อง

ทุกกิจกรรมที่กล่าวมานั้น ผู้บริหารมีความสำคัญอย่างยิ่งของระบบการดูแลช่วยเหลือนักเรียน ผู้บริหารจึงควรสนับสนุนการดำเนินงาน และให้ขวัญและกำลังใจแก่ครูด้วยวิธีการต่างๆ

ปัจจัยที่เกี่ยวกับความสำเร็จของการดูแลช่วยเหลือนักเรียน

วนิดา ชนินทุทวงศ์ (2544: 13-14) กล่าวถึงปัจจัยสำคัญที่ส่งผลต่อประสิทธิภาพของการดำเนินงานตามระบบดูแลช่วยเหลือนักเรียน ไว้ดังนี้

1. ผู้บริหารโรงเรียน รวมทั้งผู้ช่วยผู้บริหารโรงเรียนทุกฝ่าย ควรตระหนักถึงความสำคัญ ของระบบดูแลช่วยเหลือนักเรียน และให้การสนับสนุนการดำเนินงาน หรือร่วมกิจกรรมตามความเหมาะสมอย่างสม่ำเสมอ
2. ครูทุกคนและผู้เกี่ยวข้องจำเป็นต้องมีความตระหนักในความสำคัญของระบบดูแลช่วยเหลือนักเรียน และมีทัศนคติที่ดีต่อนักเรียนมีความสุขที่จะพัฒนานักเรียนในทุกด้าน
3. คณะกรรมการหรือคณะทำงานทุกคน ต้องมีการประสานงานกันอย่างใกล้ชิด และมีการประชุมในแต่ละคณะอย่างสม่ำเสมอตามที่กำหนด
4. ครูที่ปรึกษาเป็นบุคลากรหลักสำคัญในการดำเนินงาน โดยต้องได้รับความร่วมมือจากครูทุกคนในโรงเรียนรวมทั้งการสนับสนุนเรื่องต่างๆ จากโรงเรียน
5. การอบรมให้ความรู้และทักษะ รวมทั้งการเผยแพร่ข้อมูลความรู้แก่ครูที่ปรึกษา หรือผู้เกี่ยวข้องในเรื่องที่เอื้อประโยชน์ต่อการดูแลช่วยเหลือนักเรียนเป็นสิ่งจำเป็น โดยเฉพาะเรื่องทักษะ การปรึกษาเบื้องต้นและแนวทางการแก้ปัญหาต่างๆ ของนักเรียน ซึ่งโรงเรียนควรดำเนินการอย่างต่อเนื่อง และสม่ำเสมอ

สายสมร ยุวนิมิตร (2546: 74) กล่าวถึงปัจจัยที่ทำให้ระบบดูแลช่วยเหลือนักเรียน ประสบความสำเร็จ ต้องมีองค์ประกอบ 5 ประการ คือ

1. ผู้บริหารและผู้ช่วยทุกฝ่ายตระหนักถึงความสำคัญของระบบดูแลช่วยเหลือ นักเรียน และให้การสนับสนุนการดำเนินงานหรือร่วมกิจกรรมตามความเหมาะสมอย่างสม่ำเสมอ
2. ครูทุกคนและผู้เกี่ยวข้องตระหนักในความสำคัญและมีทัศนคติที่ดีต่อนักเรียน มีความสุขที่จะพัฒนานักเรียนทุกด้าน
3. คณะกรรมการหรือคณะทำงานทุกคนต้องมีการประสานงานกันอย่างใกล้ชิดและ มีการประชุมในแต่ละคณะอย่างสม่ำเสมอตามที่กำหนด
4. ครูที่ปรึกษาเป็นบุคลากรหลักสำคัญในการดำเนินงาน โดยที่ครูทุกคนต้องให้ ความร่วมมือรวมทั้งการสนับสนุนในเรื่องต่างๆ จากโรงเรียน
5. การอบรมให้ความรู้และทักษะ รวมทั้งการเผยแพร่ความรู้ข้อมูลข่าวสารแก่ครู ที่ปรึกษาหรือผู้เกี่ยวข้องในเรื่องที่เอื้อประโยชน์ต่อระบบดูแลช่วยเหลือนักเรียน เช่น เรื่องทักษะการให้ คำปรึกษาเบื้องต้น และแนวทางการแก้ไขปัญหาต่างๆ ของนักเรียน ซึ่งโรงเรียนควรดำเนินการอย่างต่อเนื่องและสม่ำเสมอ

สำนักงานคณะกรรมการการศึกษาขั้นพื้นฐาน (2546ก: 6) กล่าวว่า ปัจจัยสำคัญที่มีผลต่อประสิทธิภาพของการดำเนินงานตามระบบดูแลช่วยเหลือนักเรียน มีดังนี้

1. ทีมนำและทีมประสาน อันได้แก่ ผู้บริหารโรงเรียน กรรมการสถานศึกษา ผู้ช่วยผู้บริหารโรงเรียนทุกฝ่าย รวมทั้งหัวหน้ากลุ่มสาระการเรียนรู้ หัวหน้างานต่างๆ ตระหนักถึงความสำคัญของระบบดูแลช่วยเหลือนักเรียน และให้การสนับสนุนการดำเนินงานหรือร่วมกิจกรรมตามความเหมาะสมอย่างสม่ำเสมอ
2. ครูทุกคนและผู้เกี่ยวข้องจำเป็นต้องมีความตระหนักในความสำคัญของระบบการดูแลช่วยเหลือนักเรียน และมีทัศนคติที่ดีต่อนักเรียน มีความสุขที่จะพัฒนานักเรียนในทุกด้าน
3. คณะกรรมการหรือคณะทำงานทุกคนต้องมีการประสานงานกันอย่างใกล้ชิดและมีการประชุมในแต่ละคณะอย่างสม่ำเสมอตามที่กำหนด
4. ครูที่ปรึกษาเป็นบุคลากรหลักสำคัญในการดำเนินงาน โดยต้องได้รับความร่วมมือจากทุกคนในโรงเรียน รวมทั้งการสนับสนุนในเรื่องต่างๆ จากโรงเรียน
5. การอบรมให้ความรู้และทักษะ รวมทั้งการเผยแพร่ข้อมูล ความรู้แก่ครูที่ปรึกษา ผู้ปกครอง กรรมการสถานศึกษาและผู้เกี่ยวข้อง ในเรื่องนี้เอื้อประโยชน์ต่อการดูแลช่วยเหลือนักเรียนเป็นสิ่งจำเป็นโดยเฉพาะเรื่องจิตวิทยา การแนะแนวและการให้การปรึกษาเบื้องต้น และแนวทางการแก้ไขปัญหาต่างๆ ของนักเรียน ซึ่งโรงเรียนควรดำเนินการอย่างต่อเนื่องและสม่ำเสมอ
6. ผู้ปกครองและเครือข่ายการร่วมพัฒนาในทุกส่วนของสังคม มีความมุ่งมั่นในการดำเนินการดูแลช่วยเหลือนักเรียนและเยาวชนในเชิงบูรณาการอย่างเข้มแข็งจริงจัง

สำนักงานคณะกรรมการการศึกษาขั้นพื้นฐาน (2547: 23) กล่าวถึง ระบบการดูแลช่วยเหลือนักเรียนจะเกิดประสิทธิภาพ และประสิทธิผลได้นั้น จำเป็นต้องอาศัยความร่วมมือจาก คณะครูและผู้ที่เกี่ยวข้อง มีการทำงานเป็นทีม ร่วมคิด ร่วมวางแผนร่วมปฏิบัติและชื่นชมผลงาน เพื่อสร้างสรรค์ระบบการดูแลช่วยเหลือนักเรียน

ซึ่งสอดคล้องกับ อรรถ บุญรุ่ง (2548: 1-3) ศึกษาการจัดระบบการดูแลช่วยเหลือ นักเรียนในโรงเรียนที่ได้รับรางวัลยอดเยี่ยม ตามโครงการสานสายใยครูและศิษย์ ปีการศึกษา 2546 พบว่า ปัจจัยสำคัญที่มีผลต่อประสิทธิภาพระบบการดูแลช่วยเหลือนักเรียน ดังนี้

1. ผู้บริหารให้ความสำคัญและร่วมดำเนินการอย่างจริงจัง
2. มีการทำงานเป็นทีมบุคลากรทุกฝ่ายทุกคนให้ความร่วมมือสนับสนุน
3. นักเรียนและผู้ปกครองเครือข่ายให้ความร่วมมือกับโรงเรียน
4. มีการทำงานเชิงระบบ
5. มีการแลกเปลี่ยนเรียนรู้ระหว่างบุคลากรที่ปฏิบัติงาน

6. มีการประเมิน ทบทวน นิเทศติดตามและประเมินผล

7. ให้ขวัญกำลังใจบุคลากรที่มีส่วนเกี่ยวข้อง

เอกราช อยู่ฤกษ์ (2551: 84-86) ได้ศึกษาวิจัยในหัวข้อ ความสัมพันธ์ระหว่างปัจจัย การบริหารจัดการกับผลการดำเนินงานของระบบการดูแลช่วยเหลือนักเรียนในโรงเรียนเขตอำเภอ พุทธมณฑล กลุ่มตัวอย่างที่ใช้ในการวิจัยครั้งนี้ ได้แก่ คณะครูในโรงเรียนเขตอำเภอพุทธมณฑลที่มี ผลงานด้านการดำเนินงาน ระบบการดูแลช่วยเหลือนักเรียนดีเด่น ผลการวิจัยพบว่า

1. ปัจจัยการบริหารจัดการของระบบการดูแลช่วยเหลือนักเรียนในโรงเรียนเขต อำเภอพุทธมณฑล การดำเนินงานในระบบดูแลช่วยเหลือนักเรียนที่ประสบความสำเร็จได้จำเป็นต้อง อาศัยปัจจัยรอบด้าน โดยเฉพาะการบริหารจัดการที่ดี ซึ่งได้แก่ ลักษณะขององค์กร นโยบายการบริหาร และการปฏิบัติ ลักษณะของบุคลากร และลักษณะของสภาพแวดล้อม

2. ผลการดำเนินงานระบบดูแลช่วยเหลือนักเรียนมีการดำเนินงาน ทั้ง 5 ด้าน อยู่ใน ระดับมากที่สุด เรียงจากมากไปหาน้อย คือ การรู้จักนักเรียนเป็นรายบุคคล การส่งเสริมนักเรียน การป้องกันและแก้ไขปัญหา การคัดกรองนักเรียน และการส่งต่อ

3. ความสัมพันธ์ระหว่างปัจจัยการบริหารจัดการกับผลการดำเนินงานระบบดูแล ช่วยเหลือนักเรียนในโรงเรียนเขตอำเภอพุทธมณฑล มีความสัมพันธ์กันในลักษณะคล้ายตามกัน ในเชิง บวก

จากที่กล่าวมาสรุปได้ว่า ปัจจัยสำคัญที่มีผลต่อประสิทธิภาพของการดำเนินงานตาม ระบบดูแลช่วยเหลือนักเรียน ขึ้นอยู่กับการบริหารจัดการ ที่ทุกฝ่ายต้องร่วมมือประสานสัมพันธ์กัน ทั้งผู้บริหาร ครู ผู้ปกครอง คณะกรรมการหรือคณะทำงานทุกคณะ เพื่อความสำเร็จของการดูแล ช่วยเหลือนักเรียนอย่างแท้จริง

แนวคิดทฤษฎีเกี่ยวกับรูปแบบ

การพัฒนาแบบแผนการดำเนินงานการดูแลช่วยเหลือนักเรียนกลุ่มเสี่ยงได้อย่างมีประสิทธิภาพ นั้น ผู้วิจัยต้องมีความรู้ความเข้าใจเกี่ยวกับรูปแบบ เพื่อเป็นพื้นฐานความคิดในการพัฒนาแบบแผนการ ดำเนินงานการดูแลช่วยเหลือนักเรียนกลุ่มเสี่ยงได้อย่างเป็นระบบและช่วยในการทำนายผลที่จะเกิด ตามมาจากการใช้รูปแบบการดำเนินงานการดูแลช่วยเหลือนักเรียนกลุ่มเสี่ยงที่กำลังศึกษาวิจัยได้ ความรู้เบื้องต้นเกี่ยวกับรูปแบบที่สำคัญ ได้แก่ ความหมายของรูปแบบ องค์ประกอบของรูปแบบ และ ประเภทของรูปแบบ

ความหมายของรูปแบบ

นักวิชาการไทยได้ให้ความหมายของรูปแบบ คือ รูปแบบเป็นเครื่องมือทางความคิดที่บุคคลใช้ในการสืบสอบหาคำตอบ ความรู้ ความเข้าใจในปรากฏการณ์ที่เกิดขึ้น โดยสร้างมาจากความคิด ประสบการณ์ การใช้อุปมาอุปไมย หรือจากทฤษฎี หลักการต่างๆ และแสดงออกในลักษณะใดลักษณะหนึ่ง เช่น เป็นคำอธิบาย แผนผัง ไดอะแกรม หรือแผนภาพ ช่วยให้ตนเองและบุคคลอื่นสามารถเข้าใจได้ชัดเจนขึ้น รูปแบบจึงไม่ใช่ทฤษฎี (ทิตนา แหมมณี. 2548: 220) และนักวิชาการต่างประเทศได้ให้ความหมายว่า รูปแบบเป็นการแสดงโครงสร้างที่มีระบบ หรือกระบวนการ เพื่อใช้ศึกษาความสัมพันธ์ของตัวแปรที่สร้างมาจากเหตุการณ์ การหยั่งรู้ ด้วยวิธีการอุปมาอุปไมย หรือได้มาจากทฤษฎี รูปแบบจึงไม่ใช่ทฤษฎี (Good. 1973: 371; Keeves. 1997: 559; Husen; & Postlethwaite. 1994: 3865)

องค์ประกอบของรูปแบบ ได้มีนักวิชาการอธิบายองค์ประกอบของรูปแบบไว้พอสังเขปที่สำคัญ ได้แก่

Keeves (ทิตนา แหมมณี. 2548: 220; citing Keeves. 1997) กล่าวว่า รูปแบบโดยทั่วไปจะมีองค์ประกอบที่สำคัญ ได้แก่

1. รูปแบบจะต้องนำไปสู่การทำนายผลที่ตามมา ซึ่งสามารถทดสอบได้
2. โครงสร้างของรูปแบบจะต้องประกอบด้วยความสัมพันธ์เชิงสาเหตุ ซึ่งสามารถใช้อธิบายปรากฏการณ์เรื่องนั้นได้
3. รูปแบบจะต้องสามารถช่วยจินตนาการความคิดรวบยอด และความสัมพันธ์รวมทั้งช่วยขยายขอบเขตของการสืบเสาะความรู้
4. รูปแบบควรจะประกอบด้วยความสัมพันธ์เชิงโครงสร้างมากกว่าความสัมพันธ์เชิงเชื่อมโยง

Husen; & Postlethwaite (1994: 3865) กล่าวว่า รูปแบบที่สมบูรณ์จะต้องประกอบด้วย

1. นำไปสู่การทำนายผลที่ตามมา ซึ่งสามารถสังเกตได้
2. โครงสร้างของรูปแบบจะต้องปรากฏกลไกเชิงสาเหตุที่กำลังศึกษาและสามารถอธิบายเรื่องที่กำลังศึกษาได้ด้วย นอกจากจะทำนายผลที่ตามมาได้แล้ว
3. รูปแบบจะต้องช่วยให้เกิดจินตนาการในการสร้างแนวความคิดรวบยอด และความสัมพันธ์ระหว่างสิ่งที่กำลังศึกษาใหม่ๆ ด้วย
4. รูปแบบจะต้องประกอบด้วยความสัมพันธ์เชิงโครงสร้างมากกว่าความสัมพันธ์เชิงเชื่อมโยง

ประเภทของรูปแบบ

Keeves (ทิตินา แชมมณี. 2548: 220-221; citing Keeve. 1997) และ Husen; & Postlethwaite (1994: 3865) ได้อธิบายประเภทของรูปแบบไว้ 5 รูปแบบตรงกัน ดังนี้

1. รูปแบบเชิงเปรียบเทียบ (Analogue Models) เป็นรูปแบบที่แสดงความคิดออกมาเปรียบเทียบระหว่างองค์ประกอบของรูปแบบกับองค์ประกอบที่เกิดขึ้นในสถานการณ์ที่ก่อให้เกิดปัญหาที่กำลังศึกษาอยู่ รูปแบบลักษณะนี้ใช้กันมากทางด้านวิทยาศาสตร์ กายภาพ สังคมศาสตร์ และพฤติกรรมศาสตร์
2. รูปแบบเชิงภาษา (Semantic Models) เป็นรูปแบบหนึ่งที่แสดงความคิดออกมาผ่านทางภาษาพูดและเขียน รูปแบบลักษณะนี้ใช้กันมากทางด้านศึกษาศาสตร์
3. รูปแบบเชิงแผนผัง (Schematic Models) เป็นรูปแบบที่แสดงความคิดเชื่อมโยงระหว่างทฤษฎีกับโลกของความเป็นจริงผ่านทางแผนผัง แผนภาพไดอะแกรม กราฟ เป็นต้น
4. รูปแบบเชิงคณิตศาสตร์ (Mathematical Models) เป็นรูปแบบที่แสดงความคิดผ่านออกทางสูตรคณิตศาสตร์ หรือสมการ ซึ่งส่วนมากจะเกิดขึ้นหลังจากใช้รูปแบบเชิงภาษาแล้ว
5. รูปแบบเชิงสาเหตุ (Causal Models) เป็นรูปแบบที่แสดงความคิดผ่านออกทางความสัมพันธ์เชิงสาเหตุระหว่างตัวแปรต่างๆ ของสภาพการณ์ ปัญหาใดๆ รูปแบบลักษณะนี้ใช้กันมากด้านศึกษาศาสตร์

จะเห็นได้ว่าความรู้ที่ได้จากประเภทของรูปแบบดังกล่าวข้างต้น สามารถนำไปประยุกต์ใช้พัฒนารูปแบบการดำเนินงานการดูแลช่วยเหลือนักเรียนกลุ่มเสี่ยง สำหรับโรงเรียนประถมศึกษา โดยจะเลือกใช้รูปแบบเชิงภาษา เป็นรูปแบบหลักในการพัฒนารูปแบบ และสรุปการนำเสนอในรูปแบบเชิงแผนผัง

คุณลักษณะของรูปแบบที่ดี

Keeves (ทิตินา แชมมณี. 2548: 220-221; citing Keeve. 1997) กล่าวถึงรูปแบบว่า รูปแบบที่ดีใช้ประโยชน์ได้ ควรมีข้อกำหนด 4 ประการ ดังนี้

1. รูปแบบควรประกอบด้วยความสัมพันธ์อย่างมีโครงสร้าง มากกว่าความสัมพันธ์ที่เกี่ยวข้องกันแบบรวมๆ
2. รูปแบบควรใช้เป็นแนวทางในการพยากรณ์ผลที่เกิดขึ้น ซึ่งสามารถถูกตรวจสอบได้โดยการสังเกต ซึ่งเป็นไปได้ที่จะทดสอบรูปแบบบนพื้นฐานของข้อมูลเชิงประจักษ์ได้
3. รูปแบบความจะต้องระบุหรือชี้ให้เห็นว่ามีกลไกเชิงเหตุผลของเรื่องที่ศึกษา ดังนั้น นอกจากรูปแบบจะเป็นเครื่องมือในการพยากรณ์ได้ ควรใช้อธิบายปรากฏการณ์ได้ด้วย

4. รูปแบบควรเป็นเครื่องมือในการสร้างมโนทัศน์ใหม่ และสร้างความสัมพันธ์ของตัวแปรในลักษณะใหม่

การพัฒนาารูปแบบ

ปรีชา สามีคคี (2552: 14) ได้นำเสนอแนวคิดและหลักการในการวิจัยและพัฒนาารูปแบบของ บุญชม ศรีสะอาด (2546: 1-3) ดังนี้ การศึกษาวิจัยเกี่ยวกับการพัฒนาารูปแบบการประเมินจำเป็นต้องศึกษาเกี่ยวกับการวิจัยพัฒนาารูปแบบ เพราะการวิจัยที่ใช้รูปแบบเป็นการวิจัยแนวใหม่ เป็นแนวทางทำให้ความรู้มีความสมบูรณ์ยิ่งขึ้น เป็นการพัฒนาความรู้ให้มีความชัดเจนเป็นระบบ รูปแบบเป็นโครงสร้างที่แสดงถึงความสัมพันธ์ขององค์ประกอบหรือตัวแปรต่างๆ นั้นเอง การวิจัยโดยใช้รูปแบบมีขั้นตอน คือ การสร้างหรือพัฒนาารูปแบบขึ้นมาตามสมมติฐานและการทดสอบความเที่ยงตรง (Validity) ของรูปแบบ โดยการทดลองใช้รูปแบบในสถานการณ์จริงและเก็บข้อมูลมาวิเคราะห์และปรับปรุงพัฒนาารูปแบบให้มีความสมบูรณ์ยิ่งขึ้น

สรุปได้ว่า การพัฒนาารูปแบบ คือ การออกแบบและการสร้างรูปแบบ (Model) ที่ไม่มีรูปแบบที่กำหนดแน่นอนว่าจะต้องทำอย่างไร แต่จะเริ่มด้วยการศึกษาองค์ความรู้จากเรื่องที่เราจะสร้างรูปแบบให้ชัดเจน จากนั้นพัฒนาหรือสร้างขึ้นมาตามสมมติฐานและการทดสอบความเที่ยงตรงของรูปแบบที่จะพัฒนา นำรูปแบบไปทดลองใช้ในสถานการณ์จริง และนำรูปแบบไปตรวจสอบหาคุณภาพต่อไป จากขั้นตอนการดำเนินการดังกล่าว สามารถนำมาใช้เป็นแนวทางในการพัฒนาารูปแบบการดำเนินงานการดูแลช่วยเหลือนักเรียนกลุ่มเสี่ยง สำหรับโรงเรียนประถมศึกษา

การตรวจสอบรูปแบบ

จุดมุ่งหมายที่สำคัญของการสร้างรูปแบบก็เพื่อทดสอบหรือตรวจสอบรูปแบบนั้นด้วยข้อมูลเชิงประจักษ์ การตรวจสอบรูปแบบมีหลายวิธี ซึ่งอาจใช้การวิเคราะห์จากหลักฐานเชิงคุณลักษณะ (Qualitative) และเชิงปริมาณ (Quantitative) โดยที่การตรวจสอบรูปแบบจากหลักฐานเชิงคุณลักษณะอาจให้ผู้เชี่ยวชาญเป็นผู้ตรวจสอบ

Eisner (1975: 192-193) ได้เสนอแนวคิดการตรวจสอบโดยผู้ทรงคุณวุฒิในบางเรื่องที่ต้องการความละเอียดอ่อนมากกว่าการวิจัยเชิงปริมาณ โดยเชื่อถือว่าการรับรู้ที่เท่ากันนั้นเป็นคุณสมบัติพื้นฐานของผู้รู้ และได้เสนอแนวคิดการประเมินโดยผู้ทรงคุณวุฒิไว้ ดังนี้

1. การประเมินโดยแนวทางนี้มีได้เน้นผลสัมฤทธิ์ของเป้าหมาย หรือวัตถุประสงค์ (goal-based model) การตอบสนองปัญหาและความต้องการของผู้เกี่ยวข้องตามรูปแบบการประเมินตอบสนอง (responsive model) หรือกระบวนการตัดสินใจ (decision making model) อย่างไม่อย่างหนึ่ง แต่การประเมินโดยผู้ทรงคุณวุฒิจะเป็นการวิเคราะห์วิจารณ์อย่างลึกซึ้ง เฉพาะในประเด็นที่นำมาพิจารณา ซึ่งไม่จำเป็นต้องเกี่ยวข้องกับวัตถุประสงค์ หรือผู้ที่มีส่วนเกี่ยวข้องกับการตัดสินใจ

เสมอไป แต่อาจจะผสมผสานปัจจัยในการพิจารณาต่างๆ เข้าด้วยกัน ตามวิจรรณญาณของผู้ทรงคุณวุฒิ เพื่อให้ได้ข้อสรุปเกี่ยวกับคุณภาพประสิทธิภาพ หรือความเหมาะสมของสิ่งที่ทำกาประเมิน

2. เป็นรูปแบบการประเมินที่เน้นความเชี่ยวชาญเฉพาะทาง (specialization) ในเรื่องที่จะประเมินโดยที่พัฒนามาจากรูปแบบการวิจารณ์งานศิลป์ (art criticism) ที่มีความละเอียดอ่อนลึกซึ้งและต้องอาศัยผู้เชี่ยวชาญระดับสูงมาเป็นผู้วินิจฉัย เนื่องจากการวัดคุณค่าไม่ว่าจะประเมินด้วยเครื่องวัดใดๆ ได้ และต้องใช้ความรู้ความสามารถของผู้ประเมินอย่างแท้จริง ต่อมาได้มีการนำแนวคิดนี้มาประยุกต์ใช้ในทางการศึกษาระดับสูงในวงการอุดมศึกษามากขึ้น ดังนั้น ในสาขาเฉพาะต่างๆ ต้องอาศัยผู้รู้ ผู้เล่นในเรื่องนั้นจริงๆ มาเป็นผู้ประเมินผล ทั้งนี้เพราะองค์ประกอบความรู้เฉพาะสาขานั้น ผู้ที่ศึกษาเรื่องนั้นจริงๆ จึงจะทราบและเข้าใจอย่างลึกซึ้ง

3. เป็นรูปแบบที่ใช้วัดตัวบุคคล คือ ผู้ทรงคุณวุฒิเป็นเครื่องมือในการประเมิน โดยให้ความเชื่อถือกับผู้ทรงคุณวุฒินั้นเพียงกรรม และมีดุลยพินิจที่ดี ทั้งนี้มาตรฐาน และเกณฑ์พิจารณาต่างๆ นั้นจะเกิดจากประสบการณ์ และความชำนาญของผู้ทรงคุณวุฒินั่นเอง

4. เป็นรูปแบบที่ยอมให้ความยืดหยุ่นในกระบวนการทำงานของผู้ทรงคุณวุฒิตามอัธยาศัยและความถนัดของแต่ละคน นับตั้งแต่การกำหนดประเด็นสำคัญที่พิจารณา การบ่งชี้ข้อมูลที่ต้องการการเก็บรวบรวม การประมวลผล การวิจัยข้อมูล ตลอดจนวิธีนำเสนอ

ทั้งนี้ การเลือกผู้ทรงคุณวุฒิจะเน้นที่สถานภาพทางวิชาชีพ ประสบการณ์ และการเป็นที่เชื่อถือ (high credit) ของวิชาชีพนั้นเป็นสำคัญ

จากการศึกษาเอกสารและงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง ในการพัฒนารูปแบบการดำเนินงานการดูแลช่วยเหลือนักเรียนกลุ่มเสี่ยง สำหรับโรงเรียนประถมศึกษาขนาดกลาง สังกัดสำนักงานคณะกรรมการการศึกษาขั้นพื้นฐาน สามารถสังเคราะห์เป็นกรอบแนวคิดในการวิจัย ดังนี้ 1) การออกแบบและการสร้างรูปแบบการดำเนินงานการดูแลช่วยเหลือนักเรียนกลุ่มเสี่ยง โดยดำเนินการ 2 ตอน คือ การศึกษาสภาพการดำเนินงานของโรงเรียนเกี่ยวกับการดูแลช่วยเหลือนักเรียนกลุ่มเสี่ยง ซึ่งประกอบด้วยระบบและกลไกการดำเนินงาน ปัญหาและอุปสรรคในการดำเนินงาน ผลลัพธ์การดำเนินงาน และกำหนดกรอบรูปแบบการดำเนินงานการดูแลช่วยเหลือนักเรียนกลุ่มเสี่ยง ซึ่งประกอบด้วย นโยบาย โครงสร้างการบริหาร บทบาทหน้าที่ กระบวนการดำเนินงาน การกำกับติดตามผลการดำเนินงานและการรายงานผล 2) การศึกษาประสิทธิผลของรูปแบบ และ 3) การศึกษาความเหมาะสมในการนำไปใช้

การบริหารจัดการสถานศึกษา

การกำหนดนโยบาย (Policy) เมตต์ เมตต์การุณจิต (2553: 233-242) ได้กล่าวถึงนโยบาย ดังนี้

ที่มาของนโยบาย

นโยบายเกิดจากความต้องการของหน่วยงานหรือสังคม หรือกล่าวได้ว่าในหน่วยงานหรือสังคมกำลังประสบปัญหาและจำเป็นต้องแก้ไขปัญหาดังกล่าวให้หมดไป เช่น ปัญหายาเสพติด ปัญหาเด็กออกกลางคัน เป็นต้น หากการบริหารงานกำลังเผชิญกับปัญหาเหล่านี้ จะต้องหาทางว่าทำอย่างไรจึงจะสนองความต้องการที่จะแก้ปัญหาได้ แนวทางที่จะแก้ปัญหาเราเรียกว่า “นโยบาย”

ความสำคัญของนโยบาย

นโยบายนับว่ามีความสำคัญกับหน่วยงานทุกระดับจะต้องจัดทำขึ้นเพื่อบริหารงานภายในองค์กรด้วยเหตุผล ดังนี้

1. ทำหน้าที่เป็นแม่บทในการบริหาร นโยบายเป็นข้อความกว้างๆ ที่กำหนดแนวทางในการทำงานเพื่อใช้ในองค์กร ซึ่งทุกแผนงานจะต้องดำเนินไปในทิศทางเดียวกันให้บรรลุเป้าหมาย นโยบายจึงทำหน้าที่เสมือนแม่บทในการบริหาร เพราะมีฉะนั้นแล้วจะมีการปฏิบัติกันไปในทิศทาง
2. เป็นกรอบในการปฏิบัติ นโยบายจะกำหนดขอบเขตให้แคบลงและเจาะจงไว้เป็นเรื่องๆ อาจจะเป็นรูปของระเบียบ ข้อบังคับ เช่น นโยบายของกระทรวงศึกษาธิการที่ให้ทุกโรงเรียนเป็นโรงเรียนสีขาว ซึ่งมีวัตถุประสงค์เพื่อป้องกันและปราบปรามยาเสพติด การพนัน การทะเลาะวิวาท และสื่อลามกอนาจาร เป็นต้น
3. เป็นหลักในการควบคุมการทำงาน เพื่อมิให้การทำงานออกนอกกลุ่มนอกทางหรือผิดไปจากวัตถุประสงค์ที่ตั้งไว้
4. ทำให้ผู้ปฏิบัติงานมีความมั่นใจในการทำงานให้สอดคล้องเป็นไปตามนโยบาย นอกจากนั้นนโยบายยังเป็นปัจจัยหนึ่งที่จะทำให้เกิดช่องทางในการติดต่อประสานงานกับหน่วยงานต่างๆ

ประโยชน์ของนโยบาย

1. เป็นแนวทางนำไปสู่การวางแผนและโครงการ
2. ทำให้ผู้ร่วมงานทราบถึงวัตถุประสงค์หรือเป้าหมาย
3. ทำให้เกิดความร่วมมือร่วมใจระหว่างผู้เกี่ยวข้อง
4. ประหยัดเวลาและลดความขัดแย้ง
5. การตัดสินใจเป็นไปอย่างมีประสิทธิภาพ

6. นโยบายจะช่วยประชาสัมพันธ์ผลงานที่เกิดขึ้นในอนาคต
7. สร้างภาพลักษณ์ที่ดีให้แก่หน่วยงานนั้นๆ

กระบวนการของนโยบาย

ในการกำหนดนโยบาย จะประกอบไปด้วยขั้นตอนต่างๆ มีเนื้อหาหลักๆ ประกอบด้วย

1. การกำหนดนโยบาย (Policy Making)
2. การนำนโยบายไปปฏิบัติ (Policy Implementation)
3. การประเมินผลนโยบาย (Policy Evaluation)

การกำหนดนโยบาย (Policy Making)

คำนี้บางที่เรียกว่า การวางนโยบาย ซึ่งเป็นขั้นตอนแรกของกระบวนการนโยบาย โดยมีความสำคัญที่จะทำให้นโยบายเกิดขึ้น เพราะนโยบายจะเกิดตามใจนึกไม่ได้ การกำหนดนโยบายในเรื่องนี้ ที่ชัดเจน รัดกุมและรอบคอบ จะเป็นผลให้การบริหารเป็นไปอย่างมีประสิทธิภาพ

ขั้นตอนการกำหนดนโยบาย

1. ขั้นตอนการระบุปัญหา จุดเริ่มต้นของนโยบาย คือ สภาพของสังคมที่มีการเปลี่ยนแปลง เนื่องจากเผชิญกับสภาพแวดล้อมที่ไม่พึงประสงค์ สังคมจึงต้องการจะแก้ไขด้วยการคาดหวังว่าในอนาคตต่อไปนี้จะดีขึ้น เช่น ในโรงเรียนมีปัญหาหลายๆ ด้าน เป็นต้นว่า เด็กมาโรงเรียนสาย การเรียนตกต่ำ ครูไม่สามัคคี หรือยาเสพติดแพร่ระบาดเข้ามาในโรงเรียน ซึ่งจะต้องพิจารณาดำเนินการแก้ไขโดยจัดลำดับความสำคัญ ในที่นี้จะเห็นว่า ปัญหายาเสพติดควรได้รับการแก้ไขโดยด่วน โรงเรียนจึงจำเป็นต้องมีนโยบายป้องกันปรามในเรื่องนี้ เช่น การทำโรงเรียนให้เป็นโรงเรียนสีขาว เป็นต้น เมื่อรู้ปัญหาแล้ว ขั้นต่อไปก็นำปัญหานั้นมาวิเคราะห์เพื่อให้ได้ข้อสรุปว่า ปัญหาที่แท้จริงเกิดจากอะไร จะเกิดผลกระทบในอนาคตอย่างไร เพื่อจะได้นำไปสู่วิธีการหรือแนวทางในการแก้ปัญหาให้ตรงจุด
2. ขั้นตอนตัดสินใจเลือกนโยบาย เป็นขั้นตอนเกี่ยวกับการตรวจสอบ กลั่นกรอง วิเคราะห์ถึงสภาพปัญหา วัตถุประสงค์อย่างรอบคอบ มิใช่เพียงแต่มีการอธิบายหรือคิดว่าจะทำสิ่งนั้น สิ่งนี้ แต่สภาพความเป็นไปได้มีหรือไม่ มีผลกระทบอะไรที่จะเกิดขึ้นบ้าง ซึ่งบางครั้งต้องประยุกต์ใช้กับกรอบแนวคิดเชิงทฤษฎี เมื่อพิจารณาอย่างถ่องแท้แล้ว จะต้องมีการเสนอทางเลือกเพื่อตัดสินใจเลือกวิธีการที่ดีที่สุดจากหลายๆ ทางเลือก
3. ขั้นตอนประกาศใช้นโยบาย หลังจากได้เห็นชอบในการเลือกนโยบายที่กำหนดไว้แล้ว ต่อไปเป็นขั้นตอนการประกาศใช้เพื่อให้ประชาชนได้ทราบโดยทั่วกัน สำหรับการประกาศใช้นั้น อาจกระทำในรูปของการประชุมชี้แจง ทำเอกสารแจกจ่าย ฯลฯ

การนำนโยบายไปปฏิบัติ (Policy Implementation)

เป็นการแสวงหาความรู้ความเข้าใจ หรือการศึกษาว่าทำอย่างไรองค์กรหรือบุคคลที่มีหน้าที่รับผิดชอบในการปฏิบัติ จะสามารถนำและผลักดันให้ทรัพยากรการบริหารการปฏิบัติงานเกิดผลสำเร็จตามวัตถุประสงค์ที่วางไว้ในรูปของแผนและโครงการ

ความสำเร็จของการนำนโยบายไปปฏิบัติ

ความสำเร็จของการนำนโยบายไปปฏิบัติ ซึ่งเป็นสิ่งตรงข้ามกับความล้มเหลว กล่าวอย่างง่าย ๆ คือ ถ้านโยบายไม่ล้มเหลว ก็แสดงว่านโยบายนั้นประสบผลสำเร็จ ปัจจัยที่ทำให้นโยบายเกิดความสำเร็จ ได้แก่

1. ความชัดเจนของนโยบาย นโยบายที่กำหนดต้องมีความชัดเจนในวัตถุประสงค์และต้องเป็นสิ่งที่สามารถนำไปปฏิบัติได้
2. ความสามารถของหน่วยงาน เช่น มีบุคลากรที่มีความรู้ความสามารถ มีทรัพยากรเพียงพอและทันสมัย มีงบประมาณพร้อมที่จะดำเนินการ เป็นต้น
3. มีการควบคุมติดตามการปฏิบัติงานอย่างมีประสิทธิภาพ
4. นโยบายต้องไม่ขัดกับค่านิยม จริยธรรมหรือศีลธรรมอันดีของสังคม
5. ผู้บริหารโครงการจะต้องเป็นผู้มีความรู้ความสามารถและประสบการณ์ในการทำความเข้าใจกับนโยบายให้ถ่องแท้ ตลอดจนนำเทคนิคหรือเครื่องมือนโยบายมาใช้ เช่น การลงโทษ การเสริมแรง การนิเทศ การกระจายอำนาจ การควบคุมกำกับดูแล เป็นต้น
6. การทำความเข้าใจกับผู้ปฏิบัติ เช่น การจัดประชุมสัมมนา ประชุมชี้แจง เพื่อเป็นการทำความเข้าใจให้ตระหนักและเห็นคุณค่าของนโยบาย เป็นต้น
7. การบริหารโครงการใดๆ ก็ตาม ข้อมูลข่าวสารเป็นสิ่งจำเป็นอย่างยิ่ง การจัดระบบการเก็บและรวบรวมข้อมูล การวิเคราะห์ข้อมูลที่มีประสิทธิภาพ จะเป็นปัจจัยหนึ่งที่ทำให้การดำเนินงานตามนโยบายประสบความสำเร็จ
8. การสร้างระบบควบคุมติดตามประเมินผลให้มีประสิทธิภาพและต่อเนื่อง เพราะในข้อเท็จจริงบางครั้งไม่มีการนำผลการประเมินมาใช้

การประเมินผลนโยบาย (Policy Evaluation)

เป็นการศึกษาคุณค่านโยบายเมื่อเปรียบเทียบกับวัตถุประสงค์ ซึ่งอาจกระทำระหว่างดำเนินนโยบายหรือหลังจากนโยบายสิ้นสุดลง ในข้อเท็จจริง การประเมินผลนโยบายจะเข้าไปเกี่ยวข้องกับทุกขั้นตอนของกระบวนการนโยบายและกระบวนการบริหาร เช่น ขั้นตอนการกำหนดนโยบาย (Policy Making) ก็ยังต้องมีการประเมินว่านโยบายที่กำหนดควรทำหรือไม่ เพื่อพิจารณาว่าทางเลือกใดจะได้รับประโยชน์สูงสุด เมื่อเปรียบเทียบระหว่างทรัพยากรที่ลงทุนกับผลของการลงทุน แม้แต่ขั้นตอน

การนำนโยบายไปปฏิบัติ (Policy Implementation) ก็จะมีการประเมินผลเช่นเดียวกัน ดังนั้น การประเมินนโยบายจึงครอบคลุมการประเมินทั้งก่อนการดำเนินการ ระหว่างดำเนินการ และหลังการดำเนินการ คือเป็นการประเมินทั้งกระบวนการ

การวางแผน (Planning)

เมตต์ เมตต์การุณจิต (2553: 248-255) ได้กล่าวถึงการวางแผน คือ เป็นการตัดสินใจล่วงหน้าว่าในอนาคตจะทำอะไร จะมีวิธีดำเนินการอย่างไร และใครจะเป็นผู้รับผิดชอบเพื่อให้บรรลุจุดมุ่งหมายขององค์การอย่างมีประสิทธิภาพ เป็นการนำความรู้ทางนโยบายและแผนมาประยุกต์ใช้ในทางปฏิบัติ ความสำเร็จของการวางแผนคือแผน

ดังนั้น การวางแผนจึงเป็นการเชื่อมโยงสิ่งที่เกิดขึ้นในปัจจุบันกับอนาคตเพื่อแก้ปัญหาหรือเพื่อการพัฒนาเปลี่ยนแปลง การวางแผนจึงเป็นเรื่องของการมองผลงานที่จะให้เกิดขึ้นในอนาคตตามความต้องการด้วยการตัดสินใจในปัจจุบัน ดังนั้น ก่อนจะตัดสินใจเลือกทางปฏิบัติที่ดีที่สุดจากหลายๆ ทาง จะต้องมีการแสวงหาข้อมูล ปัญหา ความจริง นโยบาย และศักยภาพต่างๆ มาวิเคราะห์อย่างละเอียดเสียก่อน เพื่อป้องกันความผิดพลาด ดังนั้น การตัดสินใจ (Decision making) จึงเป็นสิ่งสำคัญในการวางแผน

ความสำคัญของการวางแผน

1. การวางแผนไว้ล่วงหน้า จะทำให้เกิดความประหยัดในการใช้ทรัพยากรการบริหาร
2. มีทิศทางที่แน่นอนในการดำเนินงานให้บรรลุเป้าหมาย
3. จัดการทำงานซ้ำซ้อน ลดปัญหาความขัดแย้งและจะก่อให้เกิดการประสานงานอย่างราบรื่น
4. สามารถทำให้การตรวจสอบ ควบคุม ติดตามการดำเนินงานเป็นไปอย่างมีประสิทธิภาพ
5. การวางแผน จะเป็นเครื่องมือในการแก้ไขปัญหาขององค์การได้ดีกว่าการทำงานตามยถากรรม
6. สามารถระดมสรรพกำลังทรัพยากรการบริหารได้อย่างมีประสิทธิภาพ มีประสิทธิผล และจะช่วยให้เกิดความประหยัด
7. เป็นหน้าที่และภาระที่สำคัญของนักบริหารทุกคน เพราะเป็นขั้นตอนหนึ่งของกระบวนการบริหารที่ต้องปฏิบัติ
8. การวางแผนมีความจำเป็นต่อองค์กรทุกระดับ

วงจรการวางแผน

1. การวางแผน เป็นขั้นตอนของการศึกษาวิเคราะห์ เพื่อกำหนดขอบเขตของการวางแผน ประมวลสภาพปัญหาและความต้องการ กำหนดวัตถุประสงค์ สร้างทางเลือก วิเคราะห์ เปรียบเทียบทางเลือก กำหนดทางเลือก กำหนดวิธีการดำเนินงาน ปรับการดำเนินงาน และรวบรวม เป็นเอกสารแผน

2. การปฏิบัติตามแผน เมื่อได้มีการวางแผนแล้ว ต่อไปจะต้องคิดอีกว่า ทำอย่างไร แผนจึงจะมีรายละเอียดพอที่จะนำไปสู่การปฏิบัติได้ นั่นก็คือจะต้องมีการแปลงแผนไปเป็นแผนปฏิบัติการหรือโครงการ ทั้งนี้เพราะแผนที่วางไว้อย่างสมบูรณ์หรือดีเลิศเพียงใด ถ้าหากไม่มีการนำไปปฏิบัติ ให้บังเกิดผลแล้ว แผนนั้นก็ไม่มีประโยชน์อะไร การนำแผนไปปฏิบัติจึงเป็นขั้นตอนที่สำคัญขั้นตอนหนึ่ง

3. การติดตามประเมินผล ในระหว่างการดำเนินการตามแผน จะต้องมีการติดตาม ควบคุมให้การปฏิบัติเป็นไปตามแผน หากพบปัญหาอุปสรรคก็จะสามารถดำเนินการแก้ไขได้ทันทั่วๆ และเมื่อการดำเนินการตามแผนสิ้นสุดลง จะมีการประเมินผลว่าคุ้มค่ากับการลงทุนหรือไม่ บรรลุตาม วัตถุประสงค์ มีประสิทธิภาพหรือประสิทธิผลเพียงใด ผลจากการประเมินจะเป็นข้อมูลในการนำมา ปรับปรุงแผนหรืออาจจะยกเลิกการดำเนินงานก็ได้

การจัดองค์การ (Organizing)

มีนักวิชาการทั้งในประเทศและต่างประเทศได้ให้ความหมายของการจัดองค์การโดยสรุป ดังนี้ การจัดองค์การ หมายถึง การจัดวางโครงสร้างขององค์การ มีการจัดแบ่งออกเป็นกลุ่มงานย่อยๆ กำหนดอำนาจหน้าที่ความรับผิดชอบของแต่ละกลุ่มงานไว้ให้ชัดเจน มีการจัดความสัมพันธ์ระหว่าง กลุ่มงานต่างๆ สามารถร่วมมือกันเพื่อให้บรรลุวัตถุประสงค์ขององค์การอย่างมีประสิทธิภาพ (Flippo. 1966; สมพงษ์ เกษมสิน. 2546: 110; สาคร สุขศรีวงศ์. 2552: 127; สมคิด บางโม. 2552: 113; สัมมา ธรนิธย์. 2553: 45)

ความสำคัญของการจัดองค์การ

การจัดองค์การที่ดีจะช่วยให้การทำงานขององค์การประสบผลสำเร็จอย่างมีประสิทธิภาพและมีประสิทธิผล

1. มีการกำหนดงาน และผู้รับผิดชอบไว้ชัดเจนที่มุ่งคือวัตถุประสงค์ขององค์การ และแผนต่างๆ
2. จัดความซ้ำซ้อน สิ้นเปลืองของงานบางงาน ซึ่งอาจจะมีแทรกอยู่ในหน่วยงานต่างๆ ถ้าจัดใหม่ให้หน่วยเดียวรับผิดชอบ จะลดจำนวนบุคลากรและค่าใช้จ่ายลงไป

3. บุคลากรมีขวัญดีขึ้น เพราะมีความชัดเจนในหน้าที่รับผิดชอบของตนไม่ต้องกล่าวโทษซึ่งกันและกัน ทุกคนจะทราบว่าใครคือเจ้าของงานหรือเจ้าภาพที่รับผิดชอบ ผู้บังคับบัญชา ก็กำกับควบคุมดูแล สิ่งการได้สะดวก

4. งานขององค์การที่สำคัญต่อวัตถุประสงค์หลักหรือองค์การธุรกิจ ที่เน้นเป้าหมายกำไร ก็จะทำให้ผู้บริหารระดับสูงทราบว่า ควรจะหาบุคคลที่เหมาะสมมาทำหน้าที่ได้ชัดเจนยิ่งขึ้น

องค์ประกอบที่สำคัญการจัดรูปแบบโครงสร้างขององค์การ จากแนวคิดของ สัมมา ธรณีย์ (2553: 45) ดังนี้

1. หน้าที่งาน (Function) เป็นสิ่งสำคัญในการออกแบบองค์การ หน้าที่ขององค์การใด ๆ ย่อมขึ้นอยู่กับวัตถุประสงค์หรือเป้าหมายขององค์การนั้น

2. การแบ่งงาน (Division of Work) เป็นการจำแนกงานหรือรวมหน้าที่งานที่มีลักษณะเดียวกันหรือใกล้เคียงกันเข้าไว้ด้วยกัน หรืออาจจำแนกตามลักษณะเฉพาะของงานแล้วมอบงานนั้นๆ ให้แก่บุคคลที่มีความสามารถหรือความถนัดในงานนั้นๆ

3. สายการบังคับบัญชา (Chain of Command) เป็นความสัมพันธ์ตามลำดับชั้นระหว่างผู้บังคับบัญชากับผู้ใต้บังคับบัญชา เพื่อให้ทราบถึงลักษณะการติดต่อสื่อสาร การควบคุม และหน้าที่รับผิดชอบสายการบังคับบัญชาควรมีลักษณะที่มีจำนวนชั้นแต่ละสายงาน ไม่ควรมีมากเพราะยากแก่การควบคุม มีลักษณะชัดเจนว่าใครเป็นผู้มีอำนาจในการบังคับบัญชาลดหลั่นกันลงไป การรายงานควรจะต้องบอกทิศทางว่าจะต้องรายงานต่อใครมีทิศทางอย่างไร นอกจากนี้สายการบังคับบัญชาจะต้องไม่ก้าวก่ายหรือซ้ำซ้อนกัน งานอย่างหนึ่งควรมีผู้รับผิดชอบเฉพาะเพื่อป้องกันการปฏิบัติไม่ให้เกิดความสับสน

4. ขนาดการควบคุม (Span of Control) เป็นจำนวนผู้ใต้บังคับบัญชาที่จะต้องบังคับบัญชาว่า ผู้บังคับบัญชาคนหนึ่งมีขอบเขตความรับผิดชอบมากน้อยเพียงใด มีผู้ใต้บังคับบัญชาหรือมีหน่วยงานที่อยู่ภายใต้บังคับบัญชาที่หน่วย ในการแบ่งจะแบ่งจากบนลงไปสู่ล่าง แต่ละหน่วยงานจะบ่งบอกว่าใครเป็นผู้ควบคุม และบอกสายสัมพันธ์กับหน่วยงานอื่นไว้ด้วย

5. เอกภาพในการบริหาร (Unity of Command) เป็นอำนาจการบังคับบัญชาโดยเด็ดขาดไม่ก้าวก่ายกัน

กระบวนการในการจัดโครงสร้างขององค์การ จากแนวคิดของ สัมมา ธรณีย์ (2553: 46) มีขั้นตอนในการปฏิบัติตามลำดับ ดังต่อไปนี้

1. แบ่งงานออกเป็นหน่วยงานย่อยๆ ตามลักษณะขององค์การ

2. จัดระบบในหน่วยงานย่อยตามที่แบ่งออกไป โดยการจัดให้มีการแบ่งงานกันทำ ให้เหมาะสมในแต่ละหน่วยงาน

3. มอบอำนาจหน้าที่ซึ่งอยู่บนพื้นฐานแห่งความสัมพันธ์อย่างเป็นทางการ ระหว่าง หัวหน้าและลูกน้อง โดยเฉพาะอย่างยิ่งเน้นถึงการใช้อำนาจหน้าที่ในแต่ละหน่วยงานและความสามารถในการตรวจสอบผลงาน เพื่อให้เกิดความร่วมมือในการประสานงานในองค์การ

4. จัดให้มีหน่วยงานที่ปรึกษา ซึ่งจะเป็นหน่วยสำคัญเพื่อการปรับปรุงงาน โดยเฉพาะ องค์การที่มีแนวโน้มจะขยายใหญ่และซับซ้อนยิ่งขึ้น

5. เมื่อจัดแบ่งหน่วยงานและมอบอำนาจหน้าที่ความรับผิดชอบเรียบร้อยแล้ว จำต้องพิจารณาโครงสร้างทั้งหมดขององค์การ เพื่อให้เกิดความสมดุลในหน่วยงานต่างๆ และมีพลัง ที่จะเสริมสร้างให้องค์การเติบโตได้

การจัดหน่วยงานที่สำคัญขององค์การ แบ่งออกเป็น 3 ประเภท (สัมมา รณินิธิ์. 2553: 46) คือ

1. หน่วยงานหลัก (Line) คือ หน่วยงานที่ปฏิบัติงานประจำตามปกติ มีสายการ บังคับบัญชา ลดหลั่นกันลงมา ทำหน้าที่ตรงกับวัตถุประสงค์ขององค์การ ผู้บริหารที่อยู่ระดับสูง มีอำนาจหน้าที่เหนือผู้อยู่ใต้บังคับบัญชา มีเอกภาพในการบังคับบัญชา

2. หน่วยงานที่ปรึกษา (Staff) คือ หน่วยงานที่ช่วยเพื่อให้หน่วยงานหลักปฏิบัติงาน ได้ดีขึ้นไม่อยู่ในสายบังคับบัญชาโดยตรง องค์การไม่มีอำนาจบังคับบัญชาในสายงานที่ปรึกษา

3. หน่วยงานสนับสนุนทั่วไป (Auxiliary) คือ หน่วยงานที่ช่วยบริการแก่หน่วยงาน หลัก และหน่วยงานที่ปรึกษา หน่วยงานสนับสนุนเป็นงานด้านธุรการ มีอำนาจหน้าที่อำนวยความสะดวก เป็นส่วนใหญ่

การควบคุม (Controlling)

มีนักวิชาการในประเทศและต่างประเทศได้ให้ความหมายของการควบคุมโดยสรุป ดังนี้ การควบคุม หมายถึง การกำกับการดำเนินงานในส่วนต่างๆ ขององค์การ ทำการเปรียบเทียบผลกับ วัตถุประสงค์ เป้าหมายและมาตรฐาน เพื่อให้แน่ใจว่าผลการดำเนินงานที่เกิดขึ้นนั้นเป็นไปตาม วัตถุประสงค์ เป้าหมายหรือมาตรฐานที่กำหนดไว้ และหากผลที่ได้รับไม่เป็นไปตามที่กำหนดจึงต้อง ดำเนินการแก้ไขปรับปรุง (สัมมา รณินิธิ์. 2553: 54; สาคร สุขศรีวงศ์. 2552: 187; Wehrich; & Koontz. 1994)

ประโยชน์ของการควบคุม

การควบคุมนับเป็นหน้าที่สำคัญของผู้บริหารทุกระดับที่จะต้องกำหนดเป้าหมาย ติดตามตรวจสอบประเมินผลงานที่ได้รับมอบหมายให้ผู้ใต้บังคับบัญชาปฏิบัติ ซึ่งการควบคุมก่อให้เกิดประโยชน์ (สัมมา ธรณีย์. 2553: 54) ดังนี้

1. ทำให้งานต่างๆ มีความสอดคล้องกันไม่ว่าจะเป็นงานของแต่ละคนหรืองานของแต่ละกลุ่มและรวมตลอดถึงงานของแต่ละหน่วยงานสอดคล้องกัน นอกจากนั้นงานตามแผนระยะสั้นและแผนระยะยาวของทั้งองค์การก็สอดคล้องกันอีกด้วย
2. ทำให้เป้าหมายขององค์การสำเร็จสมบูรณ์ทั้งเป้าหมายหลัก เป้าหมายรอง เกิดขึ้นอย่างสอดคล้องเหมาะสม อย่างมีประสิทธิภาพหรือด้วยค่าใช้จ่ายที่ต่ำสุด
3. ทำให้วิธีการปฏิบัติตามนโยบายและกฎเกณฑ์ข้อบังคับต่างๆ ขององค์การดำเนินไปในแนวเดียวกัน ในปัจจุบันการดำเนินการตามกฎเกณฑ์นั้นมีความสำคัญ ไม่เพียงแต่มีความจำเป็นต่อการทำงานว่าผู้ปฏิบัติงานจะต้องเข้าทำงานตามตารางที่กำหนด ขณะเดียวกันการกำหนดกฎเกณฑ์จะต้องเหมาะสมกับสิทธิขั้นพื้นฐานของมนุษย์ชนอีกด้วย กล่าวคือจะต้องปฏิบัติโดยเท่าเทียมกัน และไม่ละเมิดสิทธิส่วนบุคคลอีกด้วย

การบริหารแบบมีส่วนร่วม

แนวคิด ทฤษฎีการมีส่วนร่วม

โคเฮน และอัฟฮอฟ (Cohen; & Uphoff. 1997: 2) ได้กล่าวถึงทฤษฎีการมีส่วนร่วม โดยกล่าวถึงการพิจารณาเรื่องของการมีส่วนร่วมว่ามีโครงสร้างพื้นฐาน จำแนกเป็น 3 มิติ ได้แก่

มิติที่ 1 มีส่วนร่วมในเรื่องอะไร หรือที่ โคเฮน และอัฟฮอฟ (Cohen; & Uphoff) เรียกอีกอย่างหนึ่งว่า ประเภทหรือลักษณะของการมีส่วนร่วม (kinds of participation) ซึ่งมี 4 ประเภท ได้แก่ 1) การมีส่วนร่วมในการตัดสินใจ 2) การมีส่วนร่วมในการปฏิบัติ 3) การมีส่วนร่วมในผลประโยชน์ 4) การมีส่วนร่วมในการประเมินผล

มิติที่ 2 ใครที่เข้ามามีส่วนร่วม คือการมีส่วนร่วมของประชาชน ซึ่ง โคเฮน และอัฟฮอฟ (Cohen; & Uphoff) ได้จำแนกกลุ่มบุคคลเป็น 4 กลุ่ม ได้แก่ 1) ผู้ที่อาศัยอยู่ในท้องถิ่น 2) ผู้นำท้องถิ่น 3) เจ้าหน้าที่ของรัฐ และ 4) คนต่างชาติ กลุ่มคนทั้ง 4 กลุ่ม ที่เกี่ยวข้องกับการมีส่วนร่วมนี้ ย่อมมีคุณลักษณะต่างกันล้วนแต่เกี่ยวข้องกับการมีส่วนร่วมทั้งสิ้น

มิติที่ 3 การมีส่วนร่วมนั้นเกิดขึ้นได้อย่างไรในมิตินี้ มีประเด็นที่ควรพิจารณา 4 ประเด็นด้วยกัน คือ 1) พื้นฐานของการมีส่วนร่วมพิจารณาเกี่ยวกับแรงที่กระทำให้เกิดการมีส่วนร่วม มาจากเบื้องบนมาจากที่ใด 2) รูปแบบของการมีส่วนร่วมพิจารณาเกี่ยวกับรูปแบบขององค์กร การมีส่วนร่วมโดยตรงหรือโดยอ้อม 3) ขอบเขตของการมีส่วนร่วมพิจารณาเกี่ยวกับระยะเวลาที่เข้ามา

มีส่วนร่วมช่วงของกิจกรรม และ 4) ประสิทธิผลของการมีส่วนร่วมพิจารณาเกี่ยวกับการให้อำนาจแก่ผู้เข้ามามีส่วนร่วมปฏิสัมพันธ์ของคุณลักษณะต่างๆ ของสิ่งที่เกี่ยวข้องกับการมีส่วนร่วมในการดำเนินการด้วยตนเอง

ลักษณะและขั้นตอนการเข้ามามีส่วนร่วม

นักวิชาการและนักการศึกษาได้ศึกษาถึงลักษณะของขั้นตอนการมีส่วนร่วมไว้ ดังนี้

โคเฮน และอัฟฮอฟ (Cohen; & Uphoff. 1997: 27-58) ได้แบ่งลักษณะการมีส่วนร่วมออกเป็น 4 ชนิด คือ

1. การมีส่วนร่วมในการตัดสินใจ (Decision-making) ประกอบด้วย 3 ขั้นตอน คือ การริเริ่มตัดสินใจ ดำเนินการตัดสินใจ และตัดสินใจลงมือปฏิบัติ
2. การมีส่วนร่วมในการปฏิบัติ (Implementation) ประกอบด้วย การสนับสนุนด้านทรัพยากร การบริหาร และการประสานขอความร่วมมือ
3. การมีส่วนร่วมในผลประโยชน์ (Benefits) ไม่ว่าจะเป็นผลประโยชน์ทางด้านวัตถุ ผลประโยชน์ทางด้านสังคม หรือผลประโยชน์ส่วนบุคคล
4. การมีส่วนร่วมในการประเมินผล การมีส่วนร่วมในการประเมินผลนั้น สิ่งสำคัญที่จะต้องสังเกต คือ ความเห็น (views) ความชอบ (preferences) และความคาดหวัง (expectations) ซึ่งจะมีอิทธิพลสามารถแปรเปลี่ยนพฤติกรรมของบุคคลในกลุ่มต่างๆ ได้

รูปแบบและวิธีการส่งเสริมการบริหารแบบมีส่วนร่วม

นักวิชาการกำหนดรูปแบบและวิธีการจัดกิจกรรมส่งเสริมการบริหารแบบมีส่วนร่วมแตกต่างกันไปตามความจำเป็น คิซ และนิวสตรอม (Keith; & Newstrom. 1985: 136) เสนอการจัดกิจกรรมที่เป็นการส่งเสริมการบริหารแบบมีส่วนร่วมไว้ 7 วิธี ดังนี้

1. การให้คำปรึกษากลุ่ม
2. การจัดการเชิงประชาธิปไตย
3. คณะกรรมการหรือคณะทำงาน
4. การรับฟังความคิดเห็น
5. คณะกรรมการจัดการระดับกลาง
6. อุตสาหกรรมประชาธิปไตย
7. ผู้ปฏิบัติงานเป็นเจ้าของแผนงาน

สำนักงานคณะกรรมการการประถมศึกษาแห่งชาติ (2541: 16) เสนอเทคนิคที่สำคัญในการบริหารแบบมีส่วนร่วม ได้แก่

1. การใช้กลุ่มงานเฉพาะกิจและคณะกรรมการ

2. การมีคณะกรรมการคอยให้คำแนะนำ
3. การใช้แนวความคิดของหมดเพื่อมโยง
4. การติดต่อสื่อสารแบบเปิดประตู
5. การระดมความคิด
6. ฝึกอบรมแบบต่างๆ
7. การบริหารโดยยึดวัตถุประสงค์

ประโยชน์ของการบริหารแบบมีส่วนร่วม

สำนักงานคณะกรรมการการศึกษาขั้นพื้นฐาน (2545: 124) รวบรวมประโยชน์ของการบริหารแบบมีส่วนร่วมไว้ ดังนี้

1. ช่วยสร้างความสามัคคีรวมพลังของบุคคลในองค์กร
2. ช่วยให้ทราบถึงความต้องการขององค์กรทั้งหมด
3. ช่วยเพิ่มพูนประสิทธิภาพในการทำงานให้สูงขึ้น ลดความเฉื่อยชาในการปฏิบัติงาน
4. ช่วยลดความขัดแย้งและการต่อต้านจากพนักงานระดับต่ำ
5. ช่วยสร้างบรรยากาศในการทำงานและทำให้สุขภาพจิตของคนในองค์กรดีขึ้น
6. ช่วยเพิ่มผลผลิตในองค์กรและสร้างบรรยากาศประชาธิปไตยให้เกิดขึ้นในองค์กร
7. ช่วยลดค่าใช้จ่ายในการทำงาน ใช้ทรัพยากรอย่างประหยัด
8. ทำให้ผู้ร่วมงานเกิดความรู้สึกว่าเขาเป็นส่วนหนึ่งขององค์กร
9. เป็นการแบ่งเบาภาระหน้าที่ของผู้บังคับบัญชาในการควบคุมงานให้ลดลง และทำให้ผลงานดีขึ้น

ธรรมรส โชติบุญขร (2540: 230) ได้สรุปประโยชน์ของการบริหารแบบมีส่วนร่วมได้อีกแนวคิดหนึ่ง คือ

1. เมื่อผู้ร่วมงานใดมีส่วนร่วมในการตัดสินใจในการเปลี่ยนแปลง เขาจะยอมรับการเปลี่ยนแปลง แทนที่จะต่อต้านการเปลี่ยนแปลง
2. ความสัมพันธ์ระหว่างผู้บังคับบัญชา-ผู้ใต้บังคับบัญชา จะมีความราบรื่นมากขึ้น ความไม่พอใจ การร้องทุกข์น้อยลง
3. ความผูกพันของบุคลากรกับองค์กรจะรู้สึกผูกพันมากขึ้น
4. บุคลากรจะไว้วางใจฝ่ายบริหารมากขึ้น เพราะบุคลากรรู้แรงจูงใจและความต้องการของฝ่ายบริหาร

5. การบริหารผู้ใต้บังคับบัญชามีความง่ายขึ้น เพราะผู้ใต้บังคับบัญชายอมรับการเปลี่ยนแปลง และไว้วางใจฝ่ายบริหารมากขึ้น
6. การตัดสินใจทางการบริหารมีคุณภาพดีขึ้น
7. การติดต่อสื่อสารระหว่างองค์กรระดับสูงกับองค์กรระดับต่ำดีขึ้น
8. ก่อให้เกิดการสร้างทีมงานที่มีประสิทธิภาพ

โดยสรุปจะเห็นว่า ประโยชน์ของการบริหารแบบมีส่วนร่วม มีผลโดยตรงต่อการเพิ่มประสิทธิภาพการทำงาน ผู้ร่วมงานมีความรู้สึกเป็นส่วนหนึ่งขององค์กร อันจะเป็นผลให้เกิดการยอมรับ และมีความผูกพันระหว่างบุคลากรด้วยกันและมีผลต่อการเปลี่ยนแปลงมากขึ้น

งานวิจัยที่เกี่ยวข้อง

ลัดดา ผลวัฒน์ (2544: 102-103) ได้ศึกษาถึงองค์ประกอบของการบริหารแบบมีส่วนร่วมในการจัดการศึกษาขั้นพื้นฐาน พบว่า ปัจจัยที่เป็นองค์ประกอบของสิ่งแวดล้อมภายในสถานศึกษามีองค์ประกอบสำคัญ คือ บทบาทของผู้บริหาร และกระบวนการบริหาร ด้านบทบาทของผู้บริหารสถานศึกษานั้น ผู้บริหารมีการวางแผนและกำหนดนโยบายร่วมกับคณะกรรมการสถานศึกษา ปรึกษาหารือกันทุกขั้นตอน มีการจัดองค์การโดยการจัดวางตัวบุคคลให้เหมาะสมกับงานตามโครงสร้างการบริหารงานที่กำหนดให้ ด้านการนำผู้บริหารมีภาวะผู้นำทางวิชาการสูง จะได้รับการยอมรับจากชุมชน ส่วนชุมชนจะเป็นผู้นำทางด้านการจัดหาทรัพยากรมาสนับสนุนเพื่อพัฒนาโรงเรียน ด้านการกำกับติดตาม ผู้บริหารจะกำกับติดตามดูแลการปฏิบัติงานของครูอย่างใกล้ชิด ชุมชนมีส่วนร่วมกำกับติดตามด้านความประพฤตินักเรียนเป็นส่วนใหญ่ องค์ประกอบด้านกระบวนการบริหารแบบมีส่วนร่วมที่มีประสิทธิภาพนั้น ผู้บริหารใช้ภาวะผู้นำในการสร้างความสัมพันธ์กับชุมชนในระดับสูง มีความสามารถในการสร้างทีมงานและจูงใจให้ผู้ร่วมงานทำงานอย่างทุ่มเท เสียสละ ใช้ติดต่อสื่อสารแบบสองทางกับผู้ที่เกี่ยวข้อง ประชาสัมพันธ์ผลการดำเนินงานของโรงเรียนให้ชุมชนรับทราบอย่างต่อเนื่อง ด้านการปฏิสัมพันธ์ ผู้บริหารวางตัวได้เหมาะสมเป็นกันเอง และยกย่องให้เกียรติชุมชน เป็นสิ่งจูงใจให้ชุมชนเข้ามามีส่วนร่วม นอกจากนี้ ชุมชนจะยอมรับผู้บริหารที่มีวิสัยทัศน์กล้าคิด กล้าตัดสินใจ กล้าทำตัดสินใจที่ถูกต้อง แม่นยำ มีการกำหนดเป้าหมายของงานที่ชัดเจน สอดคล้องกับความต้องการของชุมชน และสอดคล้องกับความต้องการของประเทศ ด้านการควบคุมการปฏิบัติงาน ผู้บริหารใช้ระบบควบคุมตามโครงสร้างการบริหารและตามสายงาน ส่วนการควบคุมการปฏิบัติงานของชุมชน ผู้บริหารที่ทำงานโดยยึดหลักความยุติธรรม เปิดเผยโปร่งใส มีความพร้อมที่จะให้ชุมชนตรวจสอบได้ ด้านการกำหนดมาตรฐานการปฏิบัติงาน ผู้บริหารกระตุ้นให้ครูเตรียมความพร้อม เพื่อการประกันคุณภาพโดยการพัฒนาตนเอง ตามแนวปฏิรูปการศึกษา สำหรับปัจจัยที่เป็นองค์ประกอบของสิ่งแวดล้อมภายนอกขึ้นอยู่กับสังคม วัฒนธรรม การปกครอง และเศรษฐกิจภายในชุมชน

เบลส และเบลส (Blasé; & Blasé, 1994) ศึกษาวิจัยพบว่า ในการปรับปรุงโรงเรียน คณะครูต้องมีส่วนร่วมในการพัฒนาปรับปรุงโรงเรียน และได้ระบบยุทธวิธีที่สำคัญที่ครูใหญ่ใช้ คือ การปกครองแบบมีส่วนร่วม ซึ่งครูใหญ่ให้อำนาจครูในการร่วมพิจารณา ตัดสินใจอันก่อให้เกิดแรงจูงใจ มั่นใจ ได้ร่วมคิด กล้าเสี่ยง มีความเป็นตัวของตัวเอง รู้สึกเป็นเจ้าของและมีประสิทธิภาพในการสอนมากขึ้น

ยี (Yee, 2001) ศึกษาวิจัยเรื่อง ความรู้ความเข้าใจของผู้บริหารโรงเรียนประถมศึกษา และผู้ดูแลที่มีส่วนเกี่ยวข้องกับความสัมพันธ์ระหว่างความรับผิดชอบในการตัดสินใจเรื่องบรรยากาศของโรงเรียน พบว่า ผู้บริหารโรงเรียนประถมศึกษาที่เข้าร่วมในการใช้ระบบการแบ่งปันความคิดเห็นกันตามระดับชั้น สิ่งที่เพิ่มเติมเข้ามานั้นคือ ผู้บริหารได้มีการกระจายอำนาจให้แก่คณะผู้ร่วมงานในระบบแบ่งปันความคิดเห็น (Shared decision making) โดยมีผู้ควบคุมดูแล โดยที่ทั้งสองฝ่าย คือ ผู้ควบคุมดูแลและผู้บริหารนี้ได้มีความตระหนักว่า ระบบการแบ่งปันความคิดเห็นมีผลต่อโรงเรียนเป็นอย่างมาก การทำงานร่วมกับผู้อื่นนี้ช่วยให้คณะผู้ร่วมงานพัฒนากลยุทธ์ในการจัดการบริหารการทำงานร่วมกับผู้อื่นมีข้อเสนอแนะและบทสรุปที่อาจจะมีค่าสำหรับผู้บรมและอาจารย์ที่ทำหน้าที่บริหารการศึกษา ซึ่งเป็นผู้พัฒนาและดำเนินการริเริ่มการปรับปรุงการจัดการศึกษาโดยใช้โรงเรียนเป็นฐาน ครู อาจารย์ที่ต่อสู้เพื่อความเสมอภาคทางการศึกษาของนักเรียน เพื่อที่จะพัฒนาระดับของความเป็นอัจฉริยภาพของนักเรียน อัจฉริยภาพทางการศึกษานี้ประกอบไปด้วย ความยุติธรรม ความยอดเยี่ยม ความเชี่ยวชาญ และความสามารถในการให้เหตุผล เป็นที่ชัดเจนว่าอาจมีความขัดแย้งเกี่ยวกับทฤษฎีเหล่านี้กับผู้ที่ได้รับผลกระทบจากการริเริ่มปรับปรุงสิ่งแวดล้อมของโรงเรียน ความท้าทายของการปรับปรุงโรงเรียนในระบบนี้ คือ การวางแผน การสร้างและการสนับสนุนทางโครงสร้างขององค์การ ไปจนถึงการเปลี่ยนแปลงระบบการทำงาน ขั้นตอนการตัดสินใจ และรูปแบบการเป็นผู้นำของผู้บริหารโรงเรียน เพื่อที่จะพัฒนาการศึกษาของนักเรียนนั้น จะมีผลกระทบต่อดังกล่าว ผู้ปกครอง และผู้ที่มีส่วนได้เสียในการใช้ระบบการแบ่งปันความคิดเห็น การร่วมกันตัดสินใจนี้เริ่มที่การมีทัศนคติเกี่ยวกับความรับผิดชอบและการเคารพการทำงานร่วมกับผู้อื่นที่เกี่ยวข้องกับการปรับปรุงการศึกษาของนักเรียนในระยะเวลาของผู้ปกครองที่ดี ปกครองด้วยความสุขและความถูกต้อง

การบริหารตามวงจรคุณภาพ PDCA

กระบวนการในการบริหารงานตามแนวคิดของเดมิง (Deming) มีวงจร 4 ขั้นตอน เรียกว่า PDCA ดังนี้

P = Plan หมายถึง ขั้นตอนการวางแผน

D = Do หมายถึง การลงมือปฏิบัติตามแผน

C = Check หมายถึง การตรวจสอบ

A = Action หมายถึง การปรับปรุงแก้ไข

ขั้นตอนตามวงจรการบริหารคุณภาพ

ในการบริหารงานเพื่อพัฒนาคุณภาพ บุคลากรทุกคนในสถานศึกษาและผู้ที่เกี่ยวข้อง จะมีส่วนร่วมกันวางแผน ร่วมกันปฏิบัติ ร่วมกันตรวจสอบ และร่วมกันประเมินตามแนวทางของ สถาบันการส่งเสริมการประเมินคุณภาพและมาตรฐานการศึกษาแห่งชาติ (2544: 21) ดังนี้

การวางแผนการปฏิบัติงาน (Plan)

1. กำหนดเป้าหมาย
2. จัดลำดับความสำคัญของเป้าหมาย
3. กำหนดแนวทางการดำเนินงาน
4. กำหนดงบประมาณ
5. กำหนดผู้รับผิดชอบ

ดำเนินการตามแผน (Do)

1. ส่งเสริมสนับสนุน
2. จัดสิ่งอำนวยความสะดวก สนับสนุนทรัพยากร
3. กำกับ ติดตาม
4. ให้การนิเทศ

ตรวจสอบประเมินผล (Check)

1. วางกรอบการประเมิน
2. จัดหาหรือทำเครื่องมือในการประเมินผล
3. เก็บข้อมูล
4. วิเคราะห์ข้อมูล
5. แปลความหมาย
6. ตรวจสอบ/ปรับปรุงคุณภาพการประเมิน

นำผลการประเมินมาปรับปรุง (Action)

1. ปรับปรุงการปฏิบัติงานของบุคลากร
2. วางแผนระยะต่อไป
3. จัดทำข้อมูลสารสนเทศ

ประโยชน์ของ PDCA

สถาบันการเพิ่มผลผลิตแห่งชาติ (2552) ได้กล่าวถึงประโยชน์ของ PDCA ดังนี้

1. เพื่อป้องกัน

1.1 การนำวงจร PDCA มาใช้ทำให้ผู้ปฏิบัติมีการวางแผน การวางแผนที่ดีช่วยป้องกันปัญหาที่ไม่ควรเกิด ช่วยลดความสับสนในการทำงาน ลดการใช้ทรัพยากรมากหรือน้อยเกินความพอดี ลดความสูญเสียในรูปแบบต่างๆ

1.2 การทำงานที่มีการตรวจสอบเป็นระยะ ทำให้การปฏิบัติงานมีความรัดกุมขึ้นและแก้ไขปัญหาได้อย่างรวดเร็วก่อนจะลุกลาม

1.3 การตรวจสอบที่นำไปสู่การแก้ไขปรับปรุง ทำให้ปัญหาที่เกิดขึ้นแล้วไม่เกิดซ้ำหรือลดความรุนแรงของปัญหา ถือเป็นการนำความผิดพลาดมาทำให้เกิดประโยชน์

2. เพื่อแก้ไขปัญหา

2.1 ถ้าเราประสบสิ่งที่ไม่เหมาะสม ไม่สะอาดไม่สะดวกไม่มีประสิทธิภาพ ไม่ประหยัด เราควรแก้ปัญหา

2.2 การใช้ PDCA เพื่อป้องกัน ด้วยการตรวจสอบว่ามีอะไรบ้างที่เป็นปัญหา เมื่อหาปัญหาได้ก็นำมาวางแผนเพื่อดำเนินการตามวงจร PDCA ต่อไป

3. เพื่อปรับปรุง

PDCA เพื่อการปรับปรุง คือ ไม่ต้องรอให้เกิดปัญหา แต่เราต้องเสาะแสวงหาสิ่งต่างๆ หรือวิธีการที่ดีกว่าเดิมอยู่เสมอ เพื่อยกระดับคุณภาพชีวิตและสังคม เมื่อเราคิดว่าจะปรับปรุงอะไร ก็ให้ใช้วงจร PDCA เป็นขั้นตอนในการปรับปรุง ข้อสำคัญต้องเริ่ม PDCA ตัวเองก่อนมุ่งไปที่คนอื่น

จากการศึกษาหลักการ ทฤษฎีและงานวิจัยที่เกี่ยวข้องในการบริหารจัดการสถานศึกษา พบว่า ปัจจัยในการบริหารจัดการสถานศึกษา ต้องประกอบไปด้วย การกำหนดนโยบาย นำไปสู่การวางแผนงาน การกำหนดโครงสร้างขององค์กร เพื่อการจำแนกงานและกำหนดบทบาทหน้าที่ มีการควบคุมติดตามประเมินผล มีการบริหารงานแบบมีส่วนร่วม ของผู้ที่เกี่ยวข้องมีส่วนร่วมคิด ร่วมวางแผน ร่วมปฏิบัติและร่วมประเมินผล นอกจากนี้ยังขับเคลื่อนการดำเนินงานด้วยวงจรคุณภาพของเดมมิ่ง (PDCA)

ประสิทธิผล (Effectiveness)

Gibson; & Others (1988: 812) นิยามประสิทธิผลไว้ว่า ประสิทธิผล (Effectiveness) เป็นเรื่องของการกระทำหรือความพยายามใดๆ ที่มีความมุ่งหมายจะได้รับผลที่เกิดขึ้น การกระทำหรือความพยายามจะมีประสิทธิผลสูงหรือต่ำเพียงใดขึ้นกับว่าผลที่ได้รับนั้นครบถ้วนทั้งเชิงปริมาณและ

คุณภาพ และใช้พลังงานมาน้อยเพียงใด ประสิทธิภาพอาจพิจารณาเป็น 2 ระดับ คือ ประสิทธิภาพของบุคคล และประสิทธิภาพขององค์การ

ประสิทธิภาพของบุคคล คือ ลักษณะของบุคคลที่มีความสามารถปฏิบัติงานหรือปฏิบัติกิจกรรมใดๆ แล้วประสบผลสำเร็จ ทำให้บังเกิดผลตรงและครบถ้วนตามที่มิวัตุประสงค์ไว้ ผลที่เกิดขึ้นมีลักษณะคุณภาพ เช่น ความถูกต้อง ความมีคุณค่า ความเหมาะสมดีงาม ตรงกับความคาดหวังและความต้องการของหมู่คณะ สังคม และนำผลนั้นไปใช้อย่างมีประสิทธิภาพ

ประสิทธิภาพขององค์การ เน้นไปที่ผลรวมขององค์การ ซึ่ง Gibson; & Others (1988: 36-39) อธิบายเกณฑ์ของประสิทธิภาพขององค์การว่าประกอบด้วยตัวบ่งชี้ 5 ตัว คือ

1. การผลิต (Production) องค์การใดมีประสิทธิภาพถ้าองค์การสามารถดำเนินการผลิตให้ได้ ผลผลิตทั้งเชิงปริมาณและคุณภาพได้ตรงกับความต้องการขององค์การ
2. ประสิทธิภาพ (Efficiency) องค์การมีประสิทธิภาพถ้าอัตราส่วนระหว่างปัจจัยทรัพยากร (Inputs) ที่ใช้กับผลผลิต (Outputs) มีความเหมาะสมในลักษณะที่ใช้ปัจจัยทรัพยากรได้คุ้มค่า
3. ความพึงพอใจ (Satisfaction) องค์การมีประสิทธิภาพถ้าผลการดำเนินงานขององค์การนำมาซึ่งความสำเร็จสอดคล้องกับความต้องการและความคาดหวังของสมาชิกในองค์การ
4. การปรับเปลี่ยน (Adaptiveness) องค์การมีประสิทธิภาพถ้าองค์การมีกลไกที่สามารถปรับเปลี่ยนการดำเนินงานให้สอดคล้องกับสถานการณ์ที่เปลี่ยนแปลงไปทั้งภายในองค์การและภายนอกองค์การ
5. การพัฒนา (Development) องค์การมีประสิทธิภาพถ้าองค์การสามารถเพิ่มพูนศักยภาพ (Potential) และวิสัยความสามารถ (Capacity) ขององค์การให้เจริญก้าวหน้าตามการเปลี่ยนแปลงของสภาพแวดล้อม

การศึกษาประสิทธิภาพของรูปแบบการดำเนินงานการดูแลช่วยเหลือนักเรียนกลุ่มเสี่ยง ในการวิจัยครั้งนี้เป็นผลที่เกิดขึ้นจากการใช้รูปแบบการดำเนินงานการดูแลช่วยเหลือนักเรียนกลุ่มเสี่ยง ในการส่งเสริมพัฒนา ป้องกันและแก้ไขปัญหา นักเรียนที่มีความเสี่ยงในด้านการเรียนและด้านพฤติกรรมโดยการศึกษาดูประสิทธิภาพของการดำเนินงาน นั่นคือรูปแบบการดำเนินงานการดูแลช่วยเหลือนักเรียนกลุ่มเสี่ยง มีประสิทธิภาพเชิงคุณภาพ และการลดภาวะเสี่ยงของนักเรียนในด้านการเรียนและด้านพฤติกรรม นั่นคือรูปแบบการดำเนินงานการดูแลช่วยเหลือนักเรียนกลุ่มเสี่ยง มีประสิทธิภาพเชิงปริมาณ

ประสิทธิภาพ (Efficiency)

Gibson; & Others (1988: 37) ให้ความหมายของประสิทธิภาพ (Efficiency) ว่าโดยทั่วๆ ไป เมื่อพูดถึงประสิทธิภาพก็จะหมายถึงอัตราส่วนของผลผลิตต่อปัจจัย (Ratio of outputs to inputs) การวัดประสิทธิภาพจะวัดตัวบ่งชี้หลายตัวประกอบด้วยกัน เช่น

1. อัตราการได้ผลตอบแทน (Rate of return) ในเงินลงทุนหรือทรัพย์สินที่เป็นทุน
2. ค่าใช้จ่ายต่อหน่วยผลผลิต (Unit of cost)
3. อัตราการสูญเสียเปล่าสิ้นเปลืองการใช้ทรัพยากร
4. อัตราส่วนของผลกำไรต่อค่าใช้จ่ายในการลงทุน

ประสิทธิภาพเป็นเรื่องของการใช้ปัจจัยและกระบวนการในการดำเนินงานโดยมีผลผลิตที่ได้รับเป็นตัวกำกับ ประสิทธิภาพอาจแสดงด้วยการบันทึกถึงลักษณะการใช้เงิน วัสดุ คน และเวลา ในการปฏิบัติงานอย่างคุ้มค่า ประหยัด ไม่มีการสูญเสียเปล่าเกินความจำเป็น รวมถึงมีการใช้กลยุทธ์หรือเทคนิควิธีการปฏิบัติที่เหมาะสม สามารถนำไปสู่การบังเกิดผลได้เร็ว ตรงและมีคุณภาพ ประสิทธิภาพ มี 2 ระดับ คือ ประสิทธิภาพของบุคคล และประสิทธิภาพขององค์การ

ประสิทธิภาพของบุคคล หมายความว่า การที่บุคคลทำงานเสร็จโดยสูญเสียเวลาและเสียพลังงานน้อยที่สุด ค่านิยมการทำงานที่ยึดกับสังคม คือการทำงานได้เร็ว และได้งานดี บุคคลที่มีประสิทธิภาพในการทำงาน คือ บุคคลที่ตั้งใจปฏิบัติงานอย่างเต็มความสามารถ ใช้กลวิธีหรือเทคนิคการทำงานที่จะสร้างผลงานได้มาก เป็นผลงานที่มีคุณภาพเป็นที่น่าพอใจโดยสิ้นเปลืองทุนค่าใช้จ่ายพลังงาน และเวลาน้อย เป็นบุคคลที่มีความความสุขและพอใจในการทำงาน เป็นบุคคลที่มีความพอใจเพิ่มพูนคุณภาพและปริมาณของผลงาน คิดค้น ดัดแปลง วิธีการทำงานให้ได้ผลดียิ่งขึ้นเสมอ

ประสิทธิภาพขององค์การ คือการที่องค์การสามารถดำเนินงานต่างๆ ตามภารกิจหน้าที่ขององค์การโดยใช้ทรัพยากร ปัจจัยต่างๆ รวมถึงกำลังคน อย่างคุ้มค่าที่สุด มีการสูญเสียน้อยที่สุด มีลักษณะของการดำเนินงานไปสู่ผลตามวัตถุประสงค์ได้อย่างดี โดยประหยัดทั้งเวลา ทรัพยากร และกำลังคน องค์การมีระบบการบริหารจัดการที่เอื้อต่อการผลิตและการบริการได้ตามเป้าหมาย องค์การมีความสามารถ ใช้อยุทธศาสตร์ กลยุทธ์ เทคนิควิธีการและเทคโนโลยีอย่างฉลาด ทำให้เกิดวิธีการทำงานที่เหมาะสม มีความราบรื่นในการดำเนินงาน มีปัญหา อุปสรรค และความขัดแย้งน้อยที่สุด บุคลากรมีขวัญกำลังใจดี มีความสุขความพอใจในการทำงาน

ประสิทธิภาพของการดำเนินงานการดูแลช่วยเหลือนักเรียนกลุ่มเสี่ยง ในการวิจัยครั้งนี้ หมายถึง การดำเนินงานตามรูปแบบการดำเนินงานการดูแลช่วยเหลือนักเรียนกลุ่มเสี่ยงมีคุณภาพ โดยประเมินจากการดำเนินงานนั้นมีขั้นตอน มีกระบวนการ มีการจำแนกหน้าที่ของผู้ร่วมดำเนินงาน

มีการติดตามการดำเนินงาน และมีการรายงานผลการดำเนินงาน นั้นหมายถึง รูปแบบการดำเนินงาน การดูแลช่วยเหลือนักเรียนกลุ่มเสี่ยงมีประสิทธิภาพก่อให้เกิดประสิทธิผล